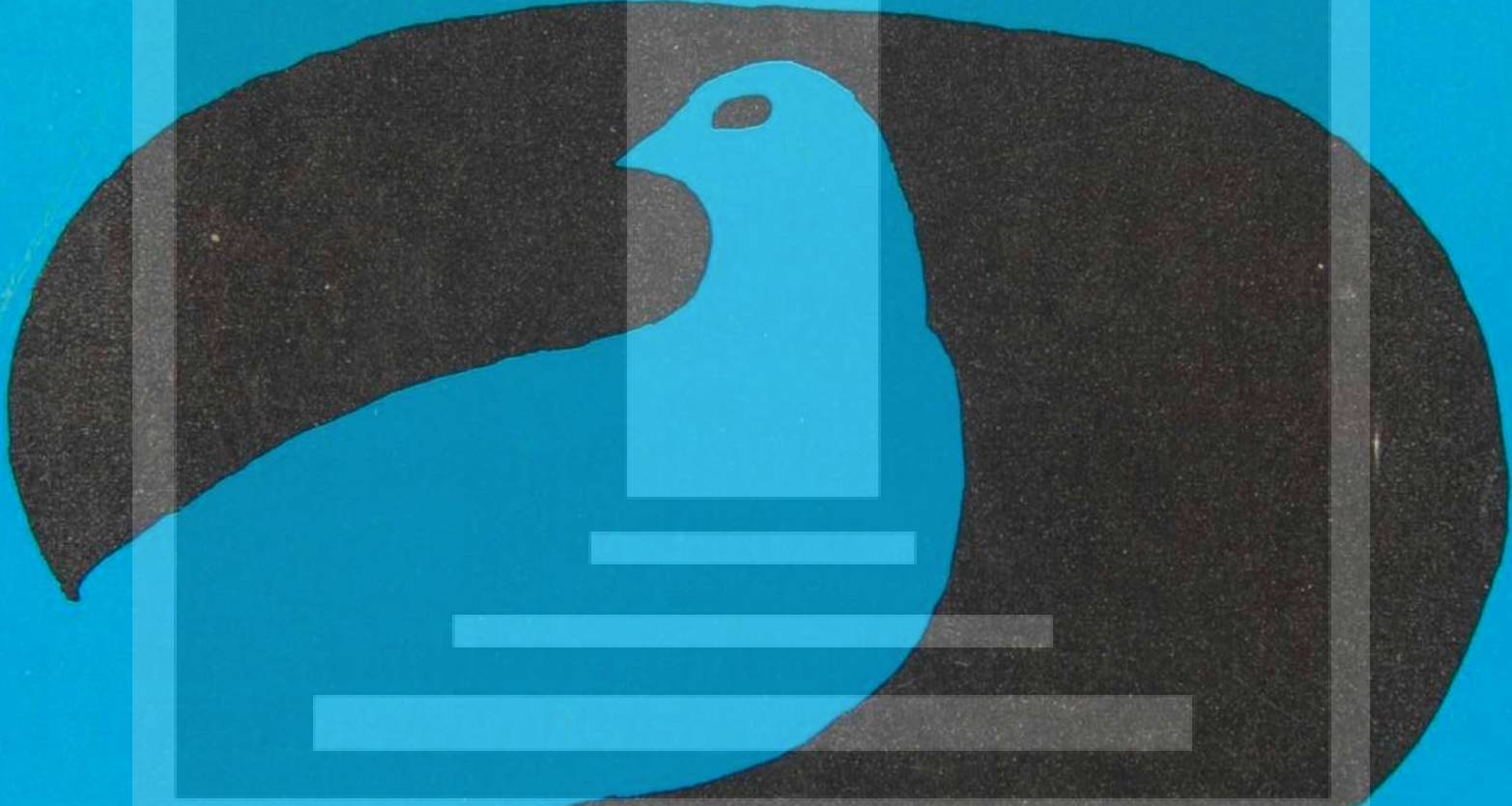

BİLİM ve BARIŞ

24 OCAK:

TARTIŞILMASI GEREKENLER

TÜSTAV

Cumhuriyet

Kitap Kulübü

Daha ucuz kitap için...

İstedığınız kitabın ayağınıza gelmesi için...

Bedava armağan kitapları da binlerce seçenek arasından seçmek için...

Hiçbir yükümlülük altına girmemek, tam tersine sürekli genişleyen olanaklardan yararlanmak için...

Beklenmedik armağanlar almak için...

Kitap sevenler, kitap okuyanlar, kitap izleyenler, aşağıdaki formu doldurun, kesin ve gönderin Broşürümüz hemen adresinize postalanacaktır.

TÜST

Cumhuriyet

Türkocağı Cad. 39-41
Cağaloğlu - İstanbul

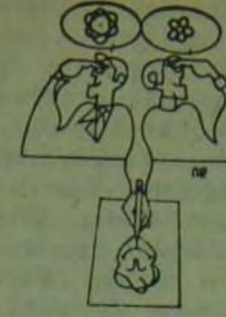
Hiçbir yükümlülük altına girmeden Cumhuriyet Kitap Kulübü broşürünün adresime gönderilmesini rica ederim

Ad, soyad:

Adres :

İmza

(zarfın üstüne) (zarfın içine)

4. yılda...

Bilim ve Sanat, 4. yayın yılına adım atarken, geride kalan üç yılın genel bir değerlendirmesini yapan yazar arkadaşımız Aziz Çalışlar bir söyleşimizde şunları söylüyordu: "Dergimizin Türkiye'nin kültürel yaşamına getirdiği boyutun yanı sıra yayıncılık alanındaki gözle görünür nitel etkisi de önemlidir." Aziz dostumuzun düşüncelerine katılmak, bize yeni ve kaçınılmaz sorumluluklarla birlikte onur verir. Bu ise, söz konusu kıvanç ve onurun sahiplenmesini olabildiğince derinlemesine ve enlemesine paylaşmak zorunluluğu ile olanaklıdır.

Türkiye'nin yadsınamayacak ölçü ve önemdeki tarihsel-toplumsal birikim ve zenginliklerine inanç ve güven.

Kültürel mirasa sahiplenme duyarlılık ve kararlılığı.

Ulusal ve evrensel değerlere yaratıcı ve yapıcı bir moralle sahiplenme duygusu.

Bilim, sanat, kültür değerlerine bilimsel sağlamlık, sanatsal estetik, kültürel derinlik boyutlarıyla yaklaşabilme çabası.

Dünya insanlık ailesinin kararlı, tutarlı ve katkı sahibi bir parçası olarak vazgeçilmez barış idealinin sorumlu takipçiliği.

Dün-bugün-yarın bütünlüğünün irdeleyici, dirençli, yapıcı ve yaratıcı sahipliği...

İşte, okuyucu-yazar-dergi bütünlüğünü simgeleyen Bilim ve Sanat ailesinin "geçmiş" ama ileriye taşınmış üç yılı...

Matematikten spora, fizikten müziğe, ekonomiden estetiğe, toplumsal yaşamdan dünyaya... Ertelenemez ve birbirinden koparılamaz konular ve sorunlar...

Terimiz işimize karıştığı ölçüde yarınlar güzel olacaktır. Yeni yıl ülkemize ve dünyamıza iyilikler getirsin.

Sevgiyle ve dostlukla...

BİLİM ve BARIŞ HEKİMLER ve ATOM SAVAŞI	4	Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU
24 OCAK KARARLARINDAN ÖNCE TARTIŞILMASI GEREKENLER	7	Serol TEBER
24 OCAK KARARLARI ve TEKELLER	12	İlhan TEKELİ
24 OCAK POLİTİKASI, ÜCRETİLER ve VERGİ MONETARİST SALDIRI	15	Gürel TÜZÜN
24 OCAK KARARLARI ve KAVRAM BULANIKLIĞI	18	Oğuz OYAN
ALMANYA ve BİZ	23	Alpaslan IŞIKLI
ULUSALLIK DOĞAL BİR ZORUNLULUK	26	Sinan SÖNMEZ
ULUSAL KÜLTÜR SORUNU	30	Anna SEGHERS
KÜLTÜR UĞRAŞININ GERÇEKLIĞİ	32	Talip APAYDIN
ULUSALDAN EVRENSELE	33	Toktamış ATEŞ
ULUSAL KÜLTÜR ÜZERİNE AYKIRI NOTLAR	34	Cengiz BEKTAŞ
ULUSAL KÜLTÜR SORUNUNA GENEL BİR BAKIŞ	35	Samim KOCAGÖZ
1940 KUŞAĞI TARTIŞMALARI	36	Emre KONGAR
SAVAŞTAN YANA-SAVAŞA KARŞI FOTOĞRAF	36	Ahmet TELLİ
GÜNEYLİ P. YAN YA DA ISLIK ÇALABİLMEK	38	Şükran KURDAKUL
ŞERİF TEKBEK İÇİN "PAZAR" İÇİN Mİ, RESMİN "NAMUSU" İÇİN Mİ?	40	Mehmet ÜNAL
ÇOCUK SUÇLULUĞU	43	Remzi İNANÇ
KİTAPLAR	44	Nihat AKSOY
SATRANÇ	46	Ahmet SAY
KARİKATÜRLER	48	Handan ATTAR
	49	Sargut ŞÖLÇÜN / Cemil TURAN
	50	Emrehan HALICI / Halil ÖZMEN
		Faruk ÇAĞLA / Ferruh DOĞAN / Ümit SARIASLAN

Sahibi: Ali Naki ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cemil TURAN • İstanbul Temsilcisi: Dikna S. ERDEN, Molla Fenari Sok. Nadir Han K. 5, Cağaloğlu, Tel: 520 54 20 • İzmir Temsilcisi: Taner ÖNLÜ, Tibaş İşhanı 5/506, Konak, Tel: 148608 • İsveç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN Box 38045, 10064 Stockholm • Grafik Düzenleme: Teknik Büro • Dizgi: ÖZDE, Sükran Deriş, 301224 • Film: Renk Büro, Tel: 318288 • Baskı: Teknik Basım Sanayi • Dağıtım: Örnek • Yazışma Adresi: Emek İşhanı (Gökdelen) Kat: 10, No. 1003, Yenışehir - Ankara, Tel: 183826 • Posta Çeki No: 12526 1 • İlan Koşulları: Arka kapak 70.000, kapak içi 60.000, iç sayfalar: tam 30.000, üçte iki 20.000, yarım 15.000, çeyrek 10.000 • Abone: Yıllık 1200, altı aylık 800 TL; Avrupa: 25 ve 15 DM, ABD ve Avustralya (uçakla) iki katı.

BİLİM ve BARIŞ

■ Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU

NOBEL Ödülü kazanmış yirmiden fazla bilim adamı ve yazar Ekim'in 26, 27 ve 28'inde Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde bir araya geldiler ve kamuoyu önünde "Bilim ve Barış" temasını tartıştılar.

Alfred Nobel'in 150. doğum yıldönümü vesilesiyle düzenlenen toplantıyı açış konuşmasında Paris Akademisi Rektörü tarihçi Hélène Ahrweiler, gerek üniversitelerin, gerekse bilim adamı ve aydınların insanlığı ve yeryüzünü tehdit eden olguları ve bunlardan doğan sorunları, devlet yönetim biçimleri ve ideolojileri ne olursa olsun, insanlığı aydınlatmak amacıyla ve tarihe yeni bir yön vermek idealiyle irdeleyip dile getirmek yolunda evrensel ve zorunlu işlevleri bulunduğunu vurguladı. Açık oturumların gerçekleştirileceği bu üç günün tarihsel önemi vardı. Rektöre göre tarih, "olandan olmayanın oluşup çıkması" idi. Bu nedenle, insanlığın varolma sürecinde insan zekası, usu, araştırmaları, bilimsel özgürlük bilince ve namusu, insanlığı kurtarma görevini zorunlu olarak yüklenmekteydi. Çünkü, tarih, yalnızca olguların birbiri ardına sıralanıp bir durumlar zinciri oluşturması değildi; aynı zamanda insan usunun ve etkinliğinin bunların içinde gizil olarak yatan yeni olguları da görmesidir.

Bu bilinç çerçevesinde, üç ayrı tema üzerinde tartışmalara geçildi: Birinci gün "Teknoloji; kuruntu mu gelişme mi?"; ikinci gün "Ahlak önünde bilim"; üçüncü gün ise "Silahların gölgesinde barış" konuları ele alındı. Tartışmalara ünlü gazeteciler de katıldı.

1. "TEKNOLOJİ: KURUNTU MU GELİŞME Mİ?"

Uluslararası avukat Samuel Pisar'ın yönettiği toplantıya tanınmış

bilim adamı, araştırmacı ve gazetecilerin yanısıra Nobel ödülü kazanmış şu kişiler katıldı: Pavel Çerenkov (SSCB, 1958 fizik ödülü), Leon Cooper (ABD, 1972 fizik ödülü), Allan Cormack (ABD, 1979 tıp ödülü), Czesław Miłosz (ABD, 1980 edebiyat ödülü), Louis Néel (Fransa, 1970 fizik ödülü), George Wald (Alman asıllı ABD'li, 1967 tıp ödülü), William Golding (İngiltere, 1983 edebiyat ödülü) ve Uluslararası Çalışma Bürosu (1969 barış ödülü) temsilcileri.

Günümüzde teknolojik devrimin çok önemli bir sorunlar yumağı oluşturduğu bir ortamda, teknolojik serüvenin, insanın ve bireyin yeteneklerini geliştirmekte ve yaymakta güçlendirici işlevi ne olacaktır? Yeni teknolojiler özgürlük açısından birer tehdit midir insanlık için? Teknoloji yanlısı ve kuruntu kaynağı mıdır, değil midir? Gelişme ve yaratma açılarından hangi geleceği vadetmektedir?

Makinenin, özellikle buhar makinesinin bulunmasıyla başlayan büyük endüstri devrimi dönemi artık kapanmıştır. Bugün ise tüm zamanların en önemli teknolojik gelişmelerinin yalnızca şu dördü her şeye egemen olmaya başlamıştır:

- a) Bilişim teknolojisinin ve elektronğin zaferi,
- b) Biyoloji ve biyoteknolojinin patlaması,
- c) Okyanusların ve uzayın fethi,
- d) Üretim modellerinin ve enerjinin tüketim biçiminin değişimi.

Önümüzdeki ilk yirmi yıl içinde, mikroilemciler, yeni türden iletim ve kontrol aygıtları, cam lifler ve lazer sayesinde insan aklının ürünü olan yepyeni sistemler oluşacaktır. Hemen hemen her şey, kaçınılmaz bir biçimde, gelişmiş zekanın ürünleriyle yönetilecektir.

Teknoloji dediğimiz şey, hiç kuşkusuz, günlük yaşamdaki birçok önemli değişimin temelinde yatmaktadır. Nasıl oldu da, bilimsel ve teknolojik buluşlar, yaşadığımız Yirminci Yüzyılı büyük bir değişime uğrattı? Üstelik bu süreç, bu noktada donup kalmadı. Yarının teknolojisini belirleyen veriler bugünden doğdu. Böyle bir durum karşısında, teknolojinin insanlığa yararlı olacağını savunanlar, insanlığın somut gelişimine ışık tutacak, ya da insanlığı bu yeni teknolojik gelişmelere alıştırarak yeni kriterleri düşünmek ve bulmak zorundadırlar. Teknoloji ilerledikçe insan kendisine yabancılaşmaktadır. Bu yabancılaşmayı kırmak, felsefi bir sorundur. (Demek ki, sonunda felsefeye gelip dayanıyoruz). Yabancılaşma ise, insanı bilimsel ve bilimsel düzeyde olumsuzlamaktadır. O zaman, teknoloji, çalışma haklarını ve özgürlüğünü tehdit etmektedir. İşte, barışa ulaşılabilmede, bu tehdidin önlenmesi gündeme gelmektedir.

2. "AHLAK ÖNÜNDE BİLİM"

İkinci günkü toplantıyı biyolog Hengi Laborit yönetiyordu. Toplantıya tanınmış gazeteciler, bilim ve din adamları yanısıra Nobel ödülü kazanmış şu kişiler katıldı: Baruch Blumberg (ABD, 1976 tıp ödülü), Carl Cori (Çek asıllı ABD'li, 1947 tıp ödülü), Dorothy Crowfoot Hodgkin (İngiltere, 1964 kimya ödülü), Otto Ernst Fischer (F. Almanya, 1973 kimya ödülü), Sir Peter Medawar (İngiltere, 1960 tıp ödülü), William Shockley (ABD, 1956 fizik ödülü) ve UNICEF (1965 barış ödülü) temsilcileri.

Yüzyılımızın başından bu yana bilim ve teknolojiye gelişmeler öylesine yoğunlaştı ki, artık bu gelişmeler bizi şaşırtmaz oldu, hatta onları kanıksamaya başladık. Oysa bazı bilimsel ve teknolojik atılımlar hem insanlığını, hem dünyamızı yepyeni bir çehreye kavuşturacak güçte. Örneğin biyolojideki buluşlar şu son kırk yılda öylesine bir ilerleyiş kaydetti ki, insanlık şimdi genetik yapıya, türlerin yeniden üretilmesine, hücre metabolizmasının biyokimyasal temellerine ilişkin inanılmaz derecede bilgiye ve çok geniş uygulama olanaklarına sahip.

Bilim, bütün öteki alanlara oranla çok daha uluslararası bir niteliğe sahiptir. Bu uluslararası topluluğa katılmış olan bilim adamının önüne konulacak her tür engel anlamsızdır. Zaten bilim adamı bu engellere hep karşı çıkmakta, hatta bunlara karşı savaşım vermektedir. Bununla birlikte, ne yazık ki, bilimsel ve teknolojik araştırmalar, insanlığın öngör-
düğü ve amaçladığı hedeflere, insanlığı mutluluğa götürecek yollara ters düşebilmekte, insanlığa gerçekten zararlı olabilecek sonuçlara ulaşabilmektedir. Böyle durumlarda bilimi mahkum etmek mi gerektirir? İnsanlığın bilime ilişkin duygu ve düşüncelerinin, yine bilim aracılığıyla, sürekli olarak olumsuzla-
tılmasından korkmak gerekmiyor mu? Bu nedenlerle, insan varlığının ahlaksal bilimsel ve tıbbi bilgiler yığına egemen olmak ve onu denetlemek durumunda değil midir? Bunu gerçekleştirebilmek hangi koşullara bağlıdır?

Toplantılara katılan konuşmacılar bu tür soruları yanıtlamakta birbirleriyle büyük çelişkilere düştüler. Bazılarına göre bilimin insan bilinciyle, ahlakla hiçbir ilişkisi yoktur. Bilim adamı araştırmalarını laboratuvarında gerçekleştirir, sonuçlarını insanlığa sunar. Gerisi artık onu ilgilendirmeyiz. Çünkü araştırmalarına onların ötesindeki gerçekleri düşünerek girişirse doğru dürüst hiçbir buluş gerçekleştiremez. Bilimin ne ahlakla, ne dinle hiçbir ortak noktası yoktur. Bu görüşleri savunanların başında ABD'li fizikçi William Shockley geliyordu. Transistoru bulan ve bu nedenle 1956 Nobel Fizik ödülünü alan üç bilim adamından biri olan Shockley şimdilerde biyokimya ve genetikle uğraşarak, bir uluslararası genetik bankası kurmuş. Bu bankada dünyanın en başarılı, en zeki bilim, kültür, spor ve sanat adamlarının spermlerini satın alarak, dünyanın en güzel ve en başarılı kadınlarının bağlantısında bir üst-insan yaratma çabasında. Shockley, ayrıca, zencilerin para karşılığında kısırlaştırılmaları yoluyla zenci ırkının yavaş yavaş yok edilmesi gerektiğini savunuyor.

Oturumu yöneten biyolog Henri Laborit'e göre de bilim kendine özgü araştırmaları yapmalıdır. Örneğin bugün tıpta tüp bebek üretilmekte-

se buna devam edilmelidir. Bunun ne insan bilinciyle, ne de din ve ahlakla hiçbir ilgisi yoktur. Oysa bu tartışmaların yapıldığı günlerde Fransa'da bir grup tıp doktoru çocuk üretilip satmak üzere bir şirket kurmuşlardı. Parası olan gidip bu şirketten beğendiği tüp bebeği, pazardan elma, armut satın alır gibi, fiyatlarına göre satın alabilecek. Böylece yeni bir para kazanma yolu da icat edilmiş oluyordu. Birçok kadın, doğumun taşıdığı tehlikeleri ve estetik sorunları düşünerek, doğum yapıp, acı çekmek yerine, doğurmadan para karşılığı tüp bebek annesi olmayı yeğlediklerini basına açıkladılar. Fransa'da nüfus gittikçe azalıyor, yabancı işçiler de giderek artıyor. Ülkeyi bu yabancılarla terketmek yerine tüp bebek satın alıp büyütme daha ilginç olacaktır bir çok kişi için. Üstelik zeka düzeyi normalin altında bir ana-baba zeka düzeyi yüksek çocuk sahibi olabilecektir bu yolla. Örneğin bir aile, Nobel ödüllü bir bilim adamının spermiyle tanınmış ve çok güzel bir sinema oyuncusundan ortaya çıkacak tüp bebeği para karşılığı elde

Pavel Çerenkov: Ünlü "Çerenkov etkisi"ni bulan Sovyet fizikçi

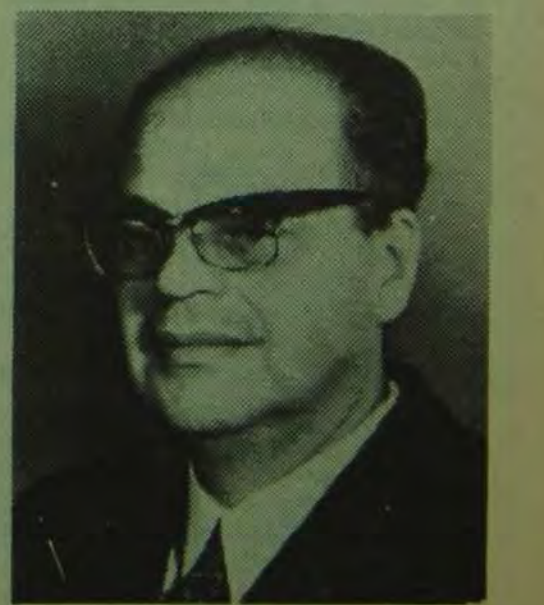
edebilecek. Bu anlayışa Fransa Hükümeti ve Kilise derhal karşı çıktı. Hükümet, bu tür şirketlerin kurulmasını yasaklayacak yasaların hemen çıkartılacağını kamuoyuna duyurdu.

İşte bu ortamda, toplantıya katılan kimi konuşmacılar, devletin bu tür çalışmalara burnunu sokmaması gerektiğini vurguladılar, bireyin özgürlüklerinin sınırlandırılmayacağını savundular. Ayrıca bu tür felsefi sorunların insanlığın, bilimin ve teknolojinin gelişmesini engellediğini öne sürdüler. Bu görüşleri savunanlar şöyle diyorlardı. Eski çağlarda yaşamış bir filozof bugün dünyamıza yeniden gelse, felsefeyle uğraşan bir kişiyle hemen her konu üstünde tartışabilir. Çünkü, felsefe, hep aynı sorunlarla ilgili bir kısır döngü içindedir; insanlığa hizmet etmek yerine hep gereksiz sorunlar yaratmak-

tadır. Oysa bir eski çağlar fizikçisi bugünün fizikçisini görse, hiçbir şey anlayamaz, çünkü bilim akıl almaz buluşlar sayesinde çağları dev adımlarla geride bırakmaktadır. Felsefe, ahlak gereksiz alanlardır, insanlık, bilimin bu tür sorunlarla uğraşmaya vaktinin olmadığını artık anlamalıdır.

Bu görüşler tartışılırken, dünyanın en ünlü bilim adamlarının, felsefecilerinin, sanatçıların, öğretmen üyelerinin çağrılı olarak bulunduğu ve dünya radyo ve televizyonlarının toplantıyı filme aldıkları bir sırada, Sorbonne Üniversitesinin büyük anfisindeki Descartes, Lavoisier gibi bilim adamlarının heykellerinin ve Fransız Devrimi'ni simgeleyen "Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik" yazısının altında, kimi konuşmacılara karşı gösteriler başladı. Karşıt görüşlü gruplar birbirlerine karşı sloganlar attılar. Yuhalama sesleri de eksik olmadı. Bu olaylar, ırkçılığa karşı düşüncelerin kamuoyunda ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından oldukça düşündürücüydü. Üstelik, Fransa'da yerel seçimleri ırkçı aşırı sağ partilerle koalisyon yapan sağcı partiler kazanmaktaydı.

Demek ki, bazı konuşmacıların görüşlerinin tam tersine, bilimsel araştırmalar ve buluşlar yalnızca laboratuvarlarda kalmayıp, insanlığı günlük yaşamında bile kesin bir biçimde etkileyen bir güçtü. O zaman, ister istemez, felsefeyle, ideolojiyle, ahlakla (nesnel toplumsal ahlak ve öznel bireysel ahlak; birincisi, bilimin etki alanı, ikincisi, bilim adamının düşünce ve davranışları), devletle, dinle, politikayla ve bilimsel zorunlu bir ilişkisi vardı. Konuşmacılardan Tıp Fakültesi Profesörü Leon Schwartzberg ve din adamı Michel Viot, kendi dünya görüşlerine göre, karşıt görüşleri dile getirdiler. Ayrıca, felsefe ve ideolojinin, ancak bunların, bilim adamına, bilime ve kamuoyu vicdanına, kısacası bilince, insanlığı en ya-

Nikolay Basov: Lazeri bulan üç fizikçiden biri (SSCB).

Otto Ernst Fischer: F. Almanyalı kimyacı

kindan ilgilendiren soruları sordurttuğunu savundular (Dinleyicilerin uzun alkışları).

3. "SİLAHLARIN GÖLGESİNDE BARIŞ"

Üçüncü gün tartışmaları ise, ABD'nin Avrupa'ya atom başlıklı füzeler yerleştirme kararının batılı ülkelerce desteklenmesi ve bu karara Sovyetler Birliği'nin karşı çıkarak Cenevre toplantılarını askıya alacağını bildirmesi üzerine oluşan nükleer bir dünya savaşı tehlikesi atmosferi içinde başladı. Salonda "pasifistler" de ellerinde bu tehlikeyi dile getiren bir pankartla yerlerini almışlardı. O günlerde Paris, Roma, Brüksel, Londra, Madrid gibi kentlerde, Almanya'nın bir çok kentinde çok büyük pasifist gösteriler yapılmaktaydı. Toplantıyı Akademi Rektörü Helene Ahrweiler açtı. Salonda çok gerilimli bir hava oluşmuştu. Konuşmacılar şunlardı: P. Gallois (general, stratejik sorunlar uzmanı), A. Glucksmann (yazar, Fransa Bilimsel Araştırmalar Merkezinde araştırmacı), J. Soppelsa (Panthéon-Sorbonne Paris Üniversitesi'nin rektörü), G. Waysand (fizikçi, Paris Üniversitesi VII ve Bilimsel Araştırmalar Merkezi'nde araştırmacı), Y. Leval (gazeteci) ve Nobel ödüllü: Nikolay Basov (SSCB, 1964 fizik ödülü), Owen Chamberlain (ABD, 1959 fizik ödülü), Abdus Salam (Pakistan, 1979 fizik ödülü), Sean Mac Bride (İrlanda, 1974 barış ödülü), Maurice Wilkins (İngiltere, 1962 tıp ödülü), Uluslararası Af Örgütü (1977 barış ödülü) temsilcisi, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin ve Kızılhaç Kuruluşları Birliği'nin (1963 barış ödülü) temsilcileri.

Bu açık oturumda şu konulara değinildi: Üç bininci yıla yaklaştığımız şu kesitte, bilimsel silahlar (bilimlerin buluşlarından yararlanılarak üretilen silahlar), özellikle ve sık sık savaşmak için kullanılmaktadır. Gezegenimiz üzerinde, barbarlığın en basit bir biçiminin yerleştirildiği gerçeğini gözlemliyoruz: Terörizm, suikastler, soykırımlar, işkenceler ve ardı arkası kesilmeyen şiddet ve saldırı modelleri.

Kaldı ki, herkesin bilmesi gereken bir gerçek var: Dünya dengesi, uluslararası denge çok hassas. Üstelik sürekli olarak nükleer tehdit altındayız.

Bunlar yetmiyormuş gibi, askeri harcamalar ve silahlanma gittikçe artmakta. Silah ticareti gittikçe gelişiyor, en önemli ticaret biçimi oldu. Silahlanma yarışı, gelişmiş ülkelerin, sanayi ülkelerinin politik ve endüstriyel hedefi haline geldi.

Savaştan korkuluyor, hergün savaşın, bir dünya savaşının patlak vermesi bekleniyor. Herkes savaştan çekiniyor, ama, her gün daha çok

savaşılıyor.

Bu tehdit ve tehlikelere karşı, bunları dünyaya anlatabilmek için kültür ve bilim adamları neler yapmalıdırlar? Barışın sağlayabilmek için hangi hizmetler gereklidir? Her toplumun sağlığının barış olduğu düşüncesini yaymak için neler gerekiyor? Bu düşüncüyü insanlığa nasıl kabul ettireceğiz? Geriye dönüş olabilir mi? Barışın, silahlar yoluyla, bloklar arası dengenin ise, kuvvete, tehdite ve korkuya başvurarak sağlanacağına ilişkin insanlık dışı kavramı nasıl aşabileceğiz? İnsanlar ve uluslar arasında karşılıklı anlayış ortamı yeniden nasıl oluşturulabilecek? Bu yolda harcanacak çabalar neler olmalıdır?

Bugün herkes savaşın teknolojik bir çatışma olduğunu bilmektedir. Bunu da, ne yazık ki, bilimlerin gelişmesi ortaya çıkardı. Oysa, bilimle uğraşan insan, tarih boyunca, insanlığın aleyhine olan kayıpların artmasını engellemeye çalıştı. Ancak, uluslararası politik gerilimler, bilim adamlarının davranışlarını da etkilemedi ön planı aldı. Oysa, bu insanların başlıca görevleri, ortak bir yakınlaşmayı sağlamak ve bilimsel nesnelliliği sağlamlaştırmak olmalıdır. Ayrıca, karşılıklı saygıyı pekiştirmeleri bir gerekliliktir. Buna karşın, üzüntü verici bir durumla karşı karşıyayız: Amerikalı ve Sovyet bilim adamları arasındaki bilimsel alışveriş oldukça azalmıştır. Aslında, bu durum değişikliğine başkalarını da ekleyebiliriz. Nobel ödülü kazanmış değerli bilim adamları, acaba bize, bilim adamlarının içinde yaşadıkları ülkelerin politik güçlerine kapılmaksızın, ya da onlar karşısında bağımsızlıklarını koruyarak, insanlığı tehdit eden yönetsel yanlışlara baş kaldırıyorlar mı, sorusuna bir yanıt verebilirler mi?

Tüm bu temalar ve sorular karşısında Nobel almış bu kişiler ve tartışmacılar, oldukça çelişik tutumlar yansıttılar: Bazılarına göre, bilim adamları, dünya barışını sağlayabilmek için gereken her şeyi yapmaktadırlar. Eğer bunlar başarısızlığa uğruyorsa, bunun nedeni, yalnızca yönetimler ve yöneticilerdir. Dünya barışını esas tehdit eden öğeler, kendi buluşları olmayıp, onları silahlanma yolunda kullanma emrini veren politikacılarıdır. Kendilerinin salt birer bilim adamı olduklarını, politikacı olmadıklarını savunan bu araştırmacılar, her tür bilimsel buluşun olumlu ve olumsuz yanlarının varolacağını vurguladılar. Buna en güzel örnek olarak da atomu gösterdiler. Atomun, bilinen zararları yanında, yararlarını da sayarak insanlığa atom aracılığıyla nasıl hizmet edildiğini anlattılar. Eğer, İkinci Dünya Savaşı'nda atom bir silah haline getirildiyse, bunun tek nedeni, Hitler gibi bir delinin ve onun izindekilerin durdurulması zorunluluğuydu. Üstelik, atomun, sivilere atılmayacağına dair zamanın

ABD Başkanı olan Truman ile bir protokol imzalanmıştı. Bunları dile getiren, şimdi çok yaşlı olan ve bir zamanlar İrlanda'nın Dışişleri Bakanlığını yapmış bulunan Sean Mac Bride çok duygulanıp ağlamaya başladı. Konuşması sık sık yoğun alkışlarla kesilen Mac Bride, ilk işin, dünya kamuoyunu aydınlatmak olduğunu, radyo ve televizyonlarda nükleer savaş tehlikesini dile getiren programların dinletilmesi ve gösterilmesi gerektiğini savundu.

Ayrıca, Owen Chamberlain, Nikolay Basov, Otto Ernst Fischer ve Maurice Wilkins, Sean Mac Bride'in görüşlerini ve önerilerini paylaştıklarını dile getirerek, atom silahını elinde bulunduran bütün ülkelerin derhal bir araya gelerek bunları karşılıklı olarak yok etmeye koyulmaları, aynı zamanda uzayı kirletmekten ve paylaşmaktan vazgeçmeleri gerektiğini belirttiler. Bu konuşmacıların hepsi, atom savaşının kesinlikle dünyanın ve insan türünün sonu olacağını kabul ettiler. Şu anda bile, yeni tip bombaların yapılmakta olduğunu açıklayan Wilkins, insanların sinir sistemlerini etkileyen bir tür bombanın deneme safhasında bulunduğunu ilk kez dünya kamuoyuna açıkladı. Böyle bir bomba atıldığında, insanların sinir sistemleri bozulacak ve herkes birbirini öldürmeye başlayacak.

Yeryüzünün tümüyle denizlerle kaplanması, nükleer savaşın ilk anında Avrupa Kıtasının parçalanarak denizin altına çöküşü, Pasifik Okyanusu'nun, Manş ve Kuzey Denizi'nin ve Akdeniz'in Urallar'a kadar geliş, dünyanın yerçekim dengesinin bozulması, yeryüzünün radyoaktivite ile kirlenmesi ve hiçbir canlının kalmaması, hatta gezegenin parparça olarak güneş sistemimizle birlikte yok olup gitmesi gibi dehşet verici tabloların çizildiği bu açık oturumlarda, Nobel armağanı kazanmış bazı kişilerin dışında, diğer Nobel'iler çok önemli sayılabileceğimiz bilgiler veremediler ve önerilerde bulunamadılar bizlere. Hele hele, dünyanın somut gerçeklerinden kopuk oluşlarının yanı sıra, çoğunun toplumbilimlerinden nasiplerini almamış olmaları da oldukça şaşırtıcıydı dinleyenler için.

Demek ki, Nobel armağanı, yalnızca iyi bir araştırmacıya, önemli bir buluşla karşımıza gelen bir bilim adamına değil, bu niteliklerin yanı sıra, nesnel toplumsal bir bilince, dünya ve insanlıkla ilgili genel bir kültüre sahip olan bilim adamlarına verilmeli. Üstelik her türlü politik oyunların dışında kalınarak. O zaman Nobel evrensel ve dürüst bir anlam kazanacaktır.

Yine de Wilkins gibi, Mac Bride gibi, Basov gibi, Fischer gibi, Schwanzenberg gibi bilinçli bilim adamlarının varlığı insanlığın umudunu sürdürmekte birer yüce örnek tir.

"Sizlere artık bizler de yardım edemeyeceğiz" HEKİMLER ve ATOM SAVAŞI

■ Serol TEBER

Atom silahları ve insanlık
Uzun süreler birlikte,
birarada varolamazlar.
Prof. Dr. B. Lown, ABD

SON yıllarda gittikçe artan atom savaşı tehlikesi ile koşullu olarak, geniş halk yığınlarının olağanüstü boyutlara varan direniş eylemlerine, özgün bir meslek grubu olarak, hekimler de, daha yoğun olarak katılmaya başlamışlardır.

Özellikle Orta Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan ve çalışan hekimler için, bir atom savaşından sonra ortaya çıkacak sağlık sorunları üzerine kamuoylarına geniş açıklamalar yapmak; onları, bu konularda bilgilendirmek ve yapılan kimi yanlış ve gerçek dışı yayınlara yanıt vermek, gittikçe artan bir ahlak sorunu, zorunluluğu olmuştur.

Konuyla yaklaşımları kolaylaştırmak amacıyla, bazı genel anımsatmalar yararlı olabilir.

Bilindiği gibi, NATO'ya bağlı ülkelerin 12.12.1979 tarihinde aldıkları son bir kararla atom başlıklı ABD Pershing füzelerinin Batı Avrupa ülkelerine yerleştirilmeleri kararlaştırılmış ve bunların ateşe hazır duruma getirilme zamanı olarak da 1983 yılı sonu saptanmıştır. Bu karar hiç kuşkusuz, olası bir atom savaşında, Avrupa'yı birincil elden bir savaş alanı durumuna getirmiştir. Bu gerçeği, savaşları alabildiğine ülkelerinden uzak tutmak isteyen ABD hükümet sorumluları da gizlememişler ve sıklıkla, "Avrupa Anımsatması ile sınırlı bölgesel bir atom savaşından" söz etmeye başlamışlardır. Hatta, ABD başkan yardımcısından, Colin S. Gray, 1980 yılında, "sınırlı bir atom savaşı çok da anlamsız değildir" demiş ve son yılların güncellenen deyimleriyle "yengi

olasıdır (Victory is possible)" diye vurgulamıştır.

Bu sıralarda, Amerikan biçimi gerçek bir kara güldürü örneği olarak, bir ABD gezi kurumu (Turizm Şirketi) "Henüz yok olmadan, Avrupa'yı geziniz" belgesiyle büyük reklam kampanyası açmış ve geziler düzenlemeye başlamıştır.

1981 yılında, zamanın ABD dış işleri bakanı, eski general Alexander Haig, Senato'da yaptığı bir konuşmada, "barış içinde yaşamaktan daha önemli şeyler vardır" diyerek, bu konulardaki temel politikalarındaki mantıksal yapıyı, tüm yalnlığıyla dünyanın gözleri önüne sergilemiş, ve 1982 yılında, ABD Hükümeti silahlanma sorumlularından Eugen Rostow, "unutulmasın ki, bizler şimdi bir savaş sonrası değil, bir savaş öncesi dönemde yaşıyoruz" demiştir.

Tüm bunlara, ABD Başkanı Reagan'ın, çeşitli konuşmalarını da eklersek, gezegenimizin ne denli dırimsel bir sorunla karşı karşıya olduğu ortaya çıkar. Bu arada, Başkan Reagan'ın 1983 yılı Kasım ayı ortalarında Tokyo'da Parlamento'da yaptığı konuşmada ilk kez, "bir atom savaşında kazanan olmayacaktır" demesi, içinde yaşanan günlerin önemini bir kez daha anımsatabilir.

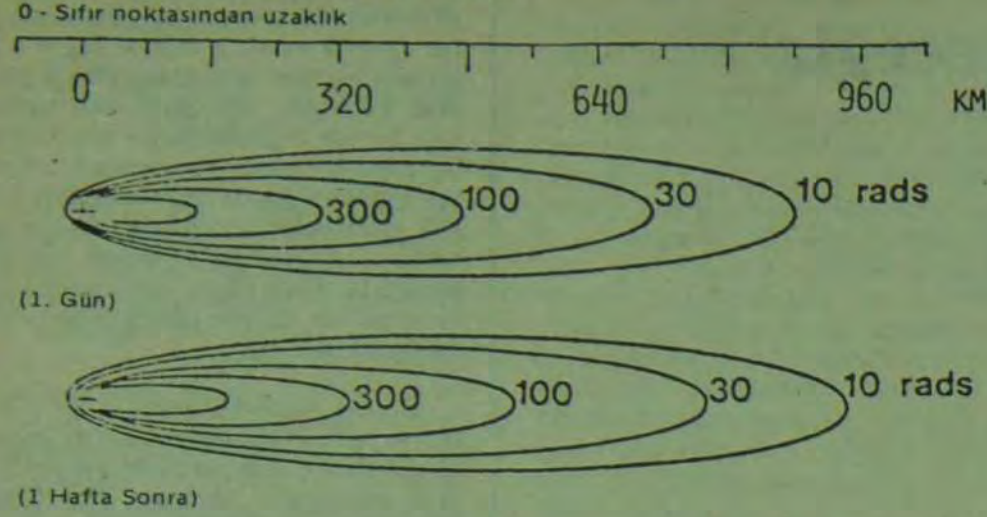
Kuşkusuz, sorunun buraya kadar olan bölümüyle, hekimlerin bir atom savaşında, hiç de özel bir konularının bulunduğundan söz edilemez ve onlar da diğer insanların yazgılarını ve sorumluluklarını ayrıcalıksız paylaşma durumundadırlar. Fakat, sorun bununla bitmemektedir... ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde, özellikle son yıllarda, atom savaşı tehlikesinin artmasıyla birlikte, geniş halk yığınları arasında oluşan yoğun korkuyu bastırmak amacıyla, çok büyük paralar ayrılarak, bir tür sivil savunma, ya da "büyük yıkım hekimliği" (Katast-

rophenmedizin) olarak Türkçeleştirileceğimiz yeni sağlık örgütlenmeleri oluşturulmaya başlanmıştır. Politikacılar, şimdiye değin çoğu yerde, alışlagelini, bir ilk yardım kuruluşu niteliğini pek aşmayan bu tür örgütlenmeler aracılığıyla, olası bir atom savaşından sonra, yaşayanlara ya da yaralananlara büyük hizmetler sunulacağı yolunda, her şeyi toz pembe gösteren, yaygın reklamlar yapmakta, insanların korkularını bir ölçüde olsun gidermeye çalışmaktadırlar.

Hemen tümüyle gerçek dışı olan bu yaygın propaganda aygıtı karşısında, sorunların ne denli çarpıtıldığını, insanların en saygı duyulacak korkularının, duygularının ne denli sömürüldüğünü anlatmak için, hekimler, gerek kendi aralarında, gerekse diğer barış kuruluşlarıyla birlikte etkin bir çalışmaya başlatmak zorunda kalmışlardır. Bu amaçla, "Nükleer Savaşa Karşı Uluslararası Hekimler Birliği", çalışmalarını çok boyutlu olarak geliştirmek kararı almış ve dünyanın hemen her yerinde yeni örgütlenmeler, eylem yöntemleri oluşturmuştur. Buralarda, çeşitli uluslardan gelen hekimlerin, psikologların, sağlık hizmetlerinde çalışanların oluşturdukları örgütlenmeler, tüm insanlara çağrılar yaparak, yürüyüşler düzenleyerek, konferanslar vererek, bir atom savaşının ve sonrası durumun, sağlık sorunları açısından, insanlara nelere malolacağını belgeleriyle anlatmaya çalışmaktadırlar.

Gerçekten bugün IPPNW (International Physicians for the Prevention of Nuclear War) — Nükleer Savaşa Karşı Uluslararası Hekimler Birliği, adlı meslek kuruluşunun ortaya çıkış öyküsü, yirmi yıl öncelerine kadar uzanmaktadır. Bunun ilk çekirdeği, 1962 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Boston'da, PSR (Physicians for Social Responsibility) — Hekimlerin Toplumsal Sorumluluğu adı altında örgütlenmiştir. Aynı yıllarda, sonradan IPPNW'nin temelini atacak olan bilim adamlarından Prof. Dr. Bernard Lown, New England Journal of Medicine (NEJM) adlı yayın organında "Termonükleer Bir Savaş Sonrası Hekimlik" adı altında bir seri yazılar yayınlamıştır. Ayrıca bu kuruluş, 1964 yılında, atom silahlarının yoğunlaştırmalarının durdurulması eylemlerinde de etkin katılımlarda bulunmuştur. Fakat, daha sonraki yıllarda, bu kuruluşun uzun süreler pek sesi çıkmamıştır. Daha sonra, Avustralyalı çocuk hastalıkları uzmanı, Helen Caldiott, Fransızların, Güney Pasifik'te sürdürdükleri atom denemelerine karşı bir kampanya başlatmış ve 1979'dan sonra PSR, atom santralalarının ve tüm atom küllerinin top-

1 MT. Atom bombasının patlamasından sonra radyoaktif maddelerin dağılımı. (Rüzgar hızının saatte 24 km olduğu düşünülmektedir.)

Bir atom bombasının patlamasından sonra radyoaktif maddelerin, ısılarının dağılımını gösteren şema.
S. Fetter and K. Tsipis, Cambridge, USA, 1982. Dept. of Physics, Massachusetts Inst. of Technology.

lum sağlığına getirdiği büyük sakıncalar üzerine önemli kamuoyu duyuruları yapmıştır.

IPPNW, 1980 yılının Şubat ayında Boston'da düzenlediği ve içlerinde 4 Nobel armağanı sahibi hekimin de bulunduğu 700 sağlık emekçisi, atom savaşının sakıncalarını, ölümcül etkilerini ayrıntıları ile tartışmışlar ve sorunun önemini basına duyurmuşlardır. Toplantının kapanış bildirgesi, zamanın ABD Başkanı Carter ile SSCB Genel Sekreteri Brejnev'e de gönderilmiştir. Başkan Carter, bu konuda, Beyaz Saray'da bir tartışma açılmasını istemiş; Brejnev, kendisine gelen mektubun, tam metin halinde Pravda'nın birinci sayfasında yayınlanmasını sağlamıştır.

1980 yılının Aralık ayında Genf'de yapılan uluslararası toplantıda IPPNW'nin dünya ölçüsünde temeli atılmış ve ABD'li Dr. Lown ile SSCB'li Dr. Charow, kuruluşun başkan ve başkan yardımcılıklarına getirilmişlerdir. 1981 yılının Mart ayında, 11 ülkeden gelen ve 70 delegenin katıldığı yeni bir uluslararası toplantı düzenlenmiş; 1982 yılında, Nisan ayında, Londra/Cambridge, Haziran ayında Amsterdam toplantıları yapılmıştır. IPPNW'nin F. Almanyada bölümü ilk toplantısını, Şubat 1982 yılında Frankfurt'ta yapmış, sonraki kongreler, Berlin ve Hamburg'da toplanmıştır.

İçinde yaşadığımız günlerde, Batı Avrupa ülkelerinin hemen hemen tüm kentlerinde ve hastanelerinde, bu büyük uluslararası kuruluş ile birlikte çalışan çeşitli büyüklükte örgütlenmeler bulunmaktadır...

Sorunun, konumuz ile ilgili bölümünü vurgulamadan önce, atom bombasının etkinliğini bir kez daha

anımsatmak pek iç açıcı olmasa da, yararlı olabilir.

6 Ağustos 1945'de sabah saat 8.16'da Hiroşima Kentinin 270 metre üstünde patlayan 10 Kilotonluk bir atom bombasının etkisiyle, 340 bin kişilik tüm kent nüfusunun, % 40 kadarı olan 130 bin kişi, hemen, ya da izleyen ilk üç ay içinde ölmüşlerdir. Yaşayanlardan 100 bin kişi ağır olarak yaralanmıştır. Tüm kent yapılarının % 68'i tahrip olmuştur. Bugün, Hiroşima'da patlayan büyüklükteki bombalar, (20 TNT'ye kadar olanlar) taktik atom bombaları olarak tanımlanmakta, özcesi pek önemsenmemektedir. Günümüzde sözkonusu edilen atom bombalarının gücü Megaton ile ölçülmekte ve ortalama olarak Hiroşima'da patlayandan en az 100 kez daha fazla etkinliğe sahip olmaktadır. Orta büyüklükteki bir kentte, 1 Megaton büyüklüğünde bir atom bombasının patlaması durumunda neler olabileceği kabaca şöyle tanımlanmaktadır:

Atom ışınları, tüm canlı hücrelerin ve bu arada özellikle, kan ve kemik iliği hücrelerinin yapılarını, işlev görme yeteneklerini bozduklarından, tedavi amacıyla bile yapılan uygulamalarda ancak 10-40 rad'lık (Röntgen absorbierte Dosis) bir ışınlandırma olasıdır... Bundan daha fazlası sözkonusu olamaz. Bilindiği gibi, bu kadarlık bir ışınlandırmalar bile kimi kereler, istenmeyen pak çok yan etkilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Bu genel fizik-biyolojik yasa uzantısında olaya yaklaşıldığında, 1. Megatonluk bir atom bombasının atılması durumunda, bunun patladığı 0-sıfır noktasından, 320 km uzaklıklarda bile bulunan röntgen ışınlarının miktarı 300 rad. dolaylarındadır. Yani, bu bölgeler bile, yaşam için son derece tehlikeli ışınlara içermektedirler.

0-Sıfır noktasının çevresindeki ilk kilometrekare içinde 1000 rad., 1,700 kilometrekare içinde yine öldürücü bir düzey olan 600 rad'lık röntgen ışınları bulunmaktadır. Bu koşullarda, 1 Megatonluk bir atom bombasının patladığı noktanın çevresindeki 1700 kilometrekarelik bir alan içinde canlı yaşam sözkonusu olmamaktadır... 2,600 kilometrekarelik bir alan içinde, 400 rad'lık ışın bulunmaktadır ve bu da canlı yaşam, insan yaşamı için öldürücü ya da ağır yaralayıcı bir düzeydir.

Bomba, eğer, yerde değil de, kentin biraz üstünde, havada patlatılırsa... İlk 9,5 kilometrekarelik bir alan içinde oluşacak 1000 derecelik ısınin etkisiyle, buradaki tüm canlılar kömürleşeceklerdir. İlk, 14 kilometrekarelik alan içinde, canlılar, 2. dereceden bir yanık etkisi altında ağır, hatta kimi kereler öldürücü biçimlerde yaralanacaklardır. Bu koşullarda, gözlerin özellikle saydam tabakaları bozulduğundan körlük olacaktır. 21 km uzaklıklarda bile çok kez kalıcı körlükler ortaya çıkacaktır.

Ayrıca, ortaya çıkacak sıcaklık dalgası ile, 30 km'lik bir alan içinde yanabilen her şey yanacaktır. İlk 3 km'lik alanda metal, cam erir, asfalt kaynar. Basınç dalgasının etkisiyle, ilk 1,5 km'lik bir alan içinde herşey, tüm yapılar tahrip olur. Burası çölleşir... İlk 7 km'lik alan içinde, en güçlü atom sığınaklarının bile tahrip olabileceği varsayılmaktadır. Genel kaniye göre, ilk 14 km'lik alanlarda tüm canlılar yaşamlarını yitirirler. İlk, 16 km'lik alan içinde, oluşan yanmanın havadaki hemen tüm oksijeni tüketeceği sözkonusu olduğundan, bu bölgede bulunan insanlar yanarak ölmezler ise, boğularak öleceklerdir. 18-20 km sonra bazı güçlü evlerin, camları kapıları kırılrsa da, kimi duvarların sağlam kalabileceği düşünülmektedir.

Bir atom savaşından sonra büyük miktarda sağlık personeline gereksinim olmasına karşın, bunların %80'inin ya ölmüş, ya da çalışamaz durumda olacakları varsayılmaktadır. Kaba bir tanımlamayla bir hekimin, günde yirmi saat çalışması ve her bir hastaya ancak 5-10 dakikalık bir zaman ayırması koşuluyla haftalar, hatta aylarca görev başında bulunması gerekmektedir.

Burada en çok, ağır kusma ve ishallere süren ışınlı hastalığı, çeşitli derecelerden şoklar ile mücadele edilirken, bir yandan da pek çok cerrahi girişimin ve bunların ameliyat sonrası bakımının yapılması gerekmektedir. Bunun yanında, başta çok miktarda serum ve anti-

Amerika Birleşik Devletleri Silahlı Kuvvetleri Vietnam Savaşı'nda kullandıkları "Agent Orange" adlı madde ile, hem doğal düzeni, bitki hayvan örtüsünü tahrip etmiş, hem de bugün bile kanserli, eksik beden yapıları çocukların doğmalarına neden olmuştur... (Konkret 2/1983)

biyotik olmak üzere, çeşitli ilaçlara ve yoğun bir hasta nakil düzenlemesine gereksinim ortaya çıkmaktadır.

Bir atom bombası patlamasından sonra ortaya çıkan ışınlı, en çok, insanların çeşitli mikroplara karşı direncini, bağışıklıklarını sağlayan beyaz kan hücrelerini ve bunların çoğunun üretim yeri olan, kemik iliğini tahrip ettiklerinden, fazla miktarda ışınlı etkisinde kalanlarda, eğer hemen ölmemişlerse, ağır mikrobik hastalıklar ve bunlarla koşullu büyük salgınlar ortaya çıkmaktadır. Amerikalı uzmanlar, Abrams ve Kaenel, bir atom bombası patlaması sonucu, hala, yaşayabilenlerden en az % 15-25'inin izleyen günlerde ortaya çıkan salgın hastalıklardan yitirilebileceğini belirtmişlerdir.

Ayrıca, hemen tüm uzmanlar, bir atom savaşının sonunda, yaşayabilen insanların için en büyük tehlikenin bu tür salgın hastalıklar olduğunu vurgulamaktadırlar. Genel kaniye göre, bu tür hastalıkların etkisiyle, izleyen günlerde, en az bombanın öldürdüğü kadar insan, sonradan yitirilecektir. Ayrıca, bunlara, ağır yaralar, yaralanmalar sonucu ortaya

lunmaması nedeniyle yitirilmişlerdir. Sorun bu denli çıplaktır.

Bütün bunların dışında, İngiliz Röntgen uzmanı, Goggle-Lindop, bir atom savaşından sonra, yeryüzü ölçeğinde, yaşama şansı bulan insanlardan 13 milyonunun sonradan kanser olacaklarını, 17 ile 31 milyon kadar insanın ömür boyu kısır kalacaklarını, ve böyle bir savaş izleyen 100 yıl içinde doğacak çocuklardan 6,4 ile 16,3 milyon kadarının sakat ve eksik organlı olacağını söylemiştir.

Ayrıca, böyle bir savaş sonunda ortaya çıkan ışınlı etkisiyle doğada ozon gazının çok artacağı ve bunun atmosferde toplanması nedeniyle, güneş ışınlarının yeryüzüne ulaşmasının zorlaşacağı ve buna bağlı olarak dünyada önemli değişiklikler olacağı da hesaplanmaktadır.

Ortaya çıkan ışınlı kuşkusuz salt insanları değil, bazı küçük kabuklu böcekler ve kuru otlar dışında, hemen tüm bitki ve hayvan dünyasını da etkileyeceğinden, böyle

60 bin hekim sesleniyor...

Yazar ve filozof Günter Anders'in 1982 yılında Viyana'da önerdiği açıklama, 6 bin kadar hekim tarafından benimsendi, onaylandı ve imzalandı. Bir kamuoyu açıklamasında özetle şöyle denilmektedir...

Sevgili hastalar, Bizler, açıklarız ki... Bir atom savaşından sonra, hiç bir hekim, hiç bir sağlık kuruluşu, hiç bir hastane, sizlere en küçük bir yardım yapma yeteneğinde, olanağında olamayacaktır... Bizler de sizler gibi öleceğiz... Bir atom savaşının, atom roketlerini çoğaltarak, ve karşı tarafı provoke ederek başlatılır...

Atom roketlerini yok edelim... Bu gerçek, sizleri, sizlerin çocuklarını ve sizlerin çocuklarının çocuklarını ilgilendirir katnındayız...

Yurttaş, insan ve ana-baba olarak, Avrupa topraklarını atom silahlarından arındıralım...

bir savaş insanları dışındaki canlıların da sonu olacak ve yaşayabilen insanların artık bunlardan yararlanabilme olanakları pek söz konusu olamayacaktır.

Bu koşullarda, bir atom bombasının patladığı noktadan 300 km uzakta bir sığınakta kapalı kalan insanların, en az birkaç hafta bulundukları yerden dışarı çıkmamaları gerekmektedir. Sonradan dışarı çıkıktıklarında, eğer eski kentlerini tanıyabilirler ise, orada yeniden yaşayabilirler. Acaba bu doğru mu? Hem tüm sözügeçerler, bu sorunun yanıtının hiç de kolay olmadığını vurgulamaktadırlar. Bu konuda, acı fakat çok öğretici bir örnek, yazık ki, yaşanarak sınıandı: Amerika Birleşik Devletleri, 1954 yılında Pasifik Okyanus'unda atom bombası denemeleri yapmış ve bunların bazı beklenmeyen, ya da daha iyi incelenmek için bilerek gözardı edilen—rüzgârların yön değiştirmesi neden olarak gösteriliyor— etkileri çevredeki Bikini-Marshall adaları insanların görülmeye başlanmıştır. Bunlarda özellikle, deri-cilt, mukozaya yaraları, saç dökülmeleri, kemik ve troid bezi organlarındaki deformasyonlar ve çok sayıda kanser saptanmıştır. Ada halkı buradan başka yerlere taşınmış ve iki yıl sonra Ada'da yapılan tüm araştırmalarda hiçbir radyoaktif maddenin kalmadığı saptandıktan sonra da bir süre beklenmiş ve 1958 yılında Adalılar yeniden geri dönmüşlerdir.

Fakat, oldukça kısa bir süre son-

ra, ada halkının yeniden hastalandığı ve fazla miktarda radyoaktif madde dışkılamaya, işemeye başladıkları saptanmıştır. Araştırmacılar, bunun, ancak yenilen bitkiler aracılığıyla olma olasılığına dikkat çekmektedirler.

Fakat, gerçek açıktır. Görece küçük çaplı bir atom bombasının patlama yerinden çok uzakta bir adada, 4 yıl sonra bile yaşamak olanaksızdır. Bu acılı deneyimin belgesel bir video-filmini ilgilenen herkese göstermeye hazırım.

Bir atom savaşından öldürücü bedensel yara almadan kurtulan pek çok insanda ise ağır ruhsal bozukluklar ortaya çıkmaktadır. Bunlar genellikle, ömür boyu süren, nörotik yakınmalar, duygusal kütükler, unutkanlıklar, uykusuzluklar ve kimi zamanlar intihar girişimlerine kadar uzanan ağır korku ve depresyonlar, hezeyanlar, sanrılar, psikotik durumlar, vb. Ayrıca, bunlara, kendinde ve yakınlarında ağır bedensel kusurlar, deformasyonlar olan insanların ruhsal durumları da eklendiğinde genel durum daha bir somutlaşır.

Amerika Birleşik Devletleri uzmanlarının verileriyle bu bölümü toparlarsak, bir atom savaşından sonra, ilk günü ABD'de 60-62 milyon kadar insan öleceği, bu sayının 30 gün kadar sonra 70-84 milyona çıkacağı ve iki yıl sonra halkın % 75-80 kadarının yitirileceği varsayılmaktadır.

Pershing adı nereden geliyor...

Burada, atom roketlerine adı verilen, J.J. Pershing'in kısa yaşam öyküsünü ve kişiliğini anımsatmak, konuya daha bir açıklık getirebilir.

John Joseph Pershing, 13.9. 1860'da ABD'de Montana'da doğmuştur. Gerçek yeteneği ve kişiliği, daha 26 yaşındayken, 1886'da, 15 bin kişilik bir ordu ile birlikte Arizona'da Kızılderililer üzerinde yaptıkları soykırım savaşlarında ortaya çıkmış ve ardından çok ölü bırakması, kıyııcılığı ve acımasızlığı nedeniyle kendisine "Black Jack" adı verilmiştir... "En güzel Kızılderili, ölü Kızılderilidir" sözü, Black Jack Pershing'e aittir.

Pershing, özellikle, Batı Prarie Kızılderililerine karşı yaptığı toptan öldürme girişimlerinden sonra Washington'a geri çekilmek zorunda kalmıştır...

Black Jack Pershing, 1898'de gönüllü olarak, o zamanki İspanyol sömürgesi olan Küba'ya git-

miş ve Karibik adalarının, Filipinler'in, Orta ve Güney Amerika'nın, büyük tekeller adına Amerikalılaştırılması için savaşmıştır. 1904'de Rus-Japon savaşı başladığında Tokyo'da ateşemiliter olan Pershing, Kore'nin Amerikalılaştırılmasına çaba harcamıştır. 1914'de Meksika'da, Pancho Villa yönetimindeki bağımsızlık hareketlerini bastırmak ve ülke petrolüne el koymak için giden ordunun komutasında gene Black Jack Pershing bulunmuştur. Bütün bu "üstün başarılarının" sonunda ödüllendirilmek için, Avrupa'daki Amerikan orduları komutanlığına atanmış ve 1921-1924 yılları arasında ABD Genelkurmay Başkanlığı yapmış, 15.7.1948'de ölmüştür. Anısı, atom roketlerinde yaşatılmaktadır.

Kimi insanların adları, eğitim kuruluşlarına, müzelere, alanlara konur. Kimilerinin ise atom başlıklı roketlere... Fakat, Black Jack Pershing'in adının konduğu şeyle, kişiliğinin bu kadar uyum içinde olan ikinci bir örnek bulmanın zor olduğu kanısındayız.■

Okuyucularla

KİTAP - DERGİ BEKLİYORUZ

Bizler; bir köy ortaokulunda okuyan 36 öğrenciyiz. Gelecek yıllar öğrenci mevcudumuzun artacağına inanıyoruz. Çünkü ilkökul öğrenci sayısı 200'den fazla.

Sayımız artacak fakat, bilgi ve kültür seviyemiz düşük olacak, çünkü çok büyük bir eksikimiz var. Okul kitaplığımızda okuyabileceğimiz kitap sayımız çok az.

Bizler okulumuzun kitaplık kolu üyeleri olarak birer sınıf kitaplığı oluşturmaya, her ay aramızda topladığımız paralarla yerli ve yabancı yazarlardan kitaplar almaya çalışıyoruz.

Siz büyüklerimize de sesimizi duyurmak, okunmuş, eski bir kitap, bir dergi dahi olsa, bizlere yardımcı olmanızı, sevindirmenizi, bizleri gelecek için yüreklendirmenizi, insanlığın kardeşlik, sevgi ve barış dolu dünyasına bizleri hazırlayan öğretmenlerimize yardımcı olmanızı ıstırham ediyor, saygılarımızı sunuyoruz.

I. sınıf öğrencileri adına
İsmail GÜNHAN
Kayaköy Ortaokulu
Kayaköy - ÖDEMiŞ

BİLİM VE SANATIN NOTU:

Ülke düzeyinde çeşitli nedenlerle okuma alışkanlıkları aşınmaya yüz tutarken, Kayaköy Ortaokulu öğrencilerinden gelen bu güzel sesi, sevinçle karşılayarak dergilerimizden ve çıkan kitaplarımızdan gönderiyor; yayımlanmakta olan dergilerin, yayınevlerinin, kültür kurumlarının, okuyucu ve yazarlarımızın bu çağrıya katılmalarını diliyoruz.

FETHİ ESENDAL

"ÜRETİM İÇİNDE
DEMOKRATİK EĞİTİMDEN
DÖNÜŞÜN ÖYKÜSÜ"

**yalnız
kalanlar**

(400 TL) — Çıktı —
Ödemeli istekler için:
Fethi Esendal Kuzgun Sk. 4/30
Aşağıyancı/ANKARA
Posta Çeki No: 143456

Diğer çok önemli bir sorun, atom silahlarını, bunların kullanımı, radar istasyonlarını denetleyen elektronik aygıtların duyarlılık ya da yanlışlığıdır. Basına da yansıdığı kadarı ile, bu son derece duyarlı aygıtlar bile hiç de gözardı edilmeyecek sıklıkta yanlış değerlendirmeler yapabilmektedirler. Kuşkusuz, her aygıtın belli bir hata payı vardır. Fakat, burada bir atom savaşını başlatabilecek bir yanlışlık söz konusu olduğundan sorunun niteliği değişmektedir. Günümüzde bu konu tartışılmakta ve insanlık tarihinin yazgısının hiç de güvenilir aygıtlarda olmadığı somut verilerle sergilenmektedir. Fakat, militarizm ve silahlanma yanlışlığı kimi politikacılar, sorumlular ise, sıklıkla, atom başlıklı füzelerin denetiminin salt elektronik aygıtlara bağlı olmadığını, bunların aynı zamanda insanlar tarafından da gözlendiğini söylemektedirler. Biz burada, konunun asıl bu yanını, füzeleri ve bunları denetleyen aygıtları gözleyen, kontrol eden, insanlar ile ilgili bazı sorunları tartışmak istiyoruz.

Başkan Reagan ve yakın arkadaşlarının özel konumları bir yana bırakılırsa, örneğin, ABD savunma örgütünde görev yapanların ruhsal konumları ile ilgili kimi bilgileri anımsamak yararlı olur kanısındayız.

Daha 1972 yılında, Amerika Birleşik Devletleri ordusunda LSD, eroin, Marijuana, vb. gibi ağır uyuşturucu madde kullanma oranının % 8 dolaylarında olduğu resmi yetkililerce açıklanmıştır. Bu konuda, William Leavitt, Air Forces Magazin'de, ABD ordusunda uyuşturucu madde ve alkol kullanımının son zamanlarda dramatik ölçülere ulaştığını yazmıştır. New York, WBNC radyo istasyonu, 27.4.1978 tarihli bir haber yorumunda, Midway uçak gemisinin Singapur'da iken, tüm personelinin % 20'sinde Opium kullanıldığını saptandığını duyurmuştur. ABC Televizyonu, Berlin'deki ABD ordusundan General Walter Adams kökenli bir haber-yorumunda, ordu içinde uyuşturucu madde alışkanlığının çok yüksek olduğunu bildirmiştir. Yorumcu, uyuşturucu madde kullananların oranının % 65 dolaylarında olabileceğini söylemiştir. Ayrıca, Orta Avrupa'da, üslenmiş ABD orduları komutanlarından General George Blanchard, ordu içinde % 8 oranında opium, Marijuana, vb. gibi sert uyuşturucu madde alışkanlığı bulunduğunu açıklamıştır. ABD Savunma Bakanlığı, 1976-1977 yılları arasında, 5 bin personeline işten el çekirmiş. Buna % 3-5 alkol, % 25-40 uyuşturucu madde alışkanlığı ve % 25 oranında, kişilik bozuklukları, akıl hastalıkları gibi nedenler gösterilmektedir. ABD atom araştırma, denetleme gibi son derece önemli yerlerde çalışan yüksek görevli 3 kişi, LSD, haşhaş gibi sert uyuşturucu madde

kullandıkları gerekçesiyle işten el çektilerimşlerdir. Ayrıca, uzun süreler radar üslerinde çalışanlara yapılan araştırmalarda, bunlarda, çalışma ortamı ile koşullu önemli ruh sağlığı bozukluklarının ortaya çıktığı saptanmaktadır. Amerikalı psikolog, Irvin Altman, 20 günlük bir yalıtılmadan sonra, bu tür radar üslerinde çalışanlarda, korkulu, sıkıntılı, kavgacı, ağır kişilik krizleri, paranoid kişilik yapılarının ortaya çıktığını, bunlarda alkol ve uyuşturucu madde kullanmaya eğilimin arttığını saptamıştır.

Bu tür örneklemeleri çoğaltabiliriz. Fakat, sonuç olarak, dünyanın yazgısını belirleyecek nitelikte bu son derece önemli görevlerde çalışan ve hemen tüm füzeleri-aygıtları denetleyen insanların durumları, ruhsal yapıları hiç de güven verici bir düzeyde değildir.

İngiliz psikologu, Humphrey, bir söyleşisinde; "Hiroşima'da patlayıp, 130 bin kadar insanın ölümüne ne-

den olan bir atom bombasının özünü 25 gram Uranyum oluşturmaktadır. Bu ortalama bir Cricket topu büyüklüğünde birşeydir. Şimdi, bir Cricket topunu, bir de, bizim Cambridge'nin nüfusu kadar olan 130 bin insanı. Ben bunlar arasında bir ilişki kuramıyorum. Bir küçük topun, tüm bir kenti ortadan kaldıracağını ve geride 130 bin ceset bırakacağını, Ben zaten, 130 bin cesedi birarada düşünemiyorum. Şu anda, dünyada 5000 kez Hiroşimalar yapılabilecek bombaların varlığı söyleniyor. Bu, 700 milyon insan cesedi demektir. Bir ulusun 50 milyon insanı öldürdüğünü düşünürsek, bunun 14 ulusun yok olması ve geride, 700 milyon ceset bırakması demektir. Ben bütün bunları kavrayamıyorum, sizler kavrayabiliyor musunuz?" diye soruyordu.

Gerçekten çok güzel bu mavi gezegeni bütünüyle yitirmek istemeyenlerin, büyük düşünür, Albert Einstein'ın, "insanlık yaşamını sürdürmek istiyorsa, yeni bir düşünme yöntemine gereksinimimiz vardır" özdeyişini sıkça anımsamalarında yarar olabilir. ■

hil yayın

GÜNDÜZ ÖKÇÜN
Osmanlı Sanayii
1913, 1915 Yılları
Sanayi İstatistik
Divanyolu Işık Sok.
Ören Han 29 İstanbul
5285664 - 5224310

24 OCAK KARARLARINDAN ÖNCE TARTIŞILMASI GEREKENLER

■ İlhan TEKELİ

Bankalardaki sorunlar özel girişimcilerin sorunlarının bankalara yansımalarıdır. Özel kesimin hergün kredi talebi artıyor, her geçen gün bunu ödemekte daha çok zorlukla karşılaşılıyor. Özel kesim kendisinden beklenen dönüşümü gerçekleştiriyor. Öz sermayesini artırıp, etkin bir üretime giremiyor. Artık bu sorunları işçi ücretlerine yüklemeye olanağına da sahip değiller. Varlığını daha çok tekellerin konumunun sağladığı iç piyasada oluşturdugu yüksek fiyatlarla ya da tekellerin rantlarıyla sürdürüyor.

I. GİRİŞ

24 Ocak kararları ilk gününden beri tartışılıyor. Dört yıllık uygulama sonunda gelinen noktayı halk birlikte yaşıyor. Bu deneyi Türkiye'den önce yaşamış olan Latin Amerika ülkelerinin sorunlarından kurtulamadığı biliniyor. 24 Ocak Kararlarının seçeneğinin ne olabileceği konusunda değişik öneriler yapıldı: Tüm bu gelişmelere karşın Turgut Özal 24 Ocak Kararları felsefesini temele alan bir parti kurmaktan çekinmedi. Çok özel koşulların yardımıyla da olsa seçimlerden bir çoğunluk partisi olarak çıkabildi. Bu noktada sormak gerekiyor, 24 Ocak kararlarının eleştirisi neden toplumda yeterli bir yaygınlık ve inandırıcılık kazanmadı?

Bu sorunun yanıtı toplumdaki hakim güçlerin hegemonik denetimini oluşturma yollarıyla yakından

ilişkilidir. Hegemonik denetiminin kurulması için toplumda kimi konularda çok yaygın kanılar yerleştirilmekte ve her fırsattan yararlanarak bu inançlar pekiştirilmektedir. Bu tür yaygın kanıların yerleştirilebilmesi için yarı doğrular olması gerekir. İçinde hiç bir gerçek payı taşımayan kanıların yaygınlaştırılması çok zordur. Türkiye'de de uzun yılların çabaları sonucu pekiştirilmiş bu tür kanılar vardır. 24 Ocak Kararlarına ilişkin eleştirinin yaygınlaşmasını engelleyen, inandırıcılığını azaltan da bu tür kanılardır. Bu nedenle, 24 Ocak Kararlarının eleştirisinde etkinlik kazanmak isteniliyorsa, önce bu kanıların neler olduğunu tartışmakta yarar vardır.

II. TARTIŞILMASI GEREKEN KİMİ KANILAR

24 Ocak Kararlar paketinin ar-

dındaki bu tür kanıları, dış ilişkilere ilişkin olanlarından başlayarak gözden geçirelim.

Birinci kanı: Uluslararası para fonunun (IMF) üye ülkelere belli ekonomik politikaları zorlamadaki katılık derecesiyle ilişkilidir. Bu kanının yerleşmesinde hem sağdaki, hem de soldaki siyasal çevrelerin farklı nedenlere dayanan katkıları olmuştur. 24 Ocak Kararlarını savunan kesimler geniş halk kitlelerinin kayına neden olan bu kararları savunurken, bunu seçeneği olmayan bir reçete olarak sunmayı yeğlemişler, kararların siyasal pahasını ödemekten kaçınmışlardır. Böyle bir sunuşta, dış borcu olan Türkiye'nin, dış ödemeler dengesini sağlayabilmesi ve kısa dönemli ekonomik sıkıntılarını hafifletebilmesi için IMF'nin yeşil ışık yakması gerektiği, yeşil ışığın da ancak acı ve katı IMF reçetesinin uygulanmasıyla sağlanabileceği vurgulanmıştır. Bazı sol siyasal çevrelerde, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığının önemini gündeme getiren böyle bir dıştan belirlenme çözümlemesini kabullenmektedirler.

Toplumsal değişik siyasal eğilimlerinde IMF reçetesinin ödün vermezliği kanısı pekiştirilince, ya yapılacak birşey kalmamakta, ya da çok köklü, yakın gelecekte gerçekleşmesi beklenmeyen, siyasal dönüşümlere bağlı kalmaktadır. Şimdi sorulabilir, acaba bu kanı doğru mudur? Buna verilecek yanıt bu kanının bir yarı doğru olduğudur. IMF'nin Türkiye gibi geri kalmış ülkelerin uygulamasını yeğlediği bir ekonomik politikalar paketi bulunduğu, bunların uygulanmasına çalışıldığı bir gerçektir. Ama gerçeğin bir başka yönü daha vardır. IMF'le en büyük anlaşmalardan birini yapmış olan Hindistan, bunu ithal ikameci bir sanayileşme programıyla gerçekleştirmiştir. Bu görgül veri IMF'le olan ilişkilerin yorumunda yenilikleri gerektiriyor. IMF'in ilişki içinde bulunduğu ülkenin iç siyasal gerçeklerine göre esnek davranabileceğini gösteriyor. IMF'in birincil öncelik verdiği hususun dış ödemeler dengesinin sağlanması olduğu, diğer konularda ise belli esnekliklere sahip olabileceği ortaya çıkıyor. Gerçeğin bu ikinci yönünün üzerinde durulması, 24 Ocak Kararlarının yorumunu çok değiştiriyor. Temel belirleyicinin Türkiye'deki hakim güçler olduğuna açıklık kazandırıyor. Siyasal pahasını da onların ödemesi gerektiğini gösteriyor.

İkinci Kanı: Dış borcun gerekliliği, bağımsızlığı etkilemediği, borç

almaktan kaçınmak için günümüzde yeterli neden bulunmadığı konusundaki kanıdır. Bu kanıyı savunanlara göre, Türkiye Osmanlı dönemindeki kötü örneklerle bakarak dış borçlanma konusunda çekingen davranmaktadır. Bu kanının yaygınlaşmasında sol siyasal çevrelerin payı yoktur. Böyle bir kanının yaygınlaşmasının temel nedeni tüm ekonomik yaşamda fırsatçılığı ön plana alan değer yargılarının Türkiye'de yaygınlaşmasıdır.

Popülist ekonomi politikalar, içte birikimi sağlayacak önlemleri almaktan kaçınıp, yukarıdaki gerekçelerle dış borçlanmaya giderek ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeye ağırlık vermişlerdir. Başkalarının birikimiyle bir kalkınmayı sürekli kılmanın olanağı yok. Bunun dolaylı ya da dolaysız, hemen ya da gecikerek mutlaka ödenmesi gereken bir pahası var. Bir örneği burada hatırlamak çok öğretici. Böyle bir inanışın en imanlı uygulayıcısı Brezilya'nın bugün ulaştığı durum ortada. Dış ticaret dengesi 6 milyar dolar fazla veren Brezilya 90 Milyar dolar borçlu. Dış ticaret fazlası borç ödemelerini karşılamıyor. Bunalım içinde.

Dış borçlanma tuzağını Türk halkına ayrıntıyla anlatmak gerekiyor. Bu konudaki sakıncalar pahalar belli olmalı ki, siyasal yaşamda borçlanma becerileri borçlanma umutları bir değer haline gelemesin.

Üçüncü kanı: Devlet işletmelerinin etkin olmadığı özel kesimin etkin olduğu konusundaki kanıdır. Eğer bu kanı kaçınılmaz bir gerçek olarak kabul edilirse, ekonomik bunalımdan çıkmak için devletin yüklenmesi işlevleri sınırlanıyor. Ekonomide kamu eliyle yapılacak birikimler ve bunların kamu girişimciliğiyle ekonomideki gerekli dönüşümü sağlamaya yöneltilmesi seçeneği inandırıcılığı kaybediyor. 24 Ocak Kararlarının paradigmasına hapsolunuyor. Toplumsal eşitsizliği hızlandırırsa da, özel b. kim kanallarının önem kazanıyor, ekonomik dönüşümün sağlanması salt özel kesimden beklenir hale geliyor.

Özel kesimin etkinliği savı nasıl sürdürülüyor? Bu sav gerçekte özel kesimin etkinliğinin gösterilmesinden çok; kamu kesiminin sorunlarının abartılmasıyla, kamu kesimi performansının sınırlanmasıyla sürdürülüyor. Kamu kesimi, personel ve ücret politikasından, yönetim kurullarına atanan gerçekte bu sisteme inanmayan kişilere, kredi sınırlarına, siyasal baskılara, kadar pek çok sınırlamalara karşın hala Türk ekonomisinin işlerliğinin sürdürülmesinde çok önemli işlevler görüyor. Türkiye'nin gerek günümüzdeki, gerek geçmişindeki deneyi içinde çok başarılı KİT işletmeciliği örnekleri var. Bu işletmelere güven duyulduğu, olanaklar sağlandığında başarı hemen ortaya çıkıyor. Bu başarıları sergilemek gerekiyor. Kamuoyun-

da KİT'lere işlev yükleyen önerilerin ciddi olarak görülebilmesi için bu konudaki inançların yeniden canlandırılması önemli.

Gerçekte, günümüzde özel kesimin başarısı mit'ini sürdürmenin zorlukları var. Özel kesimin en büyük yatırımı Asil Çelik devlete devredildi. Transtürk, Çavuşoğlu-Kozanoğlu gibi son dönemin gözde holdingleri kurtarma masasına yatırıldı. Örnekler daha da artırılabilir. Ama bu mit sürdürülmeye çalışılıyor. Bu değişik kanallarla sağlanıyor. Bir yandan basının büyük iş çevrelerinin doğrudan ve dolaylı denetimi altında bulunması bu işi kolaylaştırıyor. Öte yandan özel kesimin sorunlarının çoğaldığı dönemlerde bir karşı saldırı başlatılıyor. TÜSİAD'ın bürokrasi raporunda olduğu gibi ya da son günlerde KİT'lerin halka satılacağı konusundaki kampanyada görüldüğü gibi. Özel kesimin en büyük kuruluşlarının devlete satıldığı bir ortamda, KİT'lerin satışı kampanyası ısrarla yürütülmektedir. Özel kesimin KİT'leri alacak bir birikimi olmamasına, halka hisse senetlerini satarak anonim ortaklık haline getirilecek kuruluşların hızlı enflasyonist ortam içinde sermayesini artıramaması dolayısıyla çok önemli sorunlarla karşılaşacağı bilinmesine rağmen, bu konu gündemde tutulmaktadır.

Böyle kampanyalar sürdürüldükçe özel kesimin etkin olup olmadığı kendinden beklenen performansı gerçekleştirip, gerçekleştirmediği hiç bir zaman yeterli bir araştırma konusu yapılmamaktadır. Bankalar sistemi bir bunalım yaşıyor. Merkez Bankasının bankalar sistemine enjekte etmek zorunda kaldığı para miktarı her geçen gün artıyor. Bu olgu salt banka sistemini eleştirecek açıklamak olanağı yok. Bankalarda görülen sorunlar özel girişimlerin sorunlarının bankalara yansımalarından başka bir şey değildir. Özel kesimin hergün kredi talebi artıyor, her geçen gün bunu geri ödemekte daha çok zorlukla karşılaşılıyor. Özel kesim kendisinden beklenen dönüşümü gerçekleştiriyor. Öz sermayesini artırıp, etkin bir üretime giremiyor. Artık bu sorunları işçi ücretlerine yüklemek olanağına da sahip değiller. Varlığını daha çok tekellerin konumunun sağladığı iç piyasada oluşturdugu yüksek fiyatlarla, ya da tekellerin rantlarıyla sürdürüyor.

Böyle olunca özel kesimin performansını ciddi bir analiz konusu yapmak gerekiyor. 24 Ocak konusunda geliştirilecek seçeneklerin

inandırıcılığının artması için olduğu kadar doğru seçeneklerin ortaya konulması için de bu gerekli. 24 Ocak kararını verenlerin bekledikleri sonuca ulaşip ulaşamayacaklarını da bu değerlendirmeler gösterecek. Bunun için bir çok sorunun sorulması gerekiyor. Sıralayalım; özel kesim girişimlerinin 24 Ocak öncesi ne göre öz sermaye oranlarında ne tür değişimler olmuştur? Özel kesimin verimliliğinde artış hızı nedir? Kârlılık oranları nasıl değişmiştir? Kâr gelirlerinde marjinal tasarruf eğilimi nedir? Özel kesimin yatırım eğilimi ne olmuştur? Kredi talepleri ne hızla büyümektedir? 24 Ocak kararları sonrasında özel kesim ne ölçüde bir yapı değişimi geçirmiştir? Bu, vb. soruların yanıtları ortaya konulmalıdır. Oysa özel kesim üzerindeki bilgiler çok sınırlıdır. Bilgilerin gizliliği devlet bu konuda araştırmalar yapmadıkça, tek tek araştırmacıların özel kesimin performansını tartışılmasını gündeme getirilmesini güçleştirmektedir. Bu da 24 Ocak Kararları için koruyucu bir kılıf işlevi görmektedir.

Dördüncü kanı: Toplumda birikimi artırmanın en olumlu yolunun yüksek faiz olduğuna, birikim biçiminin kullanım üzerinde önemli bir etkisi olmadığına ilişkindir. Bir toplumda, birikimin sağlanmasının değişik yolları var. Vergilendirme, zorunlu birikim şemaları, faizin serbest bırakılması, vb. Bu yollardan birinin seçilmesi, birikimin kimler eliyle yatırıma dönüştürüleceğini, kaynakların yatırımcı için maliyetini belirliyor. Bu nedenle önerilen birikim modeli toplumdaki yatırım biçimini büyük ölçüde etkiliyor. Öyle ise serbest faize dayanan bir birikim modelinin Türkiye'nin gerektirdiği yatırım kalıbını ortaya çıkarmakta yeterli olup olmadığını tartışmak gerekiyor.

24 Ocak Kararlarından sonra bankalarda hızlı bir mevduat artışı oldu. İşte bu sonuca bakarak, halkın birikiminin arttığını ileri sürmek tartışmamız bakımından çok anlamlı değildir. Tartışmamız bakımından önemli olan bu mevduat artışının krediler yoluyla ne kadarnın yatırıma yöneldiğidir. Bunun çok az olduğu biliniyor. Böyle olmasının iki nedeni var. Nedenlerden birincisi 24 Ocak kararlarının uygulanmasının firmaların kredi talebini sürekli artırması. Sürekli kur ayarlaması ve fiyat artışlarının girdi fiyatlarını artırması, talep düşüşünün yarattığı stok artışları, vb. nedenler girişimlerin işlerliğini sürdürebilmesi için kredi talebinin artmasına neden

oluyor. İkincisi ise, bankalarda kredi faizlerinin çok yükselmesi yüzünden özel kesimin bu maliyetteki para ile yatırımı anlamlı görmemesi. Böyle bir birikim modeli bankadaki mevduatı artırıyor, ama yatırıma dönüşmesi çok zor oluyor, öyle olunca da kalkınma açısından nihai amacına ulaşamıyor.

Oysa yüzde 7'lerin üzerinde büyümeyen bir Türkiye'nin, sorunlarını çözmesi olanaksız. Bu da belli bir düzeyde yatırımın gerçekleştirilmesini gerektiriyor. Türkiye'nin yatırım gereksinimlerine uygun çok ögeli bir birikim modeli gerekiyor. Kuşkusuz böyle bir modelde vergilendirme önemli bir yer tutacaktır. O da bizi tartışacağımız beşinci kaniya getiriyor.

Beşinci kanı: Türkiye'de tüm toplum kesimlerini kazançlarıyla uyumlu vergi kapsamına alan bir vergi reformunun yapıldı, uygulanamayacağına ilişkindir. Tarım kesimi ve küçük girişimciler popülist politikalarla büyük ölçüde vergi dışı kalmışlardır. Özel kesime ağırlık vererek kalkınmayı yürütmek isteyen iktidarlar büyük girişimcilerin vergi yüklerini artırmak istemektedirler. Bu durumda vergi yoluyla birikimin artırılması olanaksızlaşmaktadır. O zaman da 24 Ocak Kararlarının mantığı ön plana çıkacaktır.

Türkiye vergilendirmede popülizmi aşarak vergi dışı kalan kesimleri vergi kapsamına alacak kapsamlı ve hakça bir vergi sistemi kurmak zorundadır. Siyasal gündemde bu konunun ciddiyetle tartışılması etkin ve hakça vergilendirme yollarının gösterilmesi gerekir. Tartışmalar bu konuda yoğunlaşmadıkça, sağlıklı pek çok ekonomik politika önerisi inandırıcı bulunmayacaktır.

III. SONUÇ GİBİSİNDEN

Bu kısa tartışma çeşitli yönlerden öğretici, bir yandan 24 Ocak Kararları için salt seçenek geliştirme yetersizliğini, bunun dayandığı varsayımlar üzerindeki eleştirilerle güçlenmedikçe bu seçeneklerin yeterli siyasal desteği sağlayamayacağını, öte yandan hakim güçlerin hegemonik denetimlerini oluşturmakta yaygınlaştırdıkları söylemin 24 Ocak Kararlarının varsayımlarıyla paralellliğini gösteriyor. Bu da bir ekonomik politika seçeneğinin varlığının ya da yokluğunun bir teknik sorun olmaktan çok bir siyasal sorun olduğunu, bir iktidar alternatifinin varlığı ya da yokluğuna bağlı olduğunu kanıtlıyor.

Okuyucularla

YABANCI SERMAYE DEDİKLERİ!

Ülkemiz ekonomik sorunlarının çözümüne yönelik olarak ileri sürülen görüşlerden birisi de ülkemize özel yabancı sermaye akımının sağlanmasına yönelik olan görüşür.

Bu çevrelerce (!) yabancı sermayenin ülkemize çağırılmasındaki başlıca amaçlar: Ülkedeki kullanılmayan kaynakların atıl durumdan kurtarılması, istihdam sorununun çözümü, teknolojik gelişme sağlayacağı ve son aşamada da ihracatı artıracığı savunulmaktadır.

Bu anlayışta kılere sormak istediklerimiz şunlardır:

1- Eğer Türkiye uzun vadede kalkınmada iddialı bir ülke ise -ki böyle olması gerekir- ilerde yabancı yatırımcıların istihdam ettiği işgücünü kendi yerli sermayesiyle yaptığı-yapacağı yatırımlarda kullanmak isteyecektir. Bu aşamada yabancı sermaye ülkemiz ekonomik kalkınmasında engel oluşturmayacak mıdır?

2- Teknolojik gelişme sağladığı öne sürülen bu yatırımların aslında (ülkedeki işgücünün ucuz olması yüzünden) mevcut olandan daha geri teknoloji kullananlar onlar açısından daha kârlı olmayacak mıdır?

3- Yabancı yatırımların ihracatı teşvik edeceği görüşü savunulmaktadır. Özellikle kapitalist ülkeler yatırımcıların yaptıkları yatırımların ağırlıklı olarak iç tüketim için olması ve gelişmiş ülkelerdeki Coca Cola, çiklet vb. fabrikalarının yoğunluğu bu yatırımların ihracata yönelik olmadığını, olmayacağını göstermez mi?

Ayrıca yabancı sermayenin ülkemiz politik ve sosyal yaşamına olan olumsuz etkileri nasıl çözümlenecektir?

Sonuç olarak "Gel, kim olursan ol, yine gel" mantığı ile hiçbir yere gidilememiştir ve gidilemeyecektir.

Şadi YÜKSEL - Ankara

24 OCAK KARARLARI ve TEKELLER

■ Gürel TÜZÜN

24 Ocak Kararları" diye anılan bir ekonomik model ülkemizde tam dört yıldır uygulanıyor. 6 Kasım seçimleri sonunda Anavatan Partisi'nin Meclis'te çoğunluğu sağlayarak iktidara gelmiş olması, bu modelin bir süre daha uygulanacağını gösteriyor. Bundan sonra neler olacağını kestirmek için, bugüne kadarki uygulama sonuçlarını irdelemekte, değerlendirmekte yarar var. Ancak, bu değerlendirmeyi yaparken, bir noktayı unutmamak gerekiyor. 24 Ocak Kararları her ne kadar 1980 Ocak'ında uygulanmaya başlandıysa da kararlar tam olarak 12 Eylül harekâtından sonra uygulandı. Bu dönemin koşulları, modelin istendiği biçimde çalışması için çok uygun bir ortam oluşturmaktaydı. Nitekim başta programın "miman" özel olmak üzere sermaye çevreleri ve diğer pek çok kişi, uygulamanın başarısı açısından 12 Eylül'ün getirdiği yeni siyasal, sosyal ve ekonomik düzenlemelerin oynadığı önemli rolü, yaptığı katkıyı kabul ediyor. Oysa, önümüzdeki dönem bir demokrasiye geçiş dönemi olacak ise, sözkonusu ekonomik modelin bugüne kadar olduğundan daha güç koşullar içinde uygulanması gerekecektir. Üstelik, artık özel bir "tek-nisyon" değil, bir siyasi parti lideridir ve bundan böyle belirli aralıklarla yapılacak seçimlerde kitlelerin karşısına çıkması, hesap vermesi gerekecektir. Bu nedenle, programın, kendisinin ve partisinin "siyasal sonunu" getirebilecek olan bazı sivri yanlarını da törpülemek zorunda kalacaktır.

Sayıdığımız bu etkenler gözönünde bulundurulduğunda, 24 Ocak kararlarının oluşturduğu ekonomik modelin içerdiği politikaların belirli değişiklikler geçireceği ve bugüne kadar sağladığı söylenen "başarı"yı

Türkiye'de özellikle sanayi alanındaki sermaye yoğunlaşması ve toplulaşması 1970 sonrasında hızlı bir gelişme göstermiş ve günümüzde tekelleşme ileri boyutlara ulaşmıştır. 1976 yılı imalat sanayii anketinin verilerini kullanan bir çalışmada, "Türkiye'de Batının sanayileşmiş ülkelerine göre çok daha yüksek düzeyde bir tekelleşme" olduğu sonucuna varılmıştır.

sürdürmede güçlüklerle karşılaşacağı rahatlıkla söylenebilir. (Burada, petrol ürünlerine yapılan zamlar başlıyarak dizisinin yeni hükümetin kurulmasından önceye rastlatılmasının özel'in şansını biraz olsun artırdığını eklemek gerekir.)

Programın sağladığı söylenen başarıya gelince: Genellikle, uygulamanın enflasyonu aşağıya çekmede, kıtlıkları ve kuyrukları ortadan kaldırmada ve ihracatı artırmada başarılı olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, burada önemli bir yanılgıya düşülmektedir. Enflasyonun en önemli olumsuz yanı, düşük ve sabit gelirli toplum kesimlerinin aleyhine işlemesi, geniş halk kitlelerinin gelirlerinin fiyatların gerisinde kalması sonucu bu kitlelerin giderek yoksullaşmasıdır. Enflasyonu önlemek eğer bu gidişi durdurabilir ve tersine çevirebilirse başarılı olur. Oysa, 24 Ocak Kararları sözünü ettiğimiz kesimlerin reel gelirlerini geriletirerek enflasyonu yavaşlatmayı gerçekleştirmiştir. Buna başarı değil, olsa olsa Pyrrhus zaferi' denir.

Ayrıca, unutulmamalıdır ki, 24

Ocak Kararları sonrasında pek çok malın fiyatı önceki dönemin karaborsa fiyatlarının üzerine çıkmıştır. Zaten, "kıtlıkları ve kuyrukları ortadan kaldırma" savının püf noktası da buradadır: Reel gelirleri gerileyen geniş halk kitleleri fiyatları hızla yükselen bir çok malın piyasadan çekilmiş, böylece iç talep hacmi daraldığından "kıtlıklar, kuyruklar" ortadan kalkmıştır. Başka bir deyişle, hasta ile birlikte hastalık da ortadan kalkmıştır. Oysa, gerçek başarı, "kıtlıkları, kuyrukları" üretimde artış sağlayarak ortadan kaldırmaktan geçer. Uygulanan modelin bu konuda ne denli "başarılı" olduğu ise bir yanda milli gelir rakamlarına, öte yanda hızla büyüyen işsizliğe bakarak kolayca anlaşılabilir.

Modelin ihracat alanındaki başarısı konusundaki durum biraz farklıdır. Gerçekten, 1979'da 2,2 milyar dolar olan ihracat, 1980'de 2,9, 1981'de 4,7 ve 1982'de 5,7 milyar dolara çıkmıştır. Bu hızlı artış üç önemli etkenden kaynaklanmıştır. Bunlardan birincisi, TL'nin sürekli olarak değer kaybetmesidir. Buna, teşvik önlemleri ile ihracatçılara sağlanan kolaylık ve olanaklar eklendiğinde, ihracatın kârlılığında büyük bir artış olmuştur. İkinci etken, izlenen modelin temel taşı olan iç talebi geriletme politikasının pek çok firmayı, deyim yerindeyse, can havliyle ihracata yöneltmesidir. Üçüncü etken ise, özellikle petrol ihracatçısı Arap ülkelerinin ithalat talebinin ve altyapı yatırımlarının hızla artması olmuş, bu bir yanda ihracatı, öte yanda müteahhitlik hizmetlerinden sağlanan döviz gelirlerini artırmıştır.

Son yıllarda üretim kapasitesindeki artışların çok düşük düzeylerde kalması ve özellikle Arap ülkelerindeki olumsuz gelişmeler (başta Libya ve Irak olmak üzere, bu ülkelerin dış ödemelerinde sıkıntıya düşmeleri) animsanacak olursa, döviz gelirleri açısından geleceğe ilişkin beklentiler, hiç de iyimser değildir. Nitekim, bu yılın ihracat gelirlerinin yaklaşık geçen yılın aynı olacağı sanılmaktadır. Bir anlamda, bu alanda Türkiye sanayii "bir atımlık barutunu tüketmiş" görünümü vermektedir. Sermaye çevrelerinin bir süredir yeni teşvik önlemlerinin gerekliliğinden söz etmelerinin nedeni de bu durumdur.

Buraya kadar sayılan başarıslıklar ya da geçici başarıları bir yana, 24 Ocak modeli bir alanda gerçekten başarılı olmuş, Türkiye'deki

tekellerin güçlenmesine ve tekelleşmenin hız kazanmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Bilindiği gibi, bir piyasanın tekeli olması ya da bir piyasada tekelleşme, sözkonusu piyasada bir ya da birkaç firmanın, zaman zaman aralarında gizli ya da açık anlaşmalar da yaparak egemenlik kurmuş olması anlamına gelir. Kapitalist birikim sürecinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan tekelleşme, bu süreç içinde aynı işletme, firma ya da firmalar grubu çerçevesinde daha büyük bir birikir sağlanması anlamına gelen sermayenin yoğunlaşması ile, çeşitli küçük sermaye bütünlüklerinin daha büyük bir sermaye bütünlüğü içinde kaynaşması, yok olması veya bağımsızlığını yitirmesi demek olan sermayenin toplulaşması (merkezileşmesi) olgularını içerir.

24 Ocak sonrası Türkiye'de özellikle sermayenin toplulaşması açısından önemli gelişmeler oldu. Tekelci sermaye, küçük ve orta sermaye aleyhine gelişti. Öyle ki, 1982 başlarında farklı sermaye kesimleri arasında Türkiye'deki tekelleşme konusunda bir tartışmaya bile tanık olduk. Alarko Holding'den İshak Alaton, "tekelleşmenin Türkiye ekonomisine yararlı olacağı"nı söyleyerek tartışmayı başlatan kişi oldu. TÜSİAD Başkanı Koçman, Türkiye'de tekelleşme olmadığını söylerken, İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Nuh Kuşçu, tam tersine, "tekelleşen firmaların fiyatları istedikleri gibi ayarlamalarından" yakındı. İstanbul Sanayi Odası Başkanı Nurullah Gezin ise ihtiyatlı bir dil kullanıyordu: "Küçük ve orta sanayi bir sıkıntı dönemine girdiği açık. Ancak, 'büyükler yutuyor' diye bir yorum yapmak da yanlış olur. Büyüklerin küçükleri yutacak halleri yok, büyüklerin boğazlarında büyük kılçıklar var. Bugün için ancak dış müteahhitler ve ihracat yapanlar gelişiyor. Bunları da kuşkuyla karşılamak gerekir. Belki, bankaların büyük kuruluşlarla bağlantıları dolayısıyla da bir endişe duyulabilir." Okumuş Holding'den Mehmet Okumuş, bazı sanayi kuruluşlarının diğerleri tarafından yutulduğunu kabul ediyor, arkasından, "istikrarlı bir ekonomide faaliyetlerini sürdüremeyerek kapanma durumuna gelen ve özellikle ihracata yönelik bir satış politikası izlemeyen işletmelere işlerlik kazandırılması açısından sözkonusu işletmelerin el değiştirmesi kaçınılmaz olmuştur." diyerek bu durumu haklı gösterme-

ye çalışıyordu. Kendisini "bugünkü politikanın gözden çıkardığı küçük sanayicilerden biri" olarak niteleyen Murteza Çelikel ise, 24 Ocak Kararlarının altında yatan üç ana hedeften birincisinin "tekellerin ve dev holdinglerin güçlendirilmesi" olduğunu söyleyerek farklı bir görüşü dile getirdi.

Gerçekten, Türkiye'de, özellikle sanayi alanındaki, sermaye yoğunlaşması ve toplulaşması 1970 sonrasında hızlı bir gelişme göstermiş ve günümüzde tekelleşme ileri boyutlara ulaşmıştır. 1976 yılı imalat sanayii anketinin verilerini kullanan bir çalışmada, "Türkiye'de Batının sanayileşmiş ülkelerine göre çok daha yüksek düzeyde bir tekelleşme" olduğu sonucuna varılmıştır.² 1979 verilerini kullanan bir diğer çalışmada ise, "Türkiye sanayi üretiminde, incelenen mal pazarlarının % 72' sinde" tekeli yapıların egemen ol-

duğu görülmektedir.³

Tekelleşmenin vardığı noktanın diğer göstergesi, en büyük 100 sanayi kuruluşunun imalat sanayi üretimi içindeki payının, 1969'da % 17 iken günümüzde % 40'a yaklaşmış olmasıdır. Üstelik, bu 100 kuruluş içindeki özel firmaların yarıdan çoğu, Koç Holding, Sabancı Holding, Yaşar Holding, Eczacıbaşı Holding ve İş Bankası ile bunların kontrol ettikleri diğer kuruluş ve bankalara aittir.

Türkiye'deki ekonomik bunalım ve 24 Ocak Kararları bu tekelleşme sürecini hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Pek çok küçük ve orta sanayi kuruluşu iflasa sürüklenmiş, kapanmış ya da el değiştirmiştir. Öyle ki, uygulanan ekonomik modelin Türkiye sanayinin "yapı değiştirmesine" değil "el değiştirmesine" yol açtığı haklı olarak ileri sürülmüştür.

hem de sermaye çevreleri tarafından. 24 Ocak Kararlarının tekelleşmeyi hızlandırıcı etkileri belli başlı dört noktadan kaynaklanmaktadır:

(a) Türk lirasının hızla ve sürekli olarak değer kaybetmesi, 1980 öncesinde dış kaynak kullanarak yatırım yapmış şirketlerin borç yükünün hızla büyümesine yol açmıştır. Çoğunluğunu çok ortaklı, küçük veya orta boy işletmenin oluşturduğu bu şirketlerin önemli bölümü artan borç yükünün altında ezilmiş, iflasa, kapanmaya, ya da el değiştirmeye sürüklenmiştir.

(b) İç talebin kısılmasında sıkı para politikası önemli bir rol oynamıştır. Buna bir de faizlerin serbest bırakılması eklendiğinde, özellikle kredi faizleri büyük artış göstermiştir. Kredi maliyetlerindeki tırmanış, denetimlerinde bir ya da birkaç banka bulunduran tekeli gruplarla, küçük ve orta işletmeleri farklı biçimde etkilemiştir. İkinci gruptakiler, satışların düştüğü, stoğa çalışılan bir dönemde üretimlerini pahalı kredi ile sürdürmede büyük güçlüklerle karşılaşmışlar ya da kredi bulmada başarısız olarak üretimlerini durdurmuşlardır. Buna karşılık, tekeli gruplar denetimlerindeki bankalar aracılığıyla kredi gereksinimlerini karşılayarak finansman darboğazını aşmayı büyük ölçüde başarmışlardır. Üstelik bunların bir bölümü düşük faizli ihracat kredisi olarak bunları ihracat dışındaki işlerinin finansmanında da kullanabilmişlerdir.

(c) Nitekim, ihracatın teşviki-ne ilişkin önlemler de esas olarak tekeli kesimin işine yaramıştır. Çünkü bu kesim ihracatın da aslan payına sahiptir. Bunun temel nedeni, özellikle sanayi ürünleri ihracatının iyi bir örgütlenme ve büyük yatırım gerektiren bir uğraş olmasıdır. Dolayısıyla tekeli sermaye grupları ihracat konusunda diğer işletmelere oranla daha avantajlı durumdadır. 1980 yılı verilerine göre, 500 en büyük firma arasında yer alan özel firmalar Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatının % 40'a yakın bölümünü gerçekleştirmiştir. Dev holdinglere ait firmaların büyük özel firmaların yaptığı sanayi ürünleri ihracatı içindeki payı ise % 50'ye yakındır. Bunun anlamı, 100 dolayında dev holding firmasının Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatının % 20'sini gerçekleştirmiş olmasıdır. Durum böyle olunca, ihracatı teşvik önlemlerinden esas yararlananların sözkonusu tekeli işletmeler olduğu açıktır. Buna karşılık, ürettikleri

ürünün niteliği gereği genellikle iç piyasaya için üretim yapan küçük ve orta işletmelerin büyük çoğunluğu bu alanda sağlanan kolaylık ve olanaklardan yararlanamamıştır.

(d) Tekelleşmeyi hızlandıran diğer bir uygulama 12 Eylül sonrasında sendikal hakların askıya alınması olmuştur. Küçük işletmelerdeki işçilerin hemen hemen hepsi, orta büyüklükteki işletmelerin de önemli bir bölümü zaten sendikalaşmamış olduğundan, toplu sözleşme ve grev gibi haklardan yararlanamamaktaydı. Bu nedenle ücretlerin YHK tarafından belirlenmesi bu işletmeleri pek fazla etkilememiştir. Buna karşılık genellikle ülkenin en güçlü sendikalarının faaliyet gösterdiği tekeli işletmeler getirilen zorunlu sözleşme sisteminden büyük yararlar sağlamışlar, işçilik maliyetlerindeki artışları çok düşük düzeyde tutabilmişlerdir.

24 Ocak Kararlarının tekeli firmalar üzerindeki bu olumlu etkileri 500 en büyük firma listesindeki firmaların kârlarının ve kârlılıklarının 1980 sonrasında sürekli olarak artmasıyla sonuçlanmıştır. Yani yalnız bu firmaların elde ettikleri kâr miktarları değil, satışlar ve özsermaye üzerinden hesaplanan kârlılık oranları da bu dönemde önemli artışlar

göstermiştir. Bir yanda iflas eden, kapanan, el değiştiren küçük, orta ve hatta büyük işletmeler, öte yanda kârlılıkları ve kârları sürekli artan tekeli firmalar, bir diğer yanda sürekli yoksullaşan kitleler; bu durum 24 Ocak Kararlarının niteliğini açık seçik sergilemektedir.

Başta da belirtildiği gibi, 24 Ocak Kararlarının oluşturduğu ekonomik modelin bundan sonraki uygulanması bazı bakımlardan geçmiş uygulamadan farklı olabilir. Ancak, modelin temel amacını ve bu nedenle de özünü oluşturan, tekelleri güçlendirme politikasında önemli bir değişiklik beklememek gerekir. Çünkü sözkonusu programın varoluş nedeni burada yatmaktadır. ■

1- M.Ö. 318-272 yılları arasında yaşayan Pyrrhus, M.Ö. 295-272 döneminde Epirya krallığı yapmıştır. M.Ö. 279'da Asculum'da Romalıları yenen ordusu öyle büyük kayıplara uğramıştır ki, "Böyle bir zafer daha kazanırsam mahvolurum," demiştir. Pyrrhus zaferi deyimi bu olaydan kaynaklanmaktadır.

2- İ. Tekeli v.d., Türkiye'de Sanayi Kesiminde Yoğunlaşma, 1982.

3- A. Bağrıaçık, Türkiye Sanayinde Pazar Hakimiyeti, 1983.

BİLGİ YAYINEVİ

sibernetik yaratıcılık

BİR TÜRK BİLGİNİ (CİZRELİ EB - UL - İZ)
800 YIL ÖNCE ROBOTLARI GERÇEKLEŞTİRMİŞTİ

TOYGAR
AKMAN

KONUSUNUN
UZMANI
DR. TOYGAR
AKMAN'IN
BU YENİ ESERİ
EVRENSEL
BOYUTLARDA
İLGİ GÖRECEKTİR

650. -

BİLGİ YAYINEVİ

Mesrutiyet Caddesi 46 / A
Tel: 31 81 22 - 31 16 65

DAĞITIM
İSTANBUL
ANKARA
İZMİR

Bilgi, Ge-Da Karatekin, Özgür
Bilgi, Adaş, Ali Sipahi Ge-Da
Altay, Datic A.Ş.

Sungur Yayınları

Büyük ilgi uyandıracak bir kitap daha sunmaktan kıvanç duyar

Peter Tompkins - Christopher Bird

BİTKİLERİN GİZLİ YAŞAMI

Türkçesi: Sulhi Dölek

"Bitkiler konuşuyor ... Evet, çılgın atıyorlar..."

—Pravda—

Kaktüsüne sayı saymasını, yirmiyeye kadar toplama yapmasını ve karşılıklı konuşmayı öğreten Japon Bilim Adamı

Rock müziginden "Hastalanan" ve "Kaçan" bitkiler.

"Etiyemez olan George Bernard Shaw, Hintli bilim adamı Bose'un laboratuvarındaki büyütücülerden biri aracılığıyla, haşlanan bir lahana yaprağının ölüm sırasında geçirdiği şiddetli nöbetlere tanık olduktan sonra bütün yaptıklarını Bose'a şöyle imzalayıp verdi:

"En küçükten, yaşayan biyologların en büyüğüne..."

"Görünüşe göre duyarlılık hücresel düzeyde son bulmuyor. Molekül düzeyine, giderek daha öteye bile inebilir. Bugüne değin cansız olarak kabullenmeye alıştığımız her tür nesnenin yeniden değerlendirilmesi gerekebilir."

Bu kitap Doğu'da ve Batı'da yapılan düşündürücü araştırmaları ince bir mizah ve akıcı bir anlatımla sergilemektedir.

Dağıtım:

İstanbul: Barış, Bilgi, CemMay, Deniz, Savaş, Say
Ankara: Aydın Sami, Adaş, İzmir: Altay, Datic

24 OCAK POLİTİKASI, ÜCRETLİLER ve VERGİ

■ Oğuz OYAN

TÜRKİYE, gelişme potansiyeli olan bir ülke. Ama kısa dönemde harekete geçirilebilecek kaynakları sınırlı. Sermaye birikimi de tarihsel olarak çok düşük. Üstelik gelişmiş kapitalist ülkelerin tarihsel birikim modelleri bugünün az gelişmiş ülkeleri için kapalı bir yol durumunda. Bununla birlikte ekonomik büyümenin bir sermaye birikimi meselesi olduğu değişmiş değil. Bunun için yeni birikim modelleri denenmek zorunda.

Türkiye'de mevcut birikim tarzı bile yeterince zorlanmış değil. Dünnün hakim iktisadi etkinliğini temsil eden tarım kesiminden iktisadi gelişmenin öncü kesimlerine *düzenli* kaynak ve değer aktarımı sağlanamamış ve esasen kaynakların etkin kullanımı mekanizmaları yaratılamamış. Yatırım kaynaklarını yaratmada genel olarak öngörülen hedeflerin bile çok gerilerinde kalınmış. Oysa büyüme, yatırım harcamalarının gerek mutlak, gerekse de görelili (ulusal harcamaların toplamına oranla) artışının, ekonominin sürekli ve düzenli bir fonksiyonu haline gelmesiyle olanaklı. Yatırılabilir kaynakların yeterli düzeye çıkarılmasıyla da iş bitmiyor: Bu kaynakların iktisadi sektörler arası dağılımını ve kullanım biçimini de etkin kılmak gerekiyor.

Yatırım hacmini ve bunun artışını belirleyen ana etken ise tasarruf hacmi ve artış oranı. Milli geliri dağılımı yönünden ele alırsak bunun esas olarak tüketim ve ve tasarruflara tahsis edildiğini görürüz. O halde tasarruf oranını artırmanın yolu tüketim oranını düşürmekten geçmekte. Tasarruflar ise zorunlu ve gönüllü yollardan artırılabilir.

GÖNÜLLÜ TASARRUFLAR MI ZORUNLU TASARRUFLAR MI?

Zorunlu tasarrufların veya vergilerin artırılmasında devletin rolü belirleyici. Kişi ve kurumların gönüllü tasarruflarını artırmalarında da devletin özendirici uygulamalarının, bankalar sistemini ve sermaye piyasasını düzenleyici para-kredi politikalarının rolü son derece önemli. Devletin düzenleyici-özendirici rolü tasarruflarla sınırlı değil; çünkü tüm tasarrufların kendiliğinden yatırımlara dönüşmesini sağlayan otomatik bir mekanizma yok. Bankacılık sistemi, Türkiye'de olduğu gibi, bu dönüştürme işlevini iyi beceremeyebilir ve/veya girişimciler yatırım koşullarını (talep, kârlılık gibi) uygun bulmadıklarından firma içi ve firma dışı tasarrufları yatırımlara kaydırma hevesli olmayabilirler. Bu durumda gönüllü tasarrufları zorunlu tasarrufların bir alması olarak görmek ve vergileri - özellikle de yatırımcı olduğu varsayılan yüksek gelirli zümrelerin ve kurumların vergilerini - azaltarak gönüllü tasarrufların ve dolayısıyla yatırım fonlarının artacağını kabul etmek gerçeklerle bağdaşmıyor.

Türkiye bu deneyi 1980'den sonra sancılı bir biçimde yaşadı. Banka-banker ikilisinin uyguladığı yüksek faizler, gerçek tasarruf hacmini yukarı çekmedi. 24 Ocak'ta yürürlüğe giren tüketimden caydırıcı yüksek fiyat politikası (yalnızca 1980 Şubat ayında % 30'luk bir fiyat artışı yaratılarak) geniş kitlelerin gerçek gelirlerini bir anda hızla geriye çekti. Satın alma gücü düşürülen geniş kitlelerin zaten tasarruf olanağı sıfır olan kesimi için değişen, temel gereksinimlerine olan taleplerini da-

ha da aza indirmekten başka birşey değildi. Bunların bir diğer kesimi ise, dayanıklı tüketim mallarına olan taleplerini bir süre için ertelemek ve paralarını faize vermek yolunu seçtiler veya paradan kaçma (gelecekteki tüketimi öne alma)'dan vazgeçtiler. Anaparanın yüksek enflasyon oranı altında (1980'de % 100'ün üzerinde) erimesine razı olarak aylık faizleri tüketime ayırmak da yaygın bir uygulama oldu. Konut veya arabalarını satarak kişisel mevduat ve tasarruflarını artıranların ise ne ölçüde toplam mevduat ve tasarrufların artışına katkıda bulundukları da ilgiye değer (alıcıların kişisel tasarrufları da aynı veya yakın ölçülerde azalmamış mıdır?). Aslında 1980'den sonra asıl değişiklik tasarrufların yönünü şaşırmasında ortaya çıktı. Bankalardaki mevduatta 1980 ve 1981 yıllarında görülen sıçrama,¹ faiz şokunun tüketimi geri çekmesinden (bu konuda fiyat şoku asıl belirleyici oldu) ziyade, tasarrufların bankalar sistemi dışından ve başka yatırım alanlarından bankalara çekilmesinden kaynaklandı.² Yatırım maliyetlerinin yüksek enflasyon ve yüksek kredi faizlerinin etkisiyle hızla arttığı, mevcut talep koşullarının ve geleceğe yönelik beklentilerin olumsuz olduğu bir ortamda yatırımların durakamasında şaşılacak bir yan yok. Ama bankaların (ve kuşkusuz bankacıların), ellerinde toplanan kaynakları sağlam yatırımlara tahsis etmek yerine, ayakta kalabilmek için işletme sermayesi talep eden ve bunun için en yüksek fiyatı ödemeye razı olanlara veya verimli üretim kapasitesini artırmayacak alanlara aktarmaya yönelik kısa görüşlü kredi politikaları, hem yatırımlardaki duraksamayı mutlak bir gerilemeye dönüştürdü hem de geri dönmeyen kerdiler yüzünden bankacılık sistemini büyük bir bunalıma itti.³

Yukarıda söylenenlerden çıkarılacak önemli bir sonuç var. Mevduat artışı mutlaka tasarruf artışı anlamına gelmediği gibi yatırım artışı anlamına hiç gelmiyor. Nitekim mevduatın hızla arttığı 1980-1981 döneminde gerçek tasarruflar ve toplam yatırım harcamaları artmayıp, azaldı.⁴ Altı çizilmesi gereken diğer bir nokta da, 1979'dan sonra gelir bölüşümünün hızlanarak bozulmasından kazançlı çıkanlar, tasarruf ve yatırım eğilimleri daha fazla olduğu varsayılan yüksek gelirli kesimler olmasına rağmen, gönüllü tasarruflarda ve yatırımlarda olumlu gelişmelerin ortaya çıkmaması. Tam tersine, toplam tüketim harcamalarının 1980'den sonra da reel olarak artmaya devam etmesi (1981'de hızlanarak),⁵ geniş kesimlerin reel gelir ve tüketimlerinin kısıldığı bir ortamda ulusal gelirden aldıkları payı büyütenlerin nerelere kaynak ayırdıklarını çirpıcı bir biçimde göstermekte. Bu durumda, "gönüllü tasarrufları" artırma gerekçesiyle ücret dışı gelir sahiplerinin vergi yük-

lerini azaltmaya, çeşitli özendiriciler ve bağımsızlıklarla bunlara çeşitli gelir ve rantlar aktarmaya dayanan bir maliye politikası kuşkuyla karşılanmalı.

Milli gelirin artış hızında 1979'dan sonra ortaya çıkan belirgin gerilemeye karşın, toplam tüketim harcamalarının bunun üzerinde artmaya devam etmesi (GSMH artışı 1980 ve 1981'de % 0,8 ve % 4,4 olurken, toplam tüketim harcamaları sırasıyla % 3,2 ve % 5,1 arttı), gönüllü tasarruflara ağırlık vererek kaynak yaratma politikası kadar, mevcut birikim modelinin de tüm yönleriyle yeniden sorgulanması gerektiğini ortaya koymakta. Gönüllü olsun, zorunlu olsun, Türkiye'de tasarruf düzeyinin düşüklüğü sadece bugünün sorunu değil. Ortalama tasarruf düzeyinin planlarda öngörülen oranların altında gerçekleşmesi artık kanıksanmış bir gelişme olarak görülmekte. Sabit sermaye yatırımlarına dönüşen yurtiçi tasarrufun Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'ya oranının süregelen düşüklüğü bunun en iyi göstergesi. Bu oran, I. Plan döneminde ortalama % 14,2 düzeyinde hedefe yakın gerçekleşirken, II. ve III. Plan dönemlerinde (1968-1972 ve 1973-1977) sırasıyla % 15,5 ve % 16,0 olabildi ve öngörülen oranlardan (% 19,4 ve % 21,1) çok geride kaldı.

Ortalama tasarruf düzeyinin yükseltilebilmesi için, yaratılan yeni (ek) gelir artışlarının giderek büyüyen oranlarda tasarruflara ayrılması yani, başka deyişle, *marginal* tasarruf oranının yükselmesi gerekiyor. II. Plan'dan itibaren bu konudaki olumsuz gelişme de çok açık. İlk üç planda milli gelir artışlarından tasarruflara ayrılması öngörülen oranlar sırasıyla % 27, % 34 ve % 38 iken, gerçekleştirmeler I. Plan döneminde hedefin biraz üstünde (% 32) ama sonraki dönemlerde çok altındaydı (% 12) oldu.⁶ Tasarruf hedeflerinden bu kadar büyük sapmalar, hem yeni yeni özendiricilerle, hem de hızlanan enflasyonun etkisiyle kısırlı tüketim patlamasıyla ilişkili. Gelir artışlarını yakından izleyen esnek bir vergi sistemine sahip olunmayışı, tüketim harcamalarındaki hızlı artışı frenleyebilecek şekilde gelir, vergi ve genel iktisat politikalarında gerekli düzenlemelerin yapılmayışı, kamu kesiminin iç kaynak yaratmada hedeflerin gerisinde kalması, vb., ekonominin iç tasarruf açığını giderek büyütürken III. Plan döneminden itibaren artan oranda dış kaynaklara ve açık finansmana başvurulmasına yol açtı.

Daralan bir iktisadi konjonktürde dış borçlanmaya ve enflasyona bel bağlayarak genişletici iktisadi politikalar uygulamanın maliyetleri son yıllarda iyice ortaya çıktı. Hesapsız dış borç veya dış tasarruf kullanmanın, gelecek dönemlerin iç

tasarruflarını ipotek etmek olduğu, gelecek nesillerin vergi-borç yükünü ağırlaştırmak, kalkınma umutlarını ve iktisadi bağımsızlığı zayıflatmak anlamına geldiği daha iyi anlaşıldı. Üretim artışlarına tekabül etmeyen emisyon artışlarının (açık finansman) hızlandırdığı enflasyonist gidişin sabit gelirli için tersine artan oranlı bir vergi anlamına geldiğini hep birlikte yaşadık, yaşıyoruz. Enflasyonist iktisadi politikaların reel kaynaklar yaratmadığı, varolan kaynak dağılımını ve gelir bölüşümünü daha da bozduğu, sabit gelirli için vergi/enflasyon yükünü dayatılmaz boyutlara çıkararak sonuçta iktisadi durgunluğu hazırladığı bugün daha açık. Oysa Türkiye gelişmek zorunda. Bunun için iç kaynakların harekete geçirmekten, hatta zorlamaktan başka çıkar yolu yok. Bunun önemli araçlarından birisi ise vergiler. Peki vergilerin yükünü kimlere yükleyeceğiz? Vergi yükünü artırmanın da belirli sınırları yok mu? İlkönce Türkiye'de toplam vergi yükünün (vergiler toplamının GSMH içindeki payı) teorik vergi kapasitesi sınırlarının çok altında yer aldığını söylemek gerekir. Gelişmiş ülkelerde vergiler toplamı GSMH'nın 1/4'ü ile 1/3'ü arasında bir büyüklüğe ulaşmışken Türkiye'de bu oran 1/5'in bile altında (yaklaşık % 17).⁷ O halde Türkiye'de toplam vergi yükünü artırmak mümkün ve gerekli. Vergi yükünün nasıl paylaşılacağı ise mevcut vergi adaletsizliği göz önüne alınmadan çözülebilecek gibi gözükmemekte. Ücretli kesim açısından vergi yükünün kabul edilebilir teorik sınırlarını uzun süredir zorladığı, gelir vergisinin bir "ücret vergisi" durumuna geldiği, işveren demeklerinin⁸ bile bunu teslim ettiği ve ayrıca ücret dışı gelir sahiplerinin milli gelirden aldıkları payın 1980'den sonra hızlanarak arttığı bilindiğine göre yeni vergi kaynaklarının nerede bulunacağı sır değil. Sorun bu tür bir vergi politikasının, köklü sayılabilecek bir vergi reformunun siyasi-mali koşullarının oluşup oluşmamasında. Bunu tartışmadan önce, 24 Ocak öncesi ve sonrasında vergi sistemleri ücretli kesim açısından irdelenebilirse, bu kesimin beklenti ve taleplerinin neler olabileceği daha iyi ortaya çıkabilir.

GELİR BÖLÜŞÜMÜ ve VERGİ YÜKÜ DAĞILIMI

Üzerinde durulması gereken en önemli nokta, ulusal gelir içindeki payı en düşük olan ücret geliri sahiplerinin toplam gelir vergisi hasılatı içinde en yüksek paya sahip olmaları. 1973 Gelir Dağılımı'na göre düzenlenen çizelge 1 bu dengesizliği açıkça göstermekte.

Çizelge 1: Gelir ve Vergi Yükü Dağılımı Dengesizliği (Yüzde)⁹

Gelirin Kaynağına Göre Dağılımı	Gelir İçindeki Payı	Toplam Gelir Vergisi İçindeki Payı
Ücret gelirleri	28,3	63,9
Kâr, faiz, rant gelirleri	41,2	35,6
Küçük üretici gelirleri	30,5	0,5

Son on yıldaki özellikle de 1979'dan sonraki gelişmeler yukardaki tablonun vahametini daha da ağırlaştırdı. Ücretlilerin vergi payı azalmaz, hatta artarken¹⁰ ulusal gelirden aldıkları payın dramatik bir biçimde gerilemesine tanık olundu. Gayri Safi Yurtiçi Gelirin içindeki payı 1970'de % 32,4 olan tarım dışı ücret ve maaşların, 1979'da % 26,8, 1980'de % 19,4 ve 1981'de % 16,2'lik paylara gerilediği görülmekte. Oysa tarım ve ücret dışı gelirlerin (kâr, faiz ve küçük üreticilik gelirleri) 1970'de % 36,5 olan payı, büyük bir sıçramayla 1979'da % 50,1, 1980'de % 58, 1981'de % 60,9 çıkmakta.¹¹ Bu artışta en büyük payı ticaret, bankacılık, serbest meslek kazançlarını kapsayan hizmetler kesiminin almış olması anlamlı. Ücret gelirlerinin payının 1970 ile 1981 arasında yarı yarıya azalması ama bu azalışın özellikle enflasyonun çok hızlandığı 1979 yılından sonra gerçekleşmesi, enflasyonun yükünün kimler tarafından taşındığı konusunda çok öğretici bir gelişmeye işaret etmekte. Daha da öğretici olan, 24 Ocak 1980'de yürürlüğe konan enflasyonu dizginleme politikasının da gelir bölüşümünü ücretliler aleyhine daha fazla bozarak bu tür ekonomi politikaların gerçek yükünü sergilemesi.

Yukarda özetlenen gelişmeler sonucunda ücretlilerin vergi yükünün hızla arttığını tespit etmek zor değil. Bunun başka nedenleri de var. Eğer gelir vergisi oranları dik artışı ise, enflasyonun parasal (nominal) gelirleri şişirdiği bir ortamda, ortalama vergi oranının hızla artması beklenir. Vergi dilimlerinin dar, her dilime denk düşen oranların çabucak yükseldiği 1981 öncesi gelir vergisi sistemimiz bu türdendi. Bu koşullarda, enflasyonun henüz yavaş seyrettiği 1972-1976 döneminde bile ücretlilerin ortalama gelir vergisi yükünün % 15,4'den % 20,8'e çıkmasına şaşmamak gerek.¹² Şaşılmaması gereken, kâr, faiz ve rant geliri sahiplerinin ortalama gelir vergisi oranının 1976'da sadece % 10,5 düzeyinde gerçekleşebiliyor olması. Ulusal gelirin en büyük bölümünü alan bu grup açısından vergi kaçığının olağandışı boyutu yeterince açık.¹³ 1977'den sonra hızlanan enflasyonun brüt nominal ücretleri daha yukarılara çekmesi, dolayısıyla her gelir artışının daha yüksek oranlarda vergilenme¹⁴ sonucunda, gelir vergisinin gerçek yükümlüsü

1988

"1984"

Ümit SARIASLAN

durumundaki ücretlilerin ortalama vergi oranları olağanüstü ölçülerde arttı. Bu gelişme sonucunda vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin payı Cumhuriyet tarihinde ilk defa 1977'den sonra üstüste dolaylı vergilerin payının önüne geçmeye başladı.¹⁴ Brüt ücret-net ücret farkının açılmasının kendi çıkarlarını da zedelemeye başladığının farkına varan işveren kesiminin, bu dönemin sonlarında, 12 Eylül'ün hemen öncesinde gelir vergisini bir "ücret vergisi" olarak niteleyenlere katılması bu bakımdan anlamsız değil. Daha da ilginç olanı, Ecevit hükümetinin 1978'deki vergi yasa tasarısının engellenmesinden sonra yeni bir tasarı hazırlıkları içinde olan Demirel hükümetinin 1979 sonlarında bizzat Başbakanın ağzından ısrarla "asgari ücret vergi dışı bırakılacak"¹⁵ vadedinde bulunması. Bu yeni tutumların ne ölçüde 24 Ocak sonrası politikalarla yansıdığıнын tesbiti bugünkü yeni olası düzenlemeler konusunda da ışık tutucu olabilir.

YENİ VERGİ TASARI VE YASALARININ GETİRDİKLERİ VE AYIRMA İLKESİNİN ANLAMI

Bugünkü Başbakan adayının (bu yazı yazılırken henüz yeni hükümet kurulmamıştı) ekonomik politika- nın baş mimarı olduğu ve "gölge başbakan" olarak ünlendiği dönemde, 24 Ocak kararlarının tamamlayıcısı olarak Meclise sunulan "Mali istikrar kanunu tasarısı", va-

dedilenin aksine asgari ücreti vergi dışı bırakmıyordu. Gerçi tasarı en az geçim indiriminin (tüm gelir vergisi yükümlülükleri için uygulanan genel indirim) yükseltilmesi ve gelir vergisi tarifesinin (dilim ve oranların) değiştirilmesiyle gerçek vergi ödeyicisi ücretlilerin gelir vergisi yükünü hafifletmekteydi. Ama gelir vergisi yükünün tüm yükümlüler için azaltılması sonucunda hazinenin uğrayacağı önemli gelir kaybının, büyük ölçüde ücretlilerin ödeyeceği maktu vergilerin yükseltilmesi ve katma değer vergisi uygulaması ile karşılanması öngörüldüğünden, ücretlilerin toplam vergi yükü hafiflemeyecekti. Bu durumda, enflasyonu yavaşlatıcı, az kazananan az, çok kazananan çok alarak vergi adaletini sağlayıcı olarak sunulan tasarının, amacının tersi sonuçlara ulaşması beklenebilirdi. Kaldı ki, tasarinin yüksek gelir gruplarına getirdiği yeni vergi avantajları ve rantlarının kamuoyundan özenle saklanmaya çalışılması da bu konudaki kuşkuları güçlendirmekteydi.¹⁶ Bu tasarı yasalaşmadı; ama emek gelirleri lehine ayırma ilkesinin önemli araçlarından birisi olan asgari ücretin vergi dışı bırakılması tartışmasını yeniden gündeme getirme hizmetini gördü. Asgari ücretin vergi dışı bırakılması bugüne kadar yürürlüğe giremedi ama 1982'de kabul edilen Anayasa metnine girebildi. Bunun ücretli kesim açısından küçümsenemeyecek bir anlamı var.

Türk Vergi Sistemine tam olarak 1968 yılında giren ayırma ilkesinin göstermelik niteliği, bunun anlamı-

nı büyütüyor. Nedir ilk önce bu ayırma ilkesi? Maliyecilerin vergi ödeme gücünün önemli uygulama unsurlarından birisi olarak gördüğü ayırma ilkesi, emek gelirlerinin sermaye gelirlerine oranla daha az ödeme gücü olduğundan hareketle, birincilerin vergi oranlarının daha düşük tutulması ve/veya emek gelirlerine özel indirimler uygulanmasını öngörür. Türkiye'de 1968-1980 arasındaki göstermelik uygulamada, yılda toplam 1800 TL'lik bir tutarın vergisinin gerçek ücret tutarının vergisinden düşülmesine olanak tanınmıştı. Böylece ücretliler yılda toplam 250-300 TL daha az vergi verirken(!), Türkiye'de modern vergicilik ilkelerinin uygulanmaya başlandığı şeklindeki değerlendirmelerin üniversite kürsülerinden, ders kitaplarından ve Maliye Bakanlığı koridorlarından topluma yayılması ortamı oluşturuluyordu. 1980'lere doğru özel indirim farkının ücretlilerin artan gelir vergisi ödemeleri içindeki payı daha da gülünç bir orana düşerken, gelir vergisindeki sermaye gelirleri lehine tanınan hakların sorgulanması daha fazla ilgi çekmeye başlıyordu. Türk gelir vergisi sisteminde, beyannameli yükümlülerin en iyimser tahminle % 50'ye varan vergi kaçırma oranları bir yana bırakılırsa,¹⁷ geniş anlamda sermaye gelirleri (kâr, faiz, kira) belli başlı şu yasal avantajlardan yararlanır:

a) Gelir vergisini ücret gelirlerindeki gibi kazanılan yılda değil, bir sonraki yılda ve taksitlerle ödeme hakkı. Yalnızca bu hak bile, ücretlilerin "özel indirim"den sağladığı avantajdan kat kat üstün bir vergi avantajı sağlar. Bu yargı sadece 1981 öncesinin 1800 TL'lik özel indirimi için değil, 1981 sonrasının yılda 54.000 TL'ye çıkartılan özel indirimi için de geçerli. (Matrahtan 54.000 TL indirim hakkı 1984 için % 30 vergi oranı hesabıyla yaklaşık 16 bin TL vergi indirimi sağlar). Bir an için ücretlilerin vergilerini bir yıl sonra ödeme durumunda ne gibi faiz geliri avantajları olacağını düşünmek bile yeterli fikir verebilir. (Ayda 10 bin yılda 120 bin TL vergi veren bir düşük ücretli dahi bu tutarı bir yıl işletmesi durumunda 16 bin TL'den daha fazla net gelir sağlar). Kaldı ki, enflasyonun hızlı olduğu bir dönemde gelecek yıl ödenecek vergi reel olarak daha düşük olacaktır. Bu, özellikle, enflasyonu geriden izlemeyen sermaye gelirleri için büyük bir avantajdır.

b) Ticari (sınai dahil), zirai kazançların (ve bu arada emek geliri sayılan serbest meslek kazançlarının) ve gayrimenkul sermaye iradının tesbitinde, safi tutarlara ulaşmak için kazanç veya iradın elde edilmesi ve idamesi için yapılan giderlerin ("işle ilgili" siyahat ve ikamet giderleri, "işte" kullanılan taşıt giderleri, işletme ile ilgili çeşitli do-

laylı vergiler ve harçlar, vb. gibi) indirilmesi hakkı. Oysa, ücretlerin kaynaktan kesilmesi, onların elde edilmesi için yapılan giderlerin indirilmesine olanak tanımamakta. Bu avantaj da gene tek başına "özel indirim" in ücretlilere sağladığı yararları karşılayamayacak ölçüdedir.

c) Sermaye gelirleri lehine farklı mali-ekonomik gerekçelerle tanınan tam, kısmi veya şarta bağlı çeşitli istisnalar. Çeşitli dönemlerde farklı miktar veya oranlarda uygulanan bu istisnalar (zirai kazanç, kira, faiz gelirleri için kısmi istisnalar, şarta bağlı olarak ticari veya zirai kazançlara uygulanan yatırım indirimleri, vb.) her zaman için "özel indirim" den fazla vergi avantajları sağlamıştır. Örneğin 1983'ten itibaren 120 bin TL'ye çıkarılan konut kirası istisnası, özel indirimin iki katından fazla bir avantajı gayrimenkul sermaye iradı sahiplerine tanımakta. Düşük gelirli bir irad sahibi için bu indirimin haksız olduğu söylene- mezse de aynı indirimin fark gözetilmeksizin büyük rantiyelere de uygulanmakta oluşu, ücret gelirleri lehine ayırma ilkesinin nasıl bir aldatmaca olduğunu bir başka açıdan göstermekte. (Çeşitli ekonomik gerekçelerle, gelir vergisi dışında, sermaye kesimi lehine uygulanan, gümrüklerde tam veya kısmi bağışıklık (muafiyet), gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi, dışsatımda vergi iadesi, vb. gibi teşvikleri ve bunların doğurduğu vergi kayıplarını sadece anımsatmakla yetinelim.¹⁸

d) Bazı sermaye gelirlerine gelir vergisi tarifesinin altında vergi ödeme olanağının getirilmesi. Menkul sermaye iratlarına (tahvil ve mevduat faizleri gibi), 1981'de % 25, 1983'ten itibaren ise % 20 oranında bir gelir vergisine tabi olma hakkı getirilirken, gayrimenkul sermaye iratlarına (kira gelirleri) da, yılda 3 milyon TL'yi (1981'de 2 milyon idi) aşmamak kaydıyla beyannameye tabi olmamak ve sadece % 20 oranında (1981'de % 25) vergi ödemek hakkı verildi. Buna göre ücret geliri olan kişi 1983'de en az % 36 vergi verirken, 3 milyon liraya kadar kira geliri veya faiz geliri olan kişi % 20 oranında vergi edemekteydi. Böylece vergi kuramında ayırma ilkesinin temelini oluşturan "kazanılan gelir kazanılmayan gelirden daha az vergi öder" kuralı, Türkiye'de tamamen tersine döndürülmüş olmakta.

Bir başka eşitsizlik de kurum kazançları açısından ortaya çıkmakta. Kurumların, kâr dağıtmama durumunda, ödedikleri vergi % 40 oranını aşmazken (bu oranın % 50'ye çıkarılmasının ömrü sadece bir yıl için -1981'de- olmuştur), 1981 öncesinde orta ve üst gelirli ücretlilerde ortalama gelir vergisi oranı % 45 ile % 55 arasında oluşmaktaydı. Bugünkü oranlarda bile, vergi ödemede zaman farkı yüzünden,

kâr dağıtmayan kurumlarda gene vergi avantajı ortaya çıkmakta.¹⁹

SONUÇ YERİNE

Bu listeyi daha çok uzatmak mümkün. Ama yukarıda sayılanlar, bu yazının başında söylenenleri tekrar vurgulamamıza yetecek düzeyde. Türkiye'de toplam vergi yükü altında çok hafif. Vergi yükü ağır olan tek toplumsal kesim ücretliler. Bu yük, burada ele almadığımız dolaylı vergilerin en büyük payının ücretliler tarafından taşınması yüzünden daha da ağır. Bu kesim dışında kalanlar içinse Türkiye bir vergi cenneti. Amaç bu cenneti cehenne- me çevirmek de değil. Sadece büyük boyutlara ulaşan vergi kaçığı ve vergi kaybını etkin bir vergicilikle önlemek ve vergilemenin doğru konulmuş temel ilkelerini içi boş kalıplar durumundan çıkarmak. Bunun için vergi ödeme alışkanlığını kaybetmiş veya hiç kazanmamış kesimleri kavrayabilmek ve vergi yükünün eşit dağılımını sağlayabilmek için zor bir mücadeleyi göze almak gerekir. Ancak, elbette, ilkönce buna niyetli olmak gerekli.

Bugünkü Başbakan adayının kendi ekibiyle ekonomik-mali politikaların başında olduğu Başbakan yardımcılığı döneminde yapılan düzenlemeler, iyimser olmamızı önüyor. Yukarıda belirtilenlere şunları da ekleyebiliriz.

— 1981'de yürürlüğe giren Gelir Vergisi Yasası, verginin ilk dilimini 2500 liradan 1 milyona çıkararak ve bu ilk dilim için % 40 oranında bir vergi oranı getirerek görülmemiş bir uygulamayı başlatıyordu. Böylece, beyannameli yükümlüler de dahil olmak üzere, gelir vergisi yükümlülerinin tümüne yakın bir bölümü (her halükarda % 95'in üzerinde bir bölümü; 1 milyonun üzerinde gelir bildiren beyannameliilerin oranı % 5'i geçmemekteydi) tek bir orandan vergilenmeye başlanıyordu. Gelire göre artan oranlılık temel ilkesinin bu ölçüde çiğnendiği bir başka örnek bulmak herhalde zor olur. Öte yandan, başlangıç oranının % 40 olarak tespit edilmesi (ve sonraki oranların çok yavaş artması) ile vergicilikte yeni bir çığır açtığımızı da kabul etmek gerek.²⁰ Gerçi daha önceki yasaya göre orta ve üst gelirli ücretliler % 40 oranının üzerinde vergi verir olmuşlardı ama vergi yasasının amacı bu anormalliği düzeltmek değil miydi? Kaldı ki, hâlâ 1981 başlarında ortalama vergi oranları % 40'ın altında olan (yıllık ücret/maaş tutarı yaklaşık 140 bin liranın altında olan) yüzbinlerce düşük ücretli vardı.²¹ Bu gruptan olanların vergi yüklerinin eskiye oranla artmaması ancak özel indirim miktarının ve sosyal yardım ödeneğinin (memurlar için) artırılması ile müm-

kün olabildi.

— Bu değişiklikler sonucunda hazinenin uğradığı gelir kaybı ise ücretli kesim dışındakilerden karşılanamamış, peşin vergi uygulamasından çabuk vazgeçilmiş, üstelik sermaye gelirlerine yeni armağanlar sunulmaya devam edilmiştir; değer artışlarının vergi dışı bırakılmasıyla (GMKAV'nin ilgası), "kara paranın" % 1 oranında vergilendirilmesiyle, yeniden değerlendirme yasasıyla, özel uzlaşma yasasıyla, kurum kazançlarına yeni tanınan istisna ve avantajlarla, genişletilen teşvik önlemleriyle, vs. Böylece, çözüm bir kere daha dolaylı vergilerin miktarının artırılması (maktu vergiler gibi) ve/veya kapsamının genişletilmesinde (istihsal vergilerinden bazılarının oranı düşürülürken, kapsamı genişletilmiş, aynı şey işletme vergisi için de uygulanmıştır) bulunmaya çalışılacaktı. Buna rağmen Cumhuriyet tarihinin en sık ve kolay vergi düzenlemelerinin yapılabildiği bir dönemde toplam vergi yükünün düşmesi önlenememiş olmaktadır.

— Kaldırılan peşin vergi uygulaması yerine getirilen, 1978 tasarısının mirası hayat standardı esasının ise ne sonuçlar vereceği henüz açık değil. II. ve I. sınıf tüccarların yılda sırasıyla 90 ve 120 bin liradan az gelir beyan edemeyeceklerini öngören ve hayat standardının maddi göstergelerinin her birisi için bu tabana eklemeler yapılmasını isteyen yeni uygulamanın yeterliliği ise tartışılabilir. Asgari kazanç beyan eden I. sınıf bir tüccarın, bir arabası, bir yazlık evi, bir kotrası, bir şoförü, bir hizmetçisi, bir aşçısı, bir bahçıvanı olması ve yurt dışına bir seyahat gerçekleştirmesi durumunda vereceği vergi, 3. dereceden bir üniversite öğretimi elemanının vereceği vergiden fazla olmayacak.

Bugün yeni bir dönemin eşigindeyiz. Bu dönemde de 1980 sonrasında denenmiş "gönüllü tasarruflar" ağırlıklı bir birikim modelinin yeniden gündeme gelmesi olasılıklar arasında. Bunu bize düşündürten, şimdiye dek basına yansıdığı kadıyla, öngörülen vergi düzenlemelerinin genellikle vergi kaybı doğuracak nitelikte olmaları. Örneğin, banka ve sigorta muameleleri vergisinin kaldırılacağı, gümrük vergilerinde büyük oranda indirimlere gidileceği ve eğer vaad tutulursa, asgari ücretin vergi dışı bırakılacağı, ücretlilere "vergi iadesi" sağlanacağı(?) gibi. "Vergi iadesi"nin bugünkü yetersiz vergi bürokrasisiyle ve nasıl uygulanacağı bir yana, ücretliler arasında doğuracağı eşitsizliklerle ve sonuçta sağlayacağı sembolik avantajlarla, ücretli kesim açısından vergi adaletinin gerçek bir aracı olamayacağı şimdiden söylenebilir. Bu kesimin vergi yükü gerçek anlamda hafifletilmek isteniyorsa, bunun yolu ayırma ilkesinin samimi olarak benim-

senmesinden geçmekte. Ücretliler için daha düşük vergi oranlarının uygulanması ve asgari ücretin, bugünkü miktar olarak değil kavram olarak, en kısa zamanda vergi dışı bırakılması bunun belli başlı yolları. Bir koşulla: Hazinesinin bu durumda uğrayacağı vergi kaybı, dolaylı vergiler artırılarak değil, yüksek gelirli düşük vergili kesimlerin vergileri artırılarak karşılanmalı. Anayasa'ya girmiş ve asgari ücretin vergilendirilmesini savunan ANAP ve HP'nin aldığı toplam % 75 oyla Parlamento'ya yansımış bir ilkenin peşini bırakmamak, tüm ücretli-maaşlı kesimlerin ve işçi sendikalarının hak ve görevleridir.²²

1-1982'de toplam mevduattaki artış hızı önemli ölçüde yavaşlamış ve 1979'dakinin altına düşmüştür. Toplam mevduattaki gelişme yüzde olarak şöyle (T.C. Merkez Bankası, Yıllık Rapor, 1982, Ankara, 1983, s. 62):

1979	1980	1981	1982
60,8	76,7	101,5	55,1

2-1976 ve 1977 yıllarındaki tasarruf-yatırım dengesine bakıldığında, hem kamu kesiminin hem de özel kesimin tasarruf açığı verdiği, yani yatırım hacminin tasarruf hacmini aştığı ve aradaki farkın dış tasarruflarla karşılandığı görülmektedir. Bu durum kamu kesimi için 1978'den sonra da, 1980 bir doruk teşkil etmek üzere, artarak devam etmiştir. Oysa özel kesim, yatırım artış hızının yavaşlaması yüzünden, 1978'den itibaren tasarruf fazlası vermeye başlamıştır. Özel kesimin 1978'deki tasarruf fazlası (53 milyar TL), 1979'da üç katına, 1982'de ise beş katına çıkmıştır. Bkz. Merkez Bankası, Yıllık Rapor, 1980 (s. 117) ve 1982 (s. 113)

3-İç talepteki daralmanın dışarıya yönelme ile telafi edildiği, dolayısıyla kendilerini yeni koşullara hızla uyarlayabilen girişimcilerin durumdan kazançlı çıktıkları sık sık yinelenmektedir. Oysa 1981 dışarıya "patlamasının", dışa yönelik yeni bir sanayileşme tarzının, gerçek bir üretim ve yatırım artışının sonucu olmayıp, iç pazarın tıkanması ve çeşitli özendiricilerin (düşük faizli ihracat kredileri, kapsamı ve oranı artan vergi indirimleri...) devreye sokulması ve hatta ekonomi için değer kayıplarının göze alınması sonucunda ortaya çıkmış, bunun zorlama, yapay ve yüksek maliyetli niteliğini her geçen gün biraz daha göstermektedir. Dışarıya artışının iki yıl içinde sıfır noktasına yaklaşması (1981, 1982 ve 1983 için sırasıyla % 62, % 22 ve % 2), gerçek üretim artışına dayanmadan nereye kadar gidilebileceğini gösteren uyarıcı bir örnek.

4-Toplam tasarrufların harcanabilir gelir (GSMH) içindeki payı 1980'le birlikte düşmeye başladı. Toplam yatırımlarda azalma ise, sabit fiyatlarla,

1980 için % 6,6, 1981 için % 7,9, 1982 için % 6,4 oldu. Bkz. Merkez Bankası, Yıllık Rapor, 1980 (s. 36-37), 1981 (s. 25), 1982 (s. 27).

5-Bkz. aynı kaynaklar.

6-DPT, IV. Beş Yıllık Plan, 1979-1983, s. 32 t. 25 ve s. 34

7-Türkiye'de toplam vergi yükü en yüksek oranına % 19,3 ile 1977 yılında ulaştı. Bu tarihten sonraki düşme, 1981'deki yeni vergi düzenlemelerine rağmen önlenemedi. Nitekim oran 1980'de % 16,9, 1981'de ise % 18,1 olarak gerçekleşti; beyannameli yükümlülerde peşin ödeme uygulamasından vazgeçildiği ve on aylık bütçe uygulandığı 1982 yılında ise % 15,5 dolaylarına geriledi (Oniki aylık bütçe için bu oran % 17 dolaylarında gerçekleşeceği tahmin edilebilir). Bkz. Merkez Bankası (1982), s. 73.

8-TÜSİAD, Görüş, Ağustos 1980, s. 32

9-İ. Börtüçene, "Vergi tasarısının düşündürdükleri", Yeni Ülke, 1978/5, s. 99.

10-1979 yılında gelir vergisi hasılatının % 66'sının ücretliler ödemekteydi.

11-O. Varlıer, "1970 sonrasında gelir dağılımında gelişmeler", Bilim ve Sanat, Ocak 1983, s. 27, t.1

12-O. Aydemir, Devlet Gelirlerindeki gelişmeler ve gelir vergisi kaybı (1970-1976) Ankara, M.T.K. yn., 1978, s. 63 ve 65.

13-Gene de hala kuşkusuz olanlar için örnek verilebilir. Maliye Bakanlığının 1976 takvim yılına ilişkin yıllık gelir vergisi beyannamelerinden (vergiyi kaynağa kesilen ücretliler hariç) çıkardığı sonuçlara göre, ticari (sınai dahil), zirai, serbest meslek (doktor, avukat gibi) vesair kazanç elde eden yüksek gelir gruplarındaki yükümlülerden % 4,8'i hiç gelir bildirmemişler, % 3,5'i yıllık 2500 liranın altında gelir bildirirken, % 7,3'ü 2500-5000 arasında, % 20,5'i 5000-10000 arasında, % 31,6'sı 10.000-25.000 TL arasında gelir bildirmişler. Böylece toplam 970 bin beyannameli yükümlünün % 67,64'ünün sıfır veya asgari ücret altında gelir bildirdikleri; 2500-10.000 TL arasında gelir bildiren üç grubun vergi oranlarının % 1'in altında kaldığı anlaşılmaktadır. Yaklaşık asgari ücret kadar gelir beyan eden 25.000-55.000 TL dilimindeki % 17,2'lik grubu da katarsak, toplam yükümlülerin % 85'inin devlete asgari ücret veya bunun çok altında gelir bildirdikleri ve en iyi olasılıkla (son grup) en alt derecedeki bir memur kadar vergi ödedikleri ortaya çıkmaktadır. Daha yüksek gelir bildiren (son % 15'lik grup) ve daha ziyade büyük tüccar-sanayici-çiftçi olan kesimin ödediği ortalama vergi miktarı ise aynı yılda 1. dereceden bir devlet memurunun ödediği verginin 1/5 ile

2/5'i arasında değişmekteydi. 1. derecedeki devlet memurunun elde ettiği gelirden daha fazla gelir gösterenlerin oranı sadece % 2 idi. Bu durum sonraki yıllarda da değişmemiştir. 1981'deki peşin vergi uygulamasının vergi ödeme alışkanlığı olmayan bu kesimleri ayağa kaldırması bu çerçevede değerlendirilmeli. (Kaynak: Maliye Bak., Gelirler Gn. Md., Bütçe Gelirleri Yıllığı, 1977-1978, Ankara, 1979, s. 66-67).

14-1936 ve 1942'de benzeri bir durum arizi olarak ortaya çıkmıştı. Bkz. Maliye Bak. Gelirler Gn. Md. (1979), s. 5, t. 3 ve s. 40-41, t. 20.

15-Cumhuriyet, 20.11.1979.

16-Bkz. "Mali İstikrar Kanun Tasarısı" üzerinde Banka ve Ekonomik Yorumlar dergisinin Nisan 1980 sayısında düzenlenen açık oturum ve özellikle Ö. Akgüç'ün genel değerlendirmesi. Bu tartışmaya katılan uzmanlar arasında bugünlerde oluşturulacak hükümette Maliye Bakanı olarak görev alması beklenen vergi avukatı Vural Arıkan'ın da bulunduğunu anımsatılır.

17-Maliye Bak. Hesap Uzmanlarının bir incelemesi için bkz. Cumhuriyet, 6.5.1983.

18-Yatırım indirimi de dahil olmak üzere çeşitli teşvik önlemlerinin yatırım ve ihracat üzerindeki ekonomik etkilerini incelemenin buradaki konumuz dışında kaldığını peşinen belirtelim. Bu konuda bkz.: Prof. S. Görgün, Maliye Politikası İstanbul, İÜİF yn., 1971, s. 206-213; U. Gürkan, "Teşvik önlemlerinin bütçeye etkileri", Mali Hukuk (Sayıştay Denetçisi Derneği Meslek Dergisi), Mayıs 1978 s. 21-38.

19-Bkz. Prof. S. Şanver, "Gelirden alınan vergilerde 1983", Cumhuriyet, 12.1.1983.

20-Gelişmiş ülkelerle karşılaştırmak için bkz.: Doç. A. Akdoğan, Gelir vergisi açısından vergi adalatine teknik bir yaklaşım, Ankara, AİTİA Maliye Fak. yn., 1980.

21-Asgari ücretli ve bunun biraz üstünde ücret alan işçilerle 9. ve 15. dereceler arasında kalan tüm memurlar. Genel ve Katma Bütçeli İdareler ile K.İ.T.'lerde çalışan memurların görev aylıklarına göre dereceler itibarıyla dağılımından çıkartılan sonuçlara göre, 1980 yılında 9. - 15. dereceler arasında yer alan toplam "memur" sayısı 731.953 idi. Bkz.: T.C. Başbakanlık Devlet Personel Dairesi, Kamu Personeli Anket Sonuçları (1 Mart 1980), s. 69.

22-Asgari ücretin vergi dışı bırakılmasına, Hazine için telafisi olanaksız gelir kaybı doğuracağı gibi gerekçelerle karşı çıkan en üst düzeydeki bir sendika liderinin sözleri en azından yadırgatıcıdır.

MONETARİST SALDIRI

■ Alpaslan IŞIKLI

ŞİLİ'den İngiltere'ye kadar dünyanın pek çok ülkesi, ideolojik ve siyasal alanda çok çetin ve yoğun bir saldırıya sahne oldu. Bu saldırı monetarizmin saldırısıdır. Bu saldırıya yeni-muhafazakâr saldırı da denilebilir. Ancak, asıl amaç mevcut ekonomik yapının ve kurumların korunması olmadığı bilinmelidir. Asıl amaç, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, çeşitli ülkelerde, gelirin yeniden dağılımının sağlanması ve sosyal refah önlemlerinin yaygınlaştırılması doğrultusunda gerçekleştirilmiş bulunan kamusal kurumların ve işlevlerin ortadan kaldırılmasına; bunların yerine, 19. yüzyıl Avrupasının ekonomik ve sosyal koşullarının yeniden kurulmasına yönelik olduğundan, bir tür devrimden, kuşkusuz geriye dönük bir devrimden söz etmek daha doğru olabilir.

GENEL EKONOMİK BUNALIM VE MONETARİZM

Monetarist saldırı, dünyanın belli aralıklarla tanık olduğu ve en büyüğü II. Dünya Savaşı öncesinde patlak vermiş bulunan genel ekonomik bunalımların sonuncusuna eşlik etmektedir. Sözkonusu bunalımın "genel" sıfatı ile nitelendirilmesinin nedeni, başlıca sanayileşmiş ülkelerde eşzamanlı olarak patlak vermiş olmasındandır. Yürüyüş halindeki bir grup insanın, aynı anda tökezleyip düşmesinde olduğu gibi düşenlerin tutunup ayağa kalkmasına yardımcı olacak, ayakta kalan bir unsur bulunmadığından, genel bunalım, olağanüstü acılı gelişmelere yol açabilmektedir. Nitekim, 1930 bunalımını II. Dünya Savaşı felaketinin izlemiş olması, anılarda canlılığını korumaktadır.

Bir ülkenin yurttaşlarının zaten kısıtlı olan tüketimlerini daha da kısırak, mevcut ürünlerini öncelikle ihracata tahsis etmek suretiyle bu borçlarını ödemeye çalışması ilk bakışta mantıklı ve kaçınılmaz görünmektedir. Ne var ki yoksullaşan, üretimi hızla değer yitiren bir ülkenin borç ödeme gücünün de azalacağı unutulmamalıdır.

Halen derinleşerek varlığını sürdürmekte olan genel bunalım ise 1970'de başlamış ve 1975'de başlıca sanayileşmiş ülkelerde sınai üretimin ve gayri safi ulusal gelirin bir önceki yıla göre düşüş göstermesiyle, işsizliğin büyümesiyle, ihracatın gerek miktar, gerekse değer olarak daralmasıyla kendisini iyice kabul ettirmiştir. 1945-1975 yılları arasında yayılan "Otuz altın yıl"ın sonunu getiren bu gelişmeye paralel olarak monetarist saldırı da 1970'lerin başında önce ideolojik ve kuramsal planda ortaya çıkmış, 1976'da Friedman'ın Nobel İktisat Ödülünü almasıyla doruk noktasına ulaşmış; siyasal alanda ise gene aynı dönem içinde Güney Amerika'nın çeşitli ülkelerinde ve başka başka ülkelerde —çoğu yerde rejim değişiklikleriyle birlikte— ve 1979'da Thatcher'in, ardından Reagan'ın iktidara geçmesiyle yansımalarını göstermiştir. Bu gelişmelerin ülkemizdeki uzantıları ise 24 Ocak politikalarının kendisini göstermektedir.

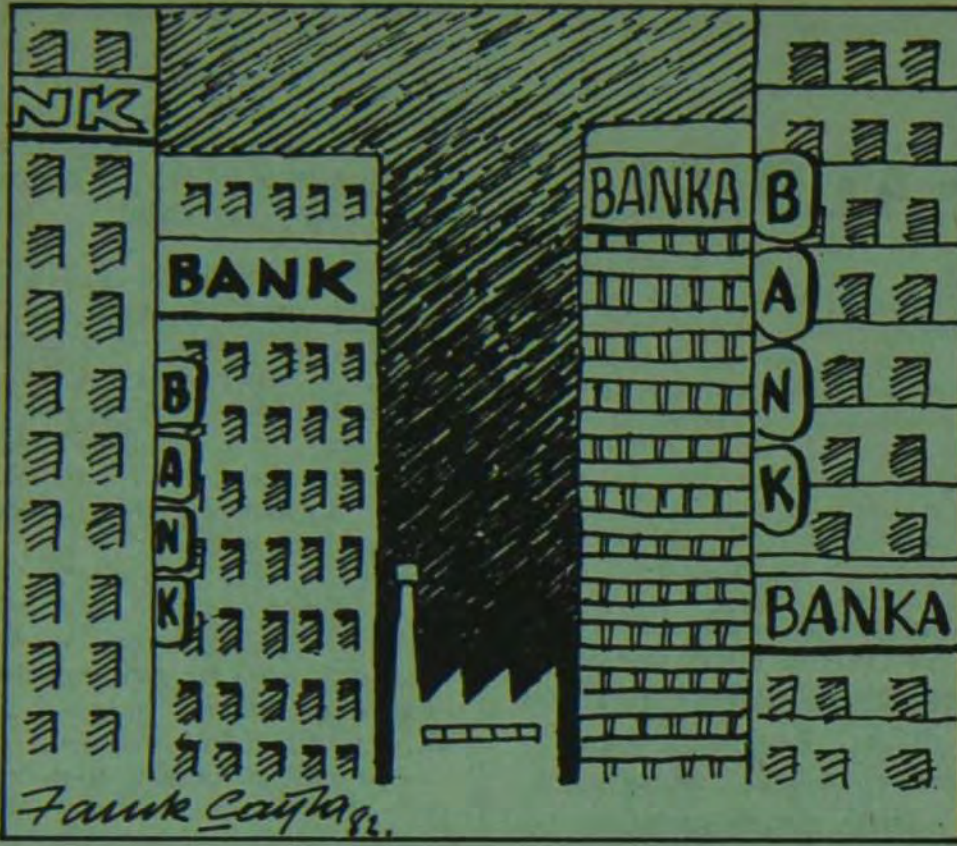
1930 Bunalımı, 19. Yüzyılın "bırakınız yapsınlar"cı kapitalizmine bağlanan umutları ve inançları derinden sarsmış, Keynesçiliğin ege-

menliğine ortam hazırlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı toplumlarında görülen sosyal-demokrat ve işçi iktidarlar, bu gelişme üzerine temellenmiştir. Ülkemizde ise sosyal devlet ilkesine ağırlık veren 27 Mayıs Anayasası ve onu izleyen bazı oluşumlar bu gelişmenin bir parçası sayılabilir.

1970'lerde başlayan bunalım ise Keynesçi çözümleri geçersizleştiren bazı koşullar ve sorunlar ortaya çıkarmıştır. Sonuçta pek çok ülkede Keynes terkedilirken, ileriye dönük değil, geriye dönük ve iflâs tarihsel olarak kanıtlanmış bir alternatif yönelinmiş olması düşündürücüdür. Denilebilir ki, kitleleri sürükleyici ve inandırıcılığı olan yeni alternatiflerin oluşturulmasındaki yetersizlik, eskiye dönüşü kamçulamıştır. Mevcut düzen ve kurumlar, kitlelerin özelemlerini tatminde acze düşmüştür; ama, kitlelerin arayışlarının, yerine göre baskı altında tutulmasında veya saptırılmasında başarıya ulaşılmıştır.

MONETARİZMİN FATURASI

Yakın geçmişte ve günümüzde tanık olunan bazı uygulamalar, monetarist çözümlerin mevcut bunalımı aşmadaki başarısızlığını kanıtlayan çok sayıda örnek ortaya çıkarmıştır. Thatcherizm enflasyonu gemileyemediği gibi, enflasyonu önlemek gerekçesiyle ortaya koyduğu politikalarla, İngiltere'de işsizliğin 1930'dan bu yana görülen en yüksek düzeye ulaşmasına neden olmuştur. Ülke içindeki ekonomik sorunlar karşısında, Reagan, kurtuluşu, Grenada'dan Lübnan'a kadar yayılan bölgesel çatışmalar içinde aramaya koyulmuş görünüyor. Kusursuz bir monetarist laboratuvar haline getirilmiş bulunan Şili, her alanda tam bir kaos içine girmiş bulunmaktadır. İşsizlik, % 30'a ulaşmış, GSMH 1930 bunalımından bu yana geçen zamanda dünyada başka hiçbir ülkede görülmemiş bir hızla gerilemiş, yatırımlar hemen hemen durmuştur. Bir kaç yıl öncesine kadar, belli odakların hizmetindeki kitle haberleşme araçlarının dünyaya yeni bir mucize olarak tanıttıkları Brezilya ekonomisinin, gerçekte monetarizmin iflâsının açık bir kanıtı olduğu artık gözlenmemektedir. Brezilya'nın dış borçları, 93 milyar doları aşmış; 1983 yılı üretimi, 1980 düzeyinden % 15 oranında daha düşük bir düzeyde gerçekleşmiş; işsizlik, 5 milyona ulaşmıştır. Ülkenin özellikle kuzey doğu yörelerinde, açlık,

Faruk CAGLA

önlenmesi güç karışıklıkların kaynağı olmaya başlamıştır.

Ülkemizde ise adam başına milli gelirin 1982 yılında, 1979'a göre, sabit fiyatlarla % 1,2 oranında bir gerileme gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, gene resmi rakamlara bakılarak, fiyatların 1980 yılı başından bu yana aşağı çekildiği kabul edilse bile, ücret artışlarının enflasyon oranının bir hayli altında seyrettiği görülmektedir. SSK verilerine göre brüt gündelik ücret, 1979'da 100 kabul edilirse 1982'de 235'e çıkmıştır. Ancak, gene aynı dönemde toptan eşya fiyatları endeksi 100'den 355'e yükselmiştir. Dolayısıyla bu verilerden reel ücretlerden % 33,8 oranında gerilediği sonucuna varılabilir. Öte yandan, son üç yılda yıllık fiyat artışlarının ortalama % 30 civarında olduğu resmi verilere göre ifade edilebilir. Buna karşılık, Yüksek Hakem Kurulunun saptadığı yıllık ücret artışlarının, çeşitli işkolları bakımından ortalama olarak % 10-20 arasında bir artışa tekabül ettiği tahmin edilmektedir. Oysa, son zamlarla fiyat artış oranının % 40'ın üzerine çıktığı ifade edildiğine göre, gerçek ücretlerde son üç yılda, yıllık ortalama olarak % 20 civarında bir düşme meydana geldiği sonucuna varılabilir.

Monetarist politikalar, en acılı ve ani sonuçlarını, işsizlik oranında artış biçiminde ortaya koyarlar. Ülke-

mizde işsizlik oranlarını kesin olarak belirlemeye olanak tanıyan veriler mevcut değildir. Bununla birlikte, 24 Ocak politikalarının sonucunda, ülkemizde kronik olarak ötedenberi varlığını sürdürmekte olan gizli işsizliğe ek olarak, açık işsizliğin nitelik ve nicelik bakımından yeni bir olgu niteliğiyle kendisini göstermesi beklenebilirdi. Nitekim, oldukça dar bir alanla ilgili durumu yansıtan İş ve İşçi Bulma Kurumu verilerine göre, 1979'da 189 bin 500 olan açık işsiz sayısı, Nisan 1983'de 529 bin 024 kişiye ulaşmıştır. Bu, üç misline yakın bir artışa tekabül etmektedir. Öte yandan, DPT'nin hesaplamalarına göre, 1979'da 2,5 milyon altında olan işgücü fazlası, 1982'den itibaren 3,5 milyona doğru tırmanmaya başlamıştır.

NEDEN İŞSİZLİK?

İşsizlik, monetarist politikaların ayrılmaz bir parçası olarak belirlenmektedir. Çeşitli ülkelerdeki uygulamaların açıkça ortaya koyduğu bu durum, kuramsal yoldan, benimsenen temel felsefenin doğal sonucu olarak da belirlenebilir.

Monetarizm, ekonomik ve sosyal hayatın bütün alanlarında devlet faaliyetlerinin kısıtlanması ilkesine bağlı olduğundan, durgunlukla savaşmak ve ekonomik işleyişi canlandırmak için veya başka amaçlar-

la, kamu otoritelerinin para hacminde ayarlamalara gitmesi yolundaki Keynesci önlemlere şiddetle karşı çıkar. Para hacminin ekonomiyi yönlendirmeyi amaçlayan ekonomi politikalarına aracılık etmesini zararlı görür, para hacminin ekonomi politikasının yürütücülerinin müdahale alanının dışında katı kurallara göre belirlenmesini savunur. Bu yolla enflasyonun önlenmesini, başlıca hedef olarak ilan eder.

Kuşkusuz, enflasyonun önlenmesi, herşeyden önce çalışan kesimlerin satınalma güçlerinin korunması için gereklidir. Ancak, monetarizmin önerdiği çözüm, enflasyonun temel nedenini ortadan kaldırmayı öngörmediğinden, çalışan kitlelerin satınalma güçlerinin düşmesi, bu defa farklı bir yoldan -ve fakat monetarizmin yola çıktığı başka bazı unsurların katkısıyla daha ağır bir biçimde- kaçınılmaz olmaktadır. Para hacmi sınırlı tutulmaktadır ama, tekkelci kârların artışı ve faiz faciası gibi yollarla üst gelir dilimlerine gelir transferi her zamankinden daha fazla işlerlik kazanmaktadır. Böylece, para hacminin sınırlanmış olması, paranın sınırlı ellerde toplanmasından kaynaklanan sonuçları daha da dramatikleştirmek için başka bir işe yaramamaktadır. Belki enflasyon bir süre için önlenmektedir ama, enflasyonu korkunc yapan, çalışanların satınalma güçlerinin azalması, gelir dengesinin bozulması gibi unsurların, başka yollarla ortaya çıkması mümkün olabilmektedir.

Bunun sonucu olarak, para hacminin sınırlı tutulmasıyla fiyat ve maliyetlerin düşmesi sonucunda, özel kesimin kendiliğinden kalkışa geçmesi yolundaki beklentinin boş bir hayal olduğu kısa zamanda anlaşılır. Fiyatlar belki düşmüştür ama, gerçek gelirleri düşen kitleler, talep oluşturma güçlerini daha büyük bir oranda yitirmişlerdir. Dolayısıyla, talepteki düşüş, yatırım hacmini daraltıcı, iflasları hızlandırıcı, sanayileşme ve istihdam düzeyini düşürücü sonuçlar doğurur. Bu bağlam içinde, bunalımın yükü, döner dolaşır, işsizlik oranında meydana gelen büyüme nedeniyle emeğiyle geçinenlerin sırtına bir kere daha biner.

SANAYİLEŞMİŞ ÜLKELER, SANAYİLEŞMEKTE OLAN ÜLKELER

19. Yüzyılın, sanayileşme yoluna ilk defa giren ülkeler için geniş ayrı-

calıklar kazandıran koşulları içinde geçersizliği kanıtlanmış bulunan bir modelin aynı sonuçla karşılaşmasını kaçınılmaz kılan faktörler günümüzde daha da belirginleşmiş ve çeşitlenmiş görünmektedir. Sanayileşmiş ülkeler, geçen yüzyıldan farklı olarak rahatlıkla hammadde sağlama ve pazar edinme olanaklarından yoksundurlar. Uluslararası alanda yeni rakiplerle karşılaşıyorlar.

Söz konusu modelin günümüzün sanayileşmekte olan ülkeleri açısından taşıdığı güçlükler daha da katmerlidir. Zira, bazı iç ekonomik çıkarlarla ilgili sorunların çözümünün dışında ve üstünde, dış mali odaklara olan borçların ödenmesi kaygısı, modelin benimsenmesindeki veya empoze edilmesindeki başlıca gerekçeyi oluşturmaktadır. Ancak, bu yolla, söz konusu ülkelerin borçlarını ödeyebilmekte kolaylık kazanmaları bir yana, herbirinin daha büyük bir borç batağına yuvarlanmaktan kurtulamadıkları görülmektedir. Bir ülkenin yurttaşlarının zaten kısıtlı olan tüketimlerini daha da kısarak, mevcut ürünlerini öncelikle ihracata tahsis etmek suretiyle dış borçlarını ödemeye çalışması ilk bakışta mantıklı ve kaçınılmaz görünmektedir. Ne var ki, yoksullaşan, üretimi çöküntüye uğrayan, parası hızla değer yitiren bir ülkenin borç ödeme gücünün de azalacağı unutulmamalıdır. Özel kesimde iflaslar birbirini izlerken, güçlekle oluşturulmuş kamu üretim birimleri yeni iflaslara konu olmak üzere özel sektöre veya kârları dışarıya transfer edilmek üzere yabancı sermayeye devredilirken, dış borçlar nasıl ödenebilir.

MONETARİZM VE DEVLETÇİLİK

Monetarizmin temel öğretisi devletçilik düşmanlığı üzerine kurulmuştur. Ancak, bu konuda bizim ülkemiz kimsenin dersine gerek kalmayacak ölçüde zengin deneyimlere sahip bulunmaktadır. Bu devletin kurucuları, 19. Yüzyıl kapitalizminin doğurduğu sonuçların bilincinde oldukları içindir ki, devletçilik ve halkçılık ilkesinde olabildiğince ısrarlı olmuşlardır. Bu sayededir ki, II. Dünya Savaşı öncesi büyük bunalımın ülkemiz üzerindeki etkileri sınırlı kalmıştır. Ve böyle bir ekonomik yapı üzerinde temellenen bir dış politika sayesinde ki, Ülkemiz II. Dünya Savaşı felaketinden uzak tutulabilmiştir.

Kuşkusuz, halk tekerlemelerinin

den reklam spotları türeterek ekonomi politikası ile ilgili gerçekleri tartışmak mümkün değildir. Ancak, eğer ülkemizde "Allah kimseyi devlet kapısına düşürmesin" diye bir söz söylenmekteyse, bunun sorumluluğu devlet kapısını halkın ve hakkın kapısı olmaktan çıkarmak için her türlü yola başvurmakta olanlarıdır. Gene de böyle bir tekerlemeyi anımsatanlar, "Allah devlete zeval vermesin" sözünün de başka hangi ulusların dilinde bulunduğunu araştırmalıdır.

MONETARİZM VE DEMOKRASİ

Monetaristlerin her yerde tekrarladıkları bir başka iddia da demokrasinin ve özgürlüklerin, ancak kendi önerdikleri ekonomik model üzerinde temellenebileceğidir. Bu iddiayı tartışmak için ne yapalım

ki, biraz tarih, biraz coğrafya gereklidir.

Biraz tarih:

Monetarizmin tarihsel prototipi olan 19. Yüzyıl kapitalizminin siyasi ve sosyal hakların doğuş ve gelişimi karşısında nasıl direndiği hatırlanmalıdır. Buna karşılık, demokrasi ve özgürlük davasının seçme ve seçilme hakkının bütün topluma yaygınlaştırılması hareketinin tarihsel öncülleri olan, İngiltere'deki Çartistlerin, Fransa'da 1848 devriminin yapımcılarının ... sahip oldukları temel felsefenin ekonomik ve sosyal alandaki uzantıları, monetarizm ile pek mi bağdaşmaktadır?

Biraz coğrafya:

Şili, Türkiye'den çok uzakta da bulunsa bazı özelliklerinin bilinmesi gerekir.

BİLGİ YAYINEVİ

FARUK YENER

müzik kılavuzu

ULUSLARARASI SANAT MÜZİĞİNİ TANITMAK AMACIYLA HAZIRLANMIŞ BİR BİLGİ KİTABI

130	BESTECİ
140	OPERA VE OPERET
280	SENFONİ
	KONÇERTO
	SÜİT
	SENFONİK ŞİİR
20	BALE MÜZİĞİ
300	TERİM

GENİŞLETİLMİŞ

4. BASIM

750. -

BİLGİ YAYINEVİ

Mesrutiyet Caddesi 46/A
Tel: 31 81 22 - 31 16 65

DAĞITIM

İSTANBUL : Bilgi, Ge-Da Karatekin, Özgür
ANKARA : Bilgi, Adaş, Ali Sipahi Ge-Da
İZMİR : Altay, Datic A.Ş.

24 OCAK KARARLARI ve KAVRAM BULANIKLIĞI

■ Sinan SÖNMEZ

TOPLUMUMUZA özgü sorunların başında temel kavramların açıklığa kavuşması geliyor. Kavramlar yanlış tanımlanıyor, yorumlanıyor ve kitleler bir "kavram kargaşası" karşısında bırakılıyor. Özellikle iktisat bilimi ve iktisat politikasında öylesine çarpıtmalar yapıyor ki, neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemek bir sorun oluyor. 24 Ocak kararlarına ilişkin tartışmalar bunun en iyi örneğini oluşturuyor. 1980'den günümüze dek uzanan zaman kesitindeki gazetelerdeki yazıların, demeçlerin, yorumların, tartışmaların çoğunda çelişkiler görülüyor.¹ Özellikle iş çevrelerinden yükselen sesler bir çelişkiler demeti oluşturuyor. Gene belirtmekte yarar var: 24 Ocak sonrasında "rüzgâr gülleri"nin sayısında, önemli bir artış olduğu gözleniyor. Diğer bir nokta ise yapılan eleştirilerin bazılarında "kısır döngü"ye girilmesi ve teknik ayrıntıların içinde sıkışılması. Bu da "alternatifsizlik" savına, yapay da olsa, güç kazandırıyor. Bu açıdan 24 Ocak kararlarını değerlendirirken, bütünü göz önüne almak gerekli oluyor. Bütünden anlaşılması gereken; ortaya konulan modelin, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel, eğitsel boyutlarının bir arada incelenmesidir. Bu nokta-

yı özellikle vurgulamak istiyoruz. Bu nokta göz önüne alındığında 24 Ocak üzerine bir yazı hazırlamak hem güç, hem de kolay gözüküyor. Kolaylık, elde birçok verinin olması, somut sonuçların alınmasından kaynaklanıyor. Güçlük ise belirtmiş olduğumuz gibi, tüm boyutların ele alınması gerekliliğinden doğuyor. Biz bu yazıyla 24 Ocak modelinin bir özeti vermek, "fayda-maliyet" bilançosunu oluşturmak ereğine sahip değiliz. Ancak 24 Ocak'a ilişkin tartışmalarda sürekli gündemde olan önemli, temel kavramların üzerinde durmak istiyoruz. Bu kavramların çarpıtılmasının değişik yargılara neden olduğunu göstermeye çalışacağız. 24 Ocak kararlarının bir kavram bulanıklığına dayandırıldığını ileri sürmenin doğru bir yargı olduğuna kanısındayız.

24 OCAK MODELİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ VE KAVRAMLARIN YORUMU

Alınan kararların ereklere en yetkin kişi şöyle açıklıyor: "Aslında 24 Ocak kararlarının bir ara hedefi vardı, bir de nihai hedefi. Tabii bu nihai hedef hareketli bir hedefti, şu tarihte, bu tarihte buna varılır demek zor. Ara hedef ekonomiyi içine düştüğü sıkıntıdan kurtarmak-

tı. Bu işin başında da ödemeler dengesini islah etmek, Türkiye'nin kredibilitesini düzeltmek, bütünlükler-yoklukları gidermek, ekonomide alt-üst olan dengeyi yeniden kurmak geliyordu. Bunların gayesi tabii esas hedefe varmak için bir sıçrama tahtası görevi yapmakta... Esas hedefi şöyle tarif edebiliriz: Biz asırlardan beri, bilhassa son 150 seneden beri bir gelişmemişlik çemberi içindeyiz, esas hedef işte bunu kırmak. Tabii bunun için yapı değişikliği, zihniyet değişikliği elzemdir... Mühim olan mesele bu toplumu bütünüyle dışarıya doğru açmaktır. Prensip şu: Ekonominin tabii kanunları var. Biz bu kanunların zıddına gitmemek mecburiyetindeyiz. Biz bu kanunların iyi işlemesini temin etmeliyiz, düşüncesinden hareket ettik. Genel prensibi böyle koyduktan sonra bunun tabii uygulama araçları olacak. Bunların başında serbest kur politikası, serbest faiz politikası ve serbest fiyat politikası gelir. Bunlar da kafi değildir, uygulamada organizasyon çok önemlidir. Onu da düzenlemişizdir, yani ekonomiyi bir noktadan yönetme meselesini halletmişizdir..."² Yukarıdaki alıntıda ortaya konulan görüşe göre, oluşturulan model kısa erimde istikrarı uzun erimde büyümeyi hedeflemekte, bu bağlamda gelişmenin ancak dışarıya açılmakla sağlanacağı ileri sürülmektedir. Bunun için ise ekonominin "doğal yasaları"nın tam olarak işlemlerini sağlamak gerekmektedir. Kaçınılmaz olarak da, belirtilmiş bulunan bir dizi önlemlerin gerekliliği vurgulanmaktadır. 24 Ocak modelini savunanlar tarafından bir çok kez ileri sürülen "alternatifsizlik" savı yukarıdaki alıntıda açık seçik ortaya çıkmakta ve bu mesaj kitlelere sunulmaktadır. Model sunulurken üzerinde sürekli durulan ve tapınacak (fetiş) konumuna getirilen bazı "sihirli" sözcükler, kavramlar var. Bunların başında "dışarıya açılmak", "ihracat" geliyor. Özellikle bir toplumun, ekonominin dışarıya açılması-na karşı çıkmak olanaksız. Son yıllarda "köşeyi dönmek" deyiminin yanı sıra "ihracat" sözcüğü, sanıyoz en fazla kullanılanlardan bir tanesi. Sunulan modele karşı çıkılınca "dışarıya açılmak istemiyorsunuz" suçlaması yapılıyor. Böyle bir suçlama ise tamamiyle kavram çarpıtmasına dayanıyor. Bir kez toplumun dışarıya açılması tüm kurumları ilgilendirir. Kültür, sanat, toplumsal etkinlikler, iletişim, eğitim, düşün alanlarında dış dünyaya açık olmak gerekir. İşinize geldiği biçimde yorumlayamazsınız, eğer böyle bir yorum yaparsanız söz konusu

"zihniyet değişikliği" sadece kâr ön plana alan, tamamen bireyci çıkarı geliştiren bir "zihniyet değişikliği"dir. İşte 24 Ocak modelinin sunduğu değişiklik budur. İkinci nokta ise "dışa açık ekonomi" kavramıyla ilgili. İhracatı artırmak, ihracatçı kesim oluşturmak ithal ikamesine dayalı bir sanayileşmeyle çelişkili değildir. Oysa sürekli olarak ihracatın artması ve ithal ikamesi birbirini dışlayan politikalar olarak sunulmaktadır. Burada önemli bir kavram çarpıtması görülmektedir. Bu nedenle "ithal ikamesi" ve "ihracata" dayalı sanayileşme kavramlarının açılması gerekiyor. Bir kez aşırı korunmaya sığınan iç talebe yönelik sanayi dallarının, firmaların aşırı kâr sağlamlasına, rant elde etmesine karşı çıkmak ithal ikamesinin ülke ekonomisine yük getirdiği, sanayileşmeyi önlediği anlamına gelmez. Diğer yandan rastgele, plansız, konjonktüre bağlı olarak yapılan ihracat ve de yabancı sermayenin güdümünde ülke ekonomisiyle bütünleşmeyen bir ihracatçı kesimin oluşturulması ülkenin kalkınmasına nasıl bir katkıda bulunacaktır? Bu konuda kavram kargaşası doruğa yükselmiş ve sorun "ihracata karşı olmak veya ihracatçı politikayı desteklemek" gibi son derece kaba, basitleştirilmiş bir konuma indirgenmiştir.

Dayanıklı tüketim malları üreten kesimde aşırı korumacılık nedeniyle yaratılan rantı savunmak olanaksız olmasına karşın, unutulmaması gereken nokta Türkiye'de var olan sanayileşme düzeyinin ve sermaye birikiminin ithal ikamesiyle devlet tarafından sağlanmış olmasıdır. Yani kapitalizmin gelişmesinde kamu kesiminin yaşamsal bir işleve sahip olduğunu anımsamak gerekiyor. Bu gerçekleri bir tarafa bırakarak ithal ikamesini tümünden bir kalemde silmek hangi gerçeğe uyuyor? Temelde yapılması gerekli olan, görüşüne katıldığımız Korkut Boratav'ın belirtmiş olduğu gibi, ithal ikamesinin tasfiyesi değil, bunu daha ileri bir aşamaya getirmektir. Benzer görüşleri ihracatçı kesimin oluşturulmasına ilişkin olarak ileri sürebiliriz. Burada önemli bir noktaya değinmek istiyoruz. Yakın bir geçmişte, 70'li yılların başlarında, Türkiye'nin hedef aldığı ülke İtalya idi, bir ara ilginçtir Polonya'dan söz edildi, Brezilya bir dönemin model ekonomisi olarak kabul edildi, son dönemlerde ise Güneydoğu Asya ülkeleri (Güney Kore, vb.) ve de Japonya ön plana geçmiş bulunuyor. Güneydoğu Asya ülkelerine olan bu ilgi söz konusu ekonomilerde ihracatın

çok önemli bir yere sahip olmasından kaynaklanıyor. İhracatçı kesimin hangi uluslararası ekonomik koşullarda, hangi zaman kesitinde olduğu göz önünde bulundurulmadığı gibi bu ülkelerdeki toplumsal yapının bir benzerinin Türkiye'de de oluşturulabileceğine inanılıyor. Oysa bırakınız bu olgulara eleştirici bir gözle bakmayı, gerçekçi bir gözlemlerle yetinilecek olursanız Güneydoğu Asya'daki sanayi yapılarının dünya ekonomisiyle tam olarak bütünleşerek oluştuğu açığa çıkıyor. Türkiye'deki sanayileşme sürecinden çok farklı bir sürecin izlendiği görülüyor. İkinci önemli bir nokta ise bu ülkelerde sosyal politikanın var olmaması. Yoğun bir sömürü üzerine kurulan bir mekanizmaya dayanan bir ihracat politikası söz konusu. Japonya'nın düzeyine ulaşılacağından, Japonya'nın kalkınma yolundan gidileceğinden söz edilmesi ise gerçekten bir ciddiyetsizlik örneği! Ne kadar ilginçtir ki, 1970'lerle birlikte Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen istemi ve tartışmaları yoğunlaşırken Türkiye sanki ayrı bir dünyada yaşamıştır. Yani bir yandan son yıllarda dışarıya açılmanın gerekliliği vurgulanırken, diğer yandan çelişkili olarak içte dönülmüştür. Bu noktaları belirttikten sonra Türkiye'nin ihracatının mutlaka artırılması gerektiğini vurgulamak istiyoruz. Ama nasıl bir ihracat artışı? Uluslararası işbölümü çerçevesinde kendisine gösterilen alanda kalarak, Çok Uluslu Şirketlerin serbest üretim bölgesi olarak ve de aynı zamanda sadece konjonktüre göre plansız ihracatla sağlıklı bir artışın sağlanamayacağı açıktır. Korumacı bir politikadan ihracata yönelmek, içe yönelik sanayiye dışarıya yönelmek önemli yapısal değişiklikler gerektirmektedir. Üstelik içe yönelik sanayiden sadece dayanıklı tüketim malları üreten kesim anlaşılmalıdır. Türkiye'de belirli, kısıtlı da olsa kurulmuş olunan temel sanayinin korunması gerektiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda yapısal değişiklikten anlaşılması gereken ağır sanayinin gelişmesini sağlayacak bir planlı ithal ikamesi politikasıyla planlı bir ihracat politikasını bağdaştırmaktır.

Kavram kargaşasının diğer bir yönü ekonomideki "doğal yasaların" tam olarak işlemesine ilişkin. Doğal yasalardan arz ve talebin uyumlu olması anlaşılıyor. Bütün olay arz ve talebin üzerinde gelip kilitleniyor ve fiyatın serbest piyasa koşullarında oluştuğu, böylece çifte fiyattan kurtulmanın olanaklı olacağı vurgulanıyor. İngiliz İktisatçıların 19.

Yüzyılda ileri sürmüş oldukları görüşler bazı farklılıklarla gene karşımıza çıkıyor. Ama İngiliz iktisatçılarına haksızlık etmeyelim! Söz konusu kurallar kapitalizmin doğuş evresinde ve bir çok kısıtlamalar altında geçerli olmak üzere ileri sürülmüştür. Özellikle 1870'lerden beri kapitalizmin geçirdiği evrim, yaşadığı bunalımlar bu doğal yasaların kuramdaki gibi işlemediğini gösteriyor. En tipik örnek ise "tam ve mükemmel rekabet" koşullarında tekelleşmenin ortaya çıkması ve hızlanması. Her ne hikmetse, 1983'lerde tam rekabet sağlanarak tekelleşmenin önleneyeği ileri sürülüyor. Böyle bir şey olursa "dünya iktisadi olaylar tarihine" mutlak geçecektir ve yeni bir "kuram" ortaya çıkacaktır! Hiç kuşkunuz olmasın... Faiz oranı tartışmasının gene başlaması da işin diğer bir yanı... Faiz oranının serbest bırakılmasıyla ekonomideki kaynak dağıtımının sağlıklı olacağı savı bir dönem çok ilgi görmüştü. Serbest faizle kaynaklar verimli olarak kullanılacaktı. Oysa faiz oranlarının yükselmesiyle tekelleşme süreci hızlandırılmış ve önemli rantlar yaratılmıştır. Bugün ise sonuçlar açık seçik gözler önündedir. Faizlerin ne dereceye kadar serbest bırakıldığı da ülkemizdeki mali kesimdeki (bankalardaki) oligopolcü yapı nedeniyle son derece açıktır. Aslında sorun faiz kavramının tapınağa dönüştürülmesi ve kitlelere, faizin yüksek tutulmasıyla ekonominin düzeleceği ve tasarruf sahiplerinin de aynı zamanda rant elde edeceklerinin iletilmesi, böylelikle oluşturulan bir rant ekonomisini tüm çelişkileriyle ve sağlıksızlığıyla kabul ettirebilmektir.

Tam rekabet koşullarına uyulmasına ilişkin olarak firmalar arasındaki rekabetten de söz etmek istiyoruz. Sürekli olarak vurgulanan, Türk firmaların gerek ülke içinde ve gerek ülke dışında rekabete açık olmaları gerekliliği. İhracatçı firmaları ele alırsak, iki temel saptama yapmak olanaklı; ihracatçı firmalar Ortadoğu pazarlarında kendi aralarında rekabete girmişler ve önemli fiyat indirimleri nedeniyle ulusal kaynakların savurganlığına neden olmuşlardır. İkinci nokta ise, yabancı firmalarla rekabet edebilmeleri için ihracat yapan kuruluşlara devlet desteğinin gerekli olduğu savunuluyor. Uygulanan ihracat kredisi, ihracatta vergi indirimi, vergi muafiyeti, vb, önlemler, sağlanan sübvansiyonlar, "yapay ihracatçıları", "hayali ihracatları" yaratmadı mı? Üstelik madem ki, sürekli olarak "kuramsal tam rekabet" gözönü-

ne alınıyor, bu durumda biz de neden devlet desteğinin gerekli olduğunu sorabiliriz

Ekonominin "doğal yasaları"nın ancak tam rekabet çerçevesinde işleyeceği adeta bir slogana dönüşmüş bulunuyor. "Arz ve talep" yasaası ekonomik mekanizmanın sadece bir görüntüsüdür. Arz ve talebin gerisinde gizlenen olguların ele alınması ve incelenmesi gerekmektedir. Örneğin gelir bölüşümü ve işsizlik bu açıdan mutlaka gözönüne bulundurulması gereken öğelerdir. Bu açıdan sürekli olarak arz ve talebe başvurmak ve dengenin serbest rekabetle sağlanacağını ileri sürmek ekonomik ve toplumsal olguları bir kenara bırakmak anlamına gelir.

TAM REKABET VE KİT'LER³

Tam rekabet koşullarının sağlanması açısından devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, kamu işletmeciliğinden önemli ölçüde vazgeçilmesi, yani ekonominin giderek özel kesim ekonomisine dönüştürülmesi isteniyor. Friedman'ın iktisadi açıdan "aşırı liberal" yaklaşımı, IMF'nin "istikrar reçeteleri", 24 Ocak kararları ve işçevrelerinin istemleri aynı doğrultuda oluşuyor. Bir kaç alıntı yaparak konuya eğilmeye çalışalım; ünlü bir işadamı yakın bir tarihte "KIT'lerden yeterince ağzımız yanmamış" diyor. 1980 öncesinde TUSİAD'ın Financial Times'a verdiği ilanlarda da ekonominin iflasa sürüklenmesinde baş sorumlu olarak KIT'ler bulunmuştu. Gene TUSİAD geçtiğimiz ekim ayında yayınladığı "Kamu Bürokrasisi" başlıklı raporunda kent içi ulaşımdan yangın hizmetlerine kadar "fiyat ve kâr karşılığı yapılabilecek hizmet sahalarından devletin gözetim hakkını saklı tutarak derhal çekilmesini" istemiştir. Anlaşılan üniversitelerde okutulan Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi ders kitaplarının kurama ilişkin bölümlerini bile değiştirmek gerekecek! Genelde kamu işletmeciliğine yönelik tepkiler yoğun. Nitekim bizzat Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun uzmanları bu tepkileri şöyle belirtiyorlar: "... bazı çevrelerce her fırsatta KIT'lerin karlı ve verimli çalışmadıkları, finansman açıklarının enflasyonun temel kaynağı olduğu ileri sürülmekte, hatta ekonominin yegane problemi olduğu imajı yaratılmaya çalışılmaktadır. O kadar ki, KIT'lere verilen ağır yatırım görevleri nedeniyle ihtiyaç duyulan kaynaklar dahi KIT'lerin zararları gibi takdim edilebilmektedir."⁴ Bu-

na karşın bazı işadamları ise daha değişik bir yargıda bulunmaktadır. Bunların başında ise Eskişehir Sanayi Odası eski başkanı Mümtaz Zeytinoğlu geliyor: "Ben de bir özel kesimci olarak, özel kesimin erdemine inanan bir kişi olarak, rahatlıkla, kamu sanayi girişiminin özel kesim girişimlerine yararlı olacağını, kamunun gerçek büyük sanayilere yapacağı yatırımların özel kesimi de arkasından sürükleyeceğini, bu bakımdan kamu ekonomik kuruluşlarının öncü bir görev yüklenmeleri gerektiğini söyleyebilirim. Zaten kamu sanayisinin yapısı bugün de büyük ölçüde gerçek büyük sanayi niteliğindedir: Demir-çelik üreticisi devlettir (bakmayın Ereğli'nin özel kesim statüsüne); ağır kimyaya benzer sanayi devletindir; makine-kimya sanayisi devletindir; makine yapım atölyeleriyle birlikte şeker fabrikaları devletindir. Örneğin bugün Eskişehir'deki bütün özel kesim sanayi kuruluşlarını toplasanız, ne istihdam ne katma değer bakımından bir tek devlet kuruluşu etmez".⁵

Bu tavırları açıklayabilmek, KIT'lerin konumunu belirleyebilmek için, KIT'lerin işlevini saptamak gerekiyor. Anlamsız bir biçimde kamu kesimi-özel kesim tartışmasına girmek için bu noktayı açmak kaçınılmaz gözüküyor. Amerikalı iktisatçı James O'Connor'ın görüşü bu konuya açıklık getiriyor. O'Connor'a göre: "Devlet kârlı sermaye birikiminin olanaklı olabileceği koşulları yaratmak ve sürdürmek zorundadır. Bununla birlikte devlet, sosyal uyumu sağlayan koşulları da sağlamak ve sürdürmek zorundadır".⁶ Nitekim Türkiye'de, tarihsel gelişimi içinde, KIT'lerin yoğun olarak yabancı sermaye kullanmaksızın hammadde ve ara malları ürettiği, özel kesime düşük fiyatla girdi sağladığı, aynı zamanda temel ihtiyaçları karşılayan tüketim maddelerini kitlelere özel kesime göre daha düşük fiyatla aktardığı, yani bir tür sübvansiyon yaptığı gözleniyor. Böylelikle, kamu kesimi sanayileşmenin uygun koşullarını hazırlamış, sanayi malları üreten kesime önemli bir rant sağlamanın yanı sıra ticaret kesiminin de gelişmesine olanak sağlamış, ticari sermayenin birikimine önayak olmuştur. Bu noktayı dolaylı olarak gene Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun raporlarında da görüyoruz: "... KIT'lerin kurulmasındaki temel amaç, özel sektörden farklı olarak Devletin iktisadi faaliyetinde bulunarak azami kâr elde etmek istemesi değil, ekonomik, sosyo-ekonomik, sosyal hatta sosyo-politik nedenlerle çoğu

kez de özel sektörün istekli veya yerli olmamasının da etkisiyle ekonomideki ihtiyacın karşılanmasıdır."⁷

24 Ocak 1980 öncesi ve sonrasında özel kesim temsilcileri sürekli olarak KIT'lerin zarar ettiklerini ileri sürerlerken KIT'ler kanalıyla kendilerine aktarılan fonlardan hiç söz etmemektedirler. Oysa, "genel ekonomi politikası çerçevesinde Bakanlar Kurulu kararları uyarınca oluşan sübvansiyonlar, genellikle bu kuruluşlara Hazine'den karşılıksız verilen yardımlar gibi değerlendirilmekte ve bu sübvansiyonlar nedeniyle KIT'lerin başarısız oldukları şeklinde bir sonuca varılmaktadır. Ancak, sübvansiyonlar tamamen hükümetlerin ekonomik ve sosyal politikalarından doğmakta ve bu politikalara göre sübvansiyona tabi mal ve hizmetlerin kapsamı genişlemekte veya daralmaktadır. Nitekim; 24 Ocak 1980 kararlarından önce çok sayıda mal ve hizmet sübvansiyon kapsamına alınmış iken, bu tarihten itibaren sadece benimsenen genel tarım, ulaşım ve enerji politikalarının bir parçası olarak sadece gübre, kömür ve ulaşım hizmetleri bu kapsam içinde kalmıştır. Bu nedenle, Hükümetlerin ekonomik ve sosyal görüşleri sonucu verilen görevlerle temel mal olarak kabul edilen malların maliyetlerinin altında ve kuruluşların kendi kararları dışında belirlenmesinden doğan bu zararlar karşılığı yapılan ödemelerin; Hazine'nin KIT'lere katkısından ziyade borcunu ifade ettiğini belirtmek gerekir."⁸

KIT'lerin özel kesime finansman sağlamasının bir yolu da özel teşebbüsle ortak girişimlerde bulunmasıdır. Örneğin, KIT'lerin denetim dışı iştiraklerinin sayısı tasfiye olanlarla birlikte 1981 yılında 227'dir. Aynı yılda iştiraklerin ödenmiş sermayesine KIT'lerin katılma oranı genel ortalaması yüzde 29,2'dir. Bunun anlamı, kamu fonlarının özel kesimdeki büyük işletmelere fon olarak aktarılması ve denetimin el değiştirmesidir.

IMF'nin "istikrar reçeteleri"nin içerdiği gerekli koşullardan bir tanesi de kamu harcamalarının ve yatırımlarının önemli ölçüde kısılması ve de Kamu İktisadi Kuruluşlarına yapılan sübvansiyonların kaldırılmasıdır.⁹ 24 Ocak kararları aynı ilkeyi kabul etmiştir. Burada şu soruyu sorabiliriz: Madem ki KIT'lerin bir işlevi de özel kesime ucuz girdi sağlamaktır, bu durumda neden sübvansiyonların kaldırılması kararlaştırılmıştır? Bu sorunun yanıtı genelde

IMF reçetelerinin niteliğinde, monetarist eğilimli politikalarda ve daha özde de büyük sanayi ve ticaret kesimleri arasındaki ilişkide aranmalıdır. Şöyle ki, verilen sübvansiyonların sağlamış olduğu rantın önemli bir bölümü de ticaret kesimine akmıştır. Bunun engellenmesi için büyük sanayinin temsilcileri fiyatların serbestçe saptanmasını istemişlerdir. Nitekim ara mallarda ve de temel ihtiyaç maddelerinde sübvansiyon kaldırılırken, özel kesimdeki büyük sanayi işletmelerine ucuz girdi, rant sağlayan "temel mal ve hizmetler" in kapsamı daraltılarak sübvansiyon sürdürülmüştür. Gene "önlemin diğer bir boyutu da KIT zararlarının kapatılması için kullanılan Merkez Bankası kaynaklarının artık daha çok özel kesime kredi olarak tahsis edilmesini sağlamaktır".¹⁰ Günümüzde, ülkedeki yatırımların yarısından fazlasını gerçekleştiren (1977-1981 arasında ve 1971 yılı fiyatlarıyla kamu kesimi yatırımlarının yüzde 58,3'ünü gerçekleştirmiştir) kamu kesiminin daraltılması, KIT'lerin özel kesime devredilmesi isteniyor. "Japon Modeli" belki de bu noktada ağırlık kazanıyor. Ama hangi tür KIT'lerin devredilmesi isteniyor? Yanıt çok açık; "kâr edenlerin"! Bunun gerekçesi ise "halkın aldatılmaması"dır. "Zarar edenler" in devredilmesi söz konusu değil. Bu tür işletmeler incelendiğinde özel kesime kaynak sağladıkları saptanıyor. KIT'lerden kâr edenlerin özel kesime devri ve zarar edenlerin kamu kesiminde kalması istemlerinin nedenleri açık seçik ortaya çıkıyor. Yaratılan kavram kargaşası KIT'lerin konumu, işlevlerini bulandırıyor.

SONUÇ

3 yıllık Stand-by anlaşmasının sona ermesi nedeniyle IMF yetkililerinin hazırladığı rapor "temel sorunların çözülmediğini" belirtmektedir. Bu bağlamda Türk ekonomisinin yapısal bir değişikliğe uğramaktan çok, kısa dönemli talep kısılması yönünde bir başarı kaydettiği belirtilmekte ve yapısal değişimi gerçekleştirecek politikaların sürdürülmesi ve giderek güçlendirilmesi önerilmektedir. OECD'nin son Türkiye raporu ise hiç de iç açıcı bir değerlendirme yapmamaktadır. Ekonomideki tikanıklığı bir çok göstergelerle açıklamak çok kolay. Değerlendirme açısından biz sadece bir tek göstergesi vereceğiz: GSMH'nin 1000 doların altına düşmesi. Her ne kadar Dünya Bankası'nın yeni kabul ettiği hesaplama yöntemine göre (1983 Eylül'ünde) ulusal

para birimlerinin dolara çevrilmesinde gelirin yaratıldığı güne ilişkin döviz kuru göz önüne alınarak 1000 doların altına inmesi şimdilik önlenese bile, gerçek anlamda bir düşme söz konusudur.

Bir çok göstergeye başvurarak 24 Ocak kararlarının değerlendirilmesini yapabiliriz. Ancak, bizim vurgulamak istediğimiz nokta 24 Ocak modelini savunanların bazı temel kavramları, kategorileri çarpıtmalarıdır. Kavram bulanıklığı yaratılarak uygulanan modelin "alternatif" olduğunun vurgulanması ise çok önem taşıyor. 24 Ocak modeli kesinlikle özgün değil. Tam anlamıyla IMF'nin doğrultusunda, IMF önerileriyle hazırlanmış bir model. Bu tür modellerin verdiği mesaj son derece önemli. Verilen mesajın özü IMF'siz yapılamayacağı... Temelde düşünülmesi gerekli olan nokta da burada bulunuyor. Oysa bu modelin alternatifi var. Ancak alternatif model açıklanırken, kesinlikle oluşturulmuş modelin bazı temel araçlarının niceliğine ilişkin tartışmaya girmek gerekir. Faiz oranının yükseltilmesi, düşürülmesi, para emisyonunun hacmi, vb., teknik sorunlardır. Belirleyici olan temel tercihlerdir. Bu da, kitlelerin toplumsal gereksinimlerini karşılayacak sosyo-ekonomik bir kalkınma sürecinin başlatılmasıdır. Hedef saptandıktan sonra ayrıntıları tartışılabilir.

1-24 Ocak modelinin değerlendirilmesini gerçekçi olarak yapan bilim adamları ve yazarların katkılarını belirtmek isteriz. Örneğin, Boratay, Kuruç, Erdost, Türkcan, Berksoy, Türel, Ulagay, Y. Doğan, M. Sönmez yazılarıyla önemli katkılarda bulunmuşlardır.

2-Cumhuriyet, 24 ve 25 Nisan 1983 (Ekonomide Diyalog)

3-20 Mayıs 1983 tarihli 18052 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkındaki Kanun Hükümünde Kararname ile KIT kavramı ve tanımı ortadan kaldırılmış olmakla birlikte biz kolaylık açısından eski mevzuatı başvurmamız nedeniyle KIT kavramını kullanıyoruz.

4-Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Kamu İktisadi Teşebbüsleri 1981 Yılı Genel Raporu, s. 4

5-M. Zeytinoğlu, Ulusal Sanayi, yayına hazırlayan T. Yücel, Çağdaş yay., 1981, s. 110.

6-J.O'Connor, The Fiscal Crises of the State, St. James Press, 1973, s. 6.

7-Başbakanlık, age., s. 5

8-aynı eser, s. 73

9-C. Payer, The Debt Trap. The IMF and the Third World, Monthly Review Press, New York, 1974, s. 32-39.

10-M. Sönmez, Türkiye Ekonomisinde Bunalm, Birinci Kitap, Belge yay., 2. Baskı, 1982, s. 58.

DAYANIŞMA YAYINLARI

YENİ YAYINLAR

- **ŞİİRLER: PABLO NERUDA**
Türkçesi: Enver Gökçe
3. Basım 300 TL.
- **SU ÇÜRÜDÜ: AHMET TELLİ**
Şiir, 2. Basım 150 TL
- **KERVAN SERVAN: ESMA OCAK**
Roman, 500 TL.
- **ÖLÜM DUYURULARI: Prof. FEHMİ YAVUZ**
200 TL.
- **YÜZÜN SENİN: TURGAY GÖNENCİ**
Şiir, 150 TL.
- **BİZSİZ GİBİ: GÜLTEKİN EMRE**
Şiir, 150 TL
- **DÜNYANIN EN GÜZEL KADINI BURHAN GÜNEL**
Öykü, (Çıkıyor).

Dayanışma Yayın Üretim Kooperatifi
P.K. 266, Kızılay - Ankara

SERGi KİTABEVİ

- İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kırtasiye gereçleri

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sokak.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

ULUSALLIK TARTIŞMASI

(Bir çok eseri dilimize çevrilip yayınlanmış bulunan büyük yazar Anna Seghers'in "Merhaba Gelecek" adı altında toplanmış bulunan "sanat ve gerçeklik üstüne konuşma, deneme ve yazıları"ndan, "Almanya ve Biz" başlıklı bir kısa yazısını sunuyoruz. Bu yazının, Hitler "nasyonalizm"inin tüm dünyayı kasıp kavurduğu ve Nazizm yüzünden dünya uluslarında neredeyse "Alman" sözcüğünün kendisine karşı bile bir nefret duygusunun uyanabildiği bir dönemde, yani 1941 yılında kaleme alınmış olduğuna ve Seghers'in o koşullar içinde bile gerçek ulusallığa nasıl önemle sahip çıktığına, özellikle dikkat çekmek isteriz. B.S.)

ANAVATAN kavramı kadar, üstünde oynanan bir kavram daha yoktur belki, hiç bir kavram üstünde bu kadar çok yalan söylenmemiş, ama bu kadar da çok kafa yorulmamış, şiir yazılmamış, şarkı söylenmemiştir...

Her halk, her halkın her bireyi, kendi ulusal duygusunun yanlış değerlendirilmesine karşı ödünsüzce tepki gösterir. İşte bunun aşılıp geçildiği bir yerdesiye Nazizm adlı düşmanı görüyoruz ki, o boşluğu doldurmakta ve bu duyguyu kendince sömürmektedir. Evet, faşizm bu duyguyla oynayabilir, onu tersine kullanabilir, ama bu, o duygunun temelinin sahiciliğini önlemeyebilir ki! Çünkü çağımızda tüm insanlar, bilerek ya da bilmeyerek, iki asal sorunun çözümüne katkıda bulunuyorlar: Toplumsal sorun ve ulusallık sorunu. En ilgisiz kalanlar için bile: Dünya vatandaşlığı (kozmpolitizm) son derece az olduğu gibi, haksız olmak da hiç mi hiç yoktur. Toplumsal sorunlara ilgisiz duran kimileri nasıl gene de toplama kampına götürülmekten kurtulamıyorlarsa, kimi dünya vatandaşları da kendilerini okyanus ortasındaki bir yalnız adayla sınırlanmış görmekten kurtulamayacaklardır.

Halkların genç kuşaklarının, anavatanları uğruna ölüme gitmelerinin üstünden çok zaman geçmedi. Modern anavatan kavramının oluşumu, geçtiğimiz yüzyıla girilirken Avrupa'daki güçlerin Fransız devriminin Fransa'sına müdahaleleriyle başlamıştır; sonra da ezilen halkların Na-

ALMANYA ve BİZ

■ Anna SEGHERS

Çev: Yılmaz ONAY

polyon'a karşı direnişleriyle. Bu sürecin hâla sonuçlanmış değil. Sonuçlanması da ancak, dünya yüzünde, gerçek halk topluluklarının, özgürce oluşturdukları kendi kültürleriyle bütünleşmelerinin engelini kaldıran sahici bir kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin egemen olmasıyla mümkündür.

Almanya, ulusal birliğe, hem geç ve hem de talihsiz koşullar altında varmıştır. Tüm öteki halklarda, ulusal birlik için verilen mücadele, özgürlük mücadelesiyle bağlantılı olmuştur. Birliği ve özgürlüğü, halkların ilerici katmanları istemişlerdir. Marseillese, her iki duygunun, yani

toplumsal ve ulusal duygunun tam ifadesi olmuştur, bu nedenle de yalnız Fransızların şarkısı olmakla kalmamıştır. Fransız devriminin ulusal özgürlük ordusunun söylediği o şarkıda, her halk, neyin harekete geçtiğini, olmadık bir yalnızlıkla yeniden bulmuştur. Bu şarkıda her şey, yani hem "Enfants de la Patrie" (Vatanın çocukları), hem de "Liberte Cherie" (Sevgili özgürlük) bir aradadır.

Almanya'nın Bismarck yönetiminde bir ulus olarak birleşmesiyle, halkın özgürlükçü güçlerince değil, yani işçiler ve liberal burjuvalarca değil, toplum karşıtı (antisosyal) güçlerce, toprak ağaları ve ağır sanayi beylerince gerçekleştirilmiştir. Herwegh şöyle yazmıştı: "Birlik ve özgürlük, tanrım, kime? / Copla soğanın birleşmesi / Yenilenecek gene; / Ağaların, beylerin zafer çiğlikleriyle / İnelecek Avrupa."

İşte Almanların anavatan duygusuna, bu iki parçalılığın ağusu katılmıştı. O duygunun sahicisinin yerine, sahtesi konmuştu. Toplumsal istemler, hiç bir zaman ulusal ile bütünleştirilmedi. Tam tersine, toplumsal istemler, ulusal duyguyu kendi tekeline alanlarca bastırılıp boğuldu. Östelik bu ikilem, yalnızca modern çağa özgü de değildir, eskidir, yeni çağın daha başında vardır. Alman köylü kitlelerinin toplumsal taleplerine yan çizen ve sonunda trajik bir biçimde onlara karşı yönelen, Luther'in dinsel özgürlük taleplerinde de bu ikilem vardı. Bu yüzden, Alman'ın yaşam duygusu da, tarihin yükü altında ikiye parçalanmıştır.

Almanya'dan, hem Almanlar, hem de başka halklar için korkunç bir bela kaynaklanmış bulunuyor. Bu bela, gamalı haç işareti altındaki en kaba faşizmdir. Başka halkları yok etmek amacıyla, onların üstüne çullanan bir halk, bizim halkımız mı gerçekten? Bu soru, kongreleri, Pen-Club toplantıları ve her bir Alman antifaşistini huzursuz etmektedir. Bir halk ki, soykırımlara göz yumuyor, suçsuz ve zayıfların öldür-

rülmesine, kundaklanmasına, ustalıkla işkencelerle inatılmasına seyirci kalıyor. Bir halk ki... sosyalizmin kurulduğu kentleri ateşe vermiştir. Bu yüzden insanlık tarihi birkaç yüzyıl geriye götürülmüş görünüyor. Bu mudur, bizim anavatanımız? Kimileri... öyle bir barış anlaşması yapılmalı ki... bu Almanya'yı sıkıca el altında tutsun diyorlar; bu Almanya, vesayet altına alınmalıdır, daha iyi halklardan öğretmenler getirilip dikilmelidir başına... diyorlar. Daha iyi halklardan, öyle mi? Daha soylu ırklardan, ha? Bu düşünceler, çok eziyet çekmiş insanlardan gelmekte. Bu insanlar, işkencelerle öyle bir noktaya itilmiş durumdadır ki, o nokta, kendilerini oraya iten noktayla, tehlikeli bir biçimde yan yana geliyor. Onlara göre Alman halkı tek düze bir kalıp, tarih donmuş bir değişmezlik, halkların soykırım gecelerinin bir şafağı yok, halkın asal nitelikleri katı, değiştirilemez ve ırksal'dır.

Şimdi kan ve ölüm kusakarak sürüp giden Hitler faşizmi dönemi, birkaç gün insanın, yani kendi halkının en seçkin, en tutarlı kişilerinin, en yetenekli Almanların öldürülmesiyle başlamıştır. Alman gençliğinin gerçek eğitimcilerinin öldürülmesiyle başlamıştır. Alman özgürlüğü için kan dökmüş o insanlar, tarih önünde sonuna dek, Alman halkının gizli kalmış büyüklüğünün kanıtlarıdır. Nasıl ki, tek bir Liebknecht, kitlelerin barış istençlerinin kanıtı olmuştur; susturulmuş olanların veya kendilerini yahtılmış görerek umutsuzlaşmış suskunlaşanların, ama aynı zamanda, barış için eylemlere koşanların da, kanıtı olmuştur.

Ben kendim, Paris'te sürgündeyken, birçok Alman askeriyle doğrudan konuştum. Hitler'in bir askeri, nasıl düşünür acaba, nasıl bir şeydir, diye önceleri kendi kendime sordum, faşizm uğruna yaşamını ortaya koyan öyle bir insanın dokusu nedir diye. O konuşmalarında, o kişilerin, kendi küçük kişisel çerçeveleri içinde son derece normal düşünen, genç, sağlıklı, ama çılgınca bir dünya imgesiyle eğitilmiş ve onu kendi somut deneyimleriyle kontrol etmemiş kişiler oldukları yolunda ilginç bir izlenime vardım. Kaldı ki, o dünya imgesinin içinde zaten, kişinin kendi deneyimine dayalı bir isteginin, kendi deneyimine dayalı bir kontrolünün, daha çocukken boğulup yok edilmesi de vardır. O konuştuğum gençler içinde, gündelik yaşam üstüne başlayan söyleşimiz giderek savaşa ilişkin görüşlere vardığında, ceketlerinin cebinden Hitler'in resmini çıkararak buluyorlardı. Böyle çocukların savaşlarında Hitler'in resmini yüreklerinin üstünde tuttukları görülüyor. Bir kesim için savaş, kendi birliklerinin izin verdiği oranda "her şeyi yapabilme" demektir. Bir anlamda bunlar, Hitler uğruna ölüme giden delikanlılardan çok daha yalın bir bi-

çimde faşizmi cisimleştiriyorlardı. Gerçekten de, faşizmin bir sonucu olan savaş, onlar için, faşizmin onlara sağladığı öyle bir sonsuz olanağı ki, bu yolla kendilerini efendi olmuş buluyorlardı, daha zayıf olanları tepelemek, yenilen zavallı halklarla alay etmek olanağı oluyordu bu.

Bir başkasıysa, gerçi Hitler'in resmini göğüslerinde taşıyorlardı ama, kendi görüşlerince bütün dünya Hitler'i Almanya ile özdeşleştiriyormuş diye, onlar da Hitler'i Almanya ile özdeş görüyorlardı, o halde, ülkeyi savaşta zor durumda bırakmak olmaz, demeye getiriyorlardı. Bir anlamda: "Haklı da, haksız da olsa, anavatanımdır" ı karşılıyordu bu. Biraz daha farklı düşünenlere gelince, onlara göre, Hitler halkla birlik olsun olmasın, savaşa girilmişti bir kez, ve yitirilecek bir savaş, yani ikinci bir Versailles, elbet halka da zarar verecekti. Bu duygu oldukça güçlüydü, çoğu kimse bu görüşü dile getiriyordu. Ama gene pek çoğunun da hiç bir görüşü yoktu, savaşın büyüme kapılmış gidiyorlardı, o kadar. Kendi ülkelerindeki en küçük bir ücret kavgasında bile zaferi tadamamış olan onlar, şimdi kendilerini muaffer görüyorlardı; kendi ülkelerinde iki baş öküz hasret olan onlar, şimdi başka ülkelerin efendisi görüyorlardı kendilerini. Kendi ülkelerinde zavallı ve değersiz yaratıklar olarak bakılan ve öylece yaşayıp giden onlar, birden bire bedenleriyle ve ruhlarıyla ihtiyaç duyulan kişiler oluvermişlerdi; Almanya'da toplumsal eşitlik diye hiç bir şey yaşamamış olan onlar, şimdi birden bire ölüm karşısındaki kuskusuz eşitliği yaşıyorlardı. İşte, onların içindeki büyük boşluğu doldurmuş oluyordu faşizm, o boşlukta her çeşit göz boyama ve dolandırıcılık tat oynatabiliyordu.

Kimileri, "söz gümüşse sükut altındır" atasözüyle, veya "siz susabiliyor musunuz? — Evet. — Öyleyse ben niye susmayayım?" mantığıyla yanıtlıyorlardı. Fakat pek çoğu, Fransız kırmızı şarabıyla biraz olsun gevşediklerinde, hiç sakinmadan, ailelerine dönmek, doğru dürüst bir iş tutmak, bir "başka dünya"da olmak, yönündeki yakıcı özelemlerini dile getiriyorlardı hep. Paris yakınlarında bir köyde bir asker, Hitler'e ana avrat söverek sokağa fırlamıştı. Tam, izinle dönecekmiş ki, karısının bombardımanda öldüğü haberi gelmiş meğer. Onun küfürleri, belki de Nazi kuvvetleri içinde yükselen ilk ses olmuştur.

Nedir Almanya? Bu askerlerin tümü mü? Onlardan bir tanesi mi? Hiç biri mi? Almanya için kim konuştu? Kim kahretti? Kim sustu?

Bu "Almanya nedir?" sorusunu, "Kimin Almanyasıdır?" diye koy-

mak daha doğru olur. Almanya, Alman darağaçlarında Almanya için can vermiş adamlar sayesinde, bizim ülkemizdir. Günümüzün Störtebeker'leri, Florian Geyer'leridir onlar. Tarihimizin açılmasını, sergilenişini, sunuluşunu, düşmana, yani Nazizme terketmeyelim. Almanya: Toplama kamplarıdır da, her zamankinden daha çok doldurulmuş, her zamankinden daha tehlikeli olmuş durumlarıyla. Oradaki adsız kahramanların adlarını sürekli anmadıktan sonra, konuşabilen ve yazabilen bizlerin özgür oluşumuzun ne anlamı kalır? Oralarda, tel örgülerin ardında Almanya'nın gelecekteki öğretmenleri yetişiyorlar, sürekli tehdit, ölüm korkusu altında; bir Alman gençliğini "yeniden eğitmek" yönünde yeterince deneyden geçmiş Almanlar yetişiyor.

Almanya: Yalnız bu gün yabancı ellerde bizler için değil, fakat Alman tarihinin birçok gelişim çizgilerinde de en yoğun bir Alman gerçekliği olarak var olmuş bir dildir bu. Almanya: Alman müzigidir bu; Alman kırlarıdır bu, şu yaşamda gidip gelmek durumunda olduğumuz tüm o toprakların, farkında olunmayan ama gelişigüzel de olmayan ölçüsüdür. Sanatçılarıma manzara olmuş topraklardır. Tarihimize sahne olmuş topraklardır. Almanya bunların hepsinin bir bütünüdür, halk ile ülkenin, halk ile tarihin, faşizmin sunduğu gibi olmayan bir birliktir; ama gene de öyle ayrılmaz bir birliktir ki, müziğini, dilini, ya da kırlarını, bunların herhangi birini tek başına sevmek üzere kesip ayıramayız ondan; çünkü bunların her biri, ötekiyle birlikte oluşmuş, ötekiyle koşullanmıştır.

Berlin'den Rhein bölgesine doğru giderken, Orta Almanya'nın, gece gündüz Leuna tesislerinin sarımsı dumanlarıyla buğulanmış bir bölümden geçerdik. Leuna tesisleri, ülkemizde, dahice bir Alman buluşunun uygulamada gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkmış en büyük endüstri tesislerinden biri demektir. Aynı Leuna tesisleri, bir o kadar da, Alman tarihinin acılı bir evresi demektir, Orta Almanya'daki başkaldırının, mücadelelerin ve kurbanların anısı demektir ve daha o zaman gerçek suratlarını göstermiş, işkenceler yapmış, cinayetler işlemiş olan şimdiki Nazi Almanyası'nın efendilerinin öç alışları demektir. Aynı Leuna, ayrıca, binlerce işçinin bugün korkunç kötüye kullanılan, ama yarın halka karşı değil, halk için harcanacak olan, halkın bir parçası olacak olan, yorulmak bilmez, incelikli iş gücü demektir. Leuna gibi, ülkemizin her bir kilometrekaresi, halkının yeteneğinin, iş gücünün ve direnişinin tanığıdır ve tarihinin sıcak kesitlerinin tanığıdır...

Vahşi ve barbar olan, bizim ülkemiz değildir, fakat yalnızca, ülke-

mizdeki Nazizm'dir vahşi ve barbar olan; peki, hangi ülkede faşizm, vahşi ve barbar değildir ki?

Alman halkının Nazizmden arındırılması süreci korkunç acılardan geçecektir. Alman gençliğinin kırılmasından, milyonlarca annenin göz yaşlarından geçecektir, öyle ki, "Verdun önündeki ders" bunların yanında çok hafif kalacaktır. Geri yalpalamalardan, acı düş kırıklıklarından da geçecektir, sonsuz sabırla,

çok uzun zamanda, toplumun ve bireyin değiştirilmesine inanmak ve bunun bilgisini edinmek yoluyla gerçekleşecektir. Bu süreçte, her Alman antifaşisti el birliği yapacaktır. Çünkü ancak bunu yaparsa gerçekte antifaşisttir.

Almanya'nın faşizmden arındırılması, halkına, kendi tarihiyle hesaplaşmayı başararak, toplumsal ve ulusal bilincin birliğini, onun yeni kültürünün temelini kazandıracaktır.

Bu hedef şimdi uzak görünüyor, hatta birçok Avrupa kentinde gamalı haç bayraklarının dikildiği şu yılda zaman zaman iyice karanlığa gömülüyorsa, bu bizim yaşamımızın ve çabamızın hangi hedefe yönelmesi gerektiğini saptamamıza bir o kadar daha önem kazandırır.

Mexico, 1942. ("Wilkommen Zukunft", kürbiskern und tendenzen Damnitz Verlag, München 1975, s. 67-72)

minden sonra aydınlarımız Batı kültürü ile yakın bir ilişki kurduktan sonra -kısıtlı da olsa- halk şiirimiz, müziğimiz, oyunlarımız, halk kültürümüz daha çok ilgi çeker oldu, değerlendirildi. Evrensel boyutlara buradan varılabileceği anlaşıldı. Müzikte, yazın sanatlarında ilk örnekleri de verildi.

Ulusal kültüre yaslanmadan, onun havasını iklimini yaşamadan, evrensele varılabilmek hiçbir sanat türünde olası değil. Her büyük sanatçı doğup büyüdüğü ülkenin kültüründen izler getirir. Onu kendi yorumu ile tüm insanların ilgi alanına taşır, ortak bir beğeni oluşturur. Her toprağın yetiştirdiği bitki ayırdır, buna benzetilebilir. Ama o bitkinin, meyvenin tadı eğer götürülüp sofralarına konabilirse tüm insanlarca beğenilir. İş bu kadar basit değil elbet. Sanat yapıtları bir alışılmışlık, yerleşmişlik duvarını aşmak zorundadır. Hele dil sanatları çevrilirken çok büyük kayıplara uğrar. Bizim dilimiz dünya dilleri arasında en kapalı dillerden birisi olduğuna göre, yazın sanatlarımızın işi daha da zordur. Buna karşın son yıllardaki aşamalar hiç de küçümsenecek gibi değildir.

Sözü şuraya getirmek istiyorum, ulusallık yadsınamaz bir olgudur. Bizim eskilere dayanan köklü bir kültürümüz vardır. Özellikle halk kesiminde -çünkü aydın kesimimiz yüzyıllardır çeşitli etkiler altında, özentiler içinde sallanıp durdu- benliğimizi, yerel özelliğimizi inatla koruyan, üstelik evrensel gelişmelere son derece yatkın ulusal bir kültürümüz vardır ve işlenecek bir maden gibi durmaktadır. Çağdaş bir bilinçle değerlendirilmeyi beklemektedir. Bir uçtan başlanmış ve olumlu sonuçlar da alınmıştır. Yazında Yaşar Kemal'in, müzikte Adnan Saygun'ların, Necil Kazım Akses'lerin ve daha başkalarının yaptığı budur.

Son yıllarda iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması bir

yandan, yanlış ve bilinçsiz dışarıya açılımlar öbür yandan, ulusal kültürümüz baskı altında bırakılmıştır. Hızlı bir bozulma ve yozlaşma söz konusudur. Bunu görmekte ve acısını duymaktayız. Ama halkımızın büyük kesimi bun-

BU konuda öncelikle şunu vurgulamak isterim ki, kültür evrenselidir. Ancak bu evrensel kültür farklı toplumların nesnel koşullarından kaynaklanan farklılıklar gösterir. İşte ulusal kültürü oluşturan şey, nesnel farklılıklardan kaynaklanan bu ayrıntılar olmaktadır. Ulusal kültür sorunu çok tartışılan bir konudur. Yurdumuzda özellikle son zamanlarda, kimi zaman yakışmayacak düzeylerde de olsa tartışılmaktadır. Fakat izleyebildiğim kadarıyla ulusal kültür sorunu tartışılırken, öncelikle tanımlanması gereken "ulusallık" kavramı ve bunun kaynaklandığı "ulus" kavramı ele alınmamakta ve bu kavramlarla ilgili "olmayan bir görüş birliği" veri olarak alınarak, konunun ayrıntılarına girilmektedir.

"Ulusallık" nedir? Bu sorunun yanıtını verebilmek için önce "ulus" nedir sorusunu yanıtlamak durumdayız. Lise düzeyindeki toplum-bilim kitaplarında, "Aralarında din, dil, ırk, kültür, tarih beraberliği olan insan topluluklarına ulus denir" biçiminde sunulan tanım, çoktan geride kalmıştır. Örneğin İsviçre'de, yukarıda sözü edilen hususlardan hiçbirisi olmadığı halde, pekala bir "İsviçre ulusundan" söz edilmektedir. Aynı şey ABD için de geçerlidir. Belçika için de geçerlidir. Demek ki insanları "uluslaştıran" başka birtakım etkenler vardır. Biz burada bu işin tartışmasına hiç girmeden şu kadarını söyleyelim ki, bunlar ekonomiktir; "doyumla" ilgilidir, "gelecek endişesiyle" ilgilidir.

"Ulus" kavramı söz konusu olduğu zaman, kaçınılmaz bir biçimde "halk" kavramı da gündeme gelmektedir. Halk nedir, ulus kavramıyla halk kavramı arasında ne gibi farklar vardır? Biz bu kavramların tartışmasının karışık labirentlerinde dolaşmak yerine, gene kısa tanımlama ile yetinmek durumundayız. Ulus genel kullanımı içinde "soyut, tarihsel ve felsefi" bir kavramdır. Halk ise, "somut ve toplumbilimsel" bir kavramdır. Örneğin bir "Türk ulusu"ndan" söz ettiğimiz zaman, bu kavramın Türklerin tarih boyunca yaşadıkları ve gelecekte de yaşayacakları tüm macerayı kapsar. Buna karşılık, "Türk halkı"ndan" söz ettiğimiz zaman, bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamakta olan insanları kapsamış oluruz.

Prof. Kessler'in bundan yarım yüzyıl önce yaptığı tanımlama, ya da sıralama bize bugün için de geçerlidir. Buna göre dört tür ulus-halk söz konusu olabilir.

dan fazla etkilenmeyecek sanıyorum. Her zaman böyle olmuştur, halkımız her tür koşullarda kendini korumayı bilmiştir. İyi olanı almış, ama kötü olanı, kendisine ters geleni kabul etmemiştir. Ulusal kültürümüz adına bir güvence-

ULUSAL KÜLTÜR SORUNU

■ Toktamış ATEŞ

a) Aynı etnik kökenden gelen insanların oluşturduğu -ulus-halk: Kan halkı

b) Ortak bir dili konuşanların halkı: Dil halkı

c) Ortak kültürel kökenleri ve tarihleri olan insanların oluşturdukları halk: Kültür halkı

d) Aynı devletin vatandaşları olanların ve ortak bir siyasal yaşamı paylaşanların halkı: Devlet halkı.

Biz "ulus" denildiği zaman işte bu son grubu, yani "devlet halkı"nı ele almak eğilimindeyiz. Zaten günümüz dünyasında, bir başka seçim yapmanın herhangi bir yarar getireceğine de inanmıyoruz. "Ulusallığı" ele alalım da elbette aynı sorunsal içinde olacak.

İnsanların üretimi içinde bulunan teknik ve bilimsel düzeye, doğal koşullara ve toplumsal bilinç düzeylerine bağlıdır. Kültür üretimi de, tipki diğer üretim alanlarında olduğu gibi, yukarıdaki unsurlardan bağımsız değildir.

Toplumlar arasındaki bu unsurların farklılıkları, belirli tarihsel nedenlerden kaynaklanır. Bu olguyu da çok genişliğine irdeleyecek değiliz. Fakat şu kadarını vurgulayalım ki, Batı Avrupa endüstri devrimini başarırken, Osmanlı İmparatorluğunun bu sürecin dışında kalmasının nedeni o dönemin İngilizlerin aklı, Osmanlıların aptal olması elbette değildir. Bugün Avustralya'da ilkel toplum aşamasını yaşayan kimi kabilelerin üyeleri, "zekaları kıt" olduğu için o düzeyde kalmamışlar, bu durumları doğal koşulların, coğrafyanın bir sonucu olmuştur.

Kültürün evrenselliği de buradan kaynaklanır. Gerçekten aynı üretim ilişkilerinde yaşayan insanların ürettikleri kültür, birbirinin tümüyle ay-

dır bu.

Bir aysberg gibi hâlâ suyun altındadır bizim ulusal kültürümüz. Gelip geçen rüzgarlar ona fazla bir şey yapamaz.

nı olmasa bile, çok önemli ölçüde birbirine benzer. Aralarındaki ayrılıkların nedeni de elbette neseldir ama, şimdilik bunlar üzerinde durmuyoruz. Karasabanı tutan eller dokuma tezgahına oturduğu zaman, ortaya benzer motifler çıkar; kavalı üflediği zaman birbirine yakın ezgiler dökülür. Anadolu kilimlerindeki kimi motiflerin kızılderili battaniyelerinde görülmesi, Çin'de rastlanması, dahası Alman halk dokumacılığının örneklerinde bulunması elbette rastlantı değildir. Ancak tüm bu farklı yörelerde, farklı zaman kesitleri içinde bu aşama geçilmiştir. Kültür tarihçisi, ya da antropolog olmadan herkes şu kadarını bilir ki, ulusal efsaneler çoğu kez birbirine çok benzeyen konuları anlatırlar.

Yerel olarak tümü ulusal olan kültürlerin tanınması ve aralarındaki ilişkilerin saptanarak evrensel bir pota içinde eritilmeye başlanması modern çağlarda mümkün olabilmektedir. Batı dünyası ekonomik alandaki üstünlüğünün bir sonucu olarak ve bu üstünlüğünü sürdürmenin çaresi olarak, kendi dışındaki dünyaya kendi kültürünü ve kendi değerlerini "empoze etmeye" başlamıştır. Batının bu kültürel haçlı seferi için, müttefikleri de hazırır.

Hiçbir toplum içinde insanların tümü aynı ekonomik gelişmişlik düzeyini paylaşmazlar; üretimlerini aynı tekniklerle yürütmezler. İstanbul'da çamaşırlarını elbette hazır alan bir meslek sahibi kadın için, pazen donunu kendi diken köylü kadın en az yüz yıllık bir uzaklıktadır. Ankara'daki bir bilgisayar uzmanıyla, Haymana ovasında karasabanla çift süren bir çiftçi arasındaki mesafe de daha az değildir. Her ulus eğer bir üretim metası ise, kendi kültürünü kendi yaratır. Bir İdil Biret elbette Türk kültür yaşamının bir ürünüdür. Kimi çalarsa çalsın değişmez bu. Ancak bu saygın sanatçımızın içinde bulunduğu nesnel koşullar da Türkiye genelinden elbette farklı olacaktır. Müzik alanında bir Orhan Gencebay da ulusal kültürün bir ürünüdür, Feyzullah Çınar da... Ancak farklı üretim güçlerinin sonuçlarıdır.

Ulusal kültürün evrenselliği bir başka şeydir, evrensel kültür kalıplarının nesnel temelleri olmadan, "züppece" buna öykünmek başka şeydir. Hiç kimse yaşamakta olduğu toplumun nesnel koşullarından kaynaklanan bir kültürü "sevmek" zorunda değildir. Bunu kendince daha "çağdaşına", daha "iyisine" götürmek de isteyebilir. Ancak top-

ULUSALLIK DOĞAL BİR ZORUNLULUK

■ Talip APAYDIN

İnsanın kendi kültürüne, kendi ortamına duyduğu derin özlemin eğilimin bir göstergesi. Nereye giderseniz gidin, nerede olursanız olun, insan kendi ulusal değerlerine böylesine somut biçimde bağlıdır. Kopamaz ondan.

Ulusal değerlere bağlı olmak, onu yüceltmek elbet çok değişik derecede ve aşamalarda değerlendirilebilir. Onu sessiz ve alçakgönüllü benimsemekten tutun da "en yüksek bizimki, ondan başka yok" demeye kadar varan abartılı davranışlara girilebilir. Bunun kabul edilir bir ölçüsü olmalıdır. Ulusal değerlere doğal biçimde bağlı olmak, bağnaz bir ırkçılık saplantısından çok başka bir tutumdur. Her ulusun kültürüne saygı duy-mak, onları anlamaya çalışmak gibi aşamalardan sonra belki varılabilir. Güzel bir İspanyol dansını seyredip heyecanlanmak, Marquez'in bir romanını okuyup beğenmek, Rodrigo'nun Gitar Konçertosu'nu dinleyip hayran kalmak; ulusal kültürümüzü geriye itmek anlamına gelmez, hatta onu daha derin boyutlarla anlamak ve sevmek olanağını getirir. Rahmetli Sabahattin Eyüboğlu "Yunus'u iyi anlamak için Batı şiirini de bilmek gerekir" derti. Bir ışık var bu sözde. Sanatta kültürde ulusal değerleri daha geniş açılardan görebilmek, sevebilmek, başka kültürlerin önünde, onların aydınlatması ile kolaylaşır, daha bir derinlik kazanabilir. Nitekim cumhuriyet döne-

HER canlı gibi insan da doğup büyüdüğü, geliştiği çevreye uyum sağlar, oradan aldıklarıyla biçimlenir. Çevre, sadece su, güneş, toprak, hava değil elbet, onlarla birlikte toplum ve onun değerleri. Dili, kültürü, dünyaya bakış biçimi. İnsan yetişme döneminde çevresinden aldıklarını, izlenimlerini bir ömür boyu üstünde taşır. Onları geliştirir, ekler yapar, ama ilk etkilerden kurtulamaz. Kurtulması gereksiz bir çaba olur.

Her ulusun kültürü, yaşam biçimi kendine özgü özellikler taşır. Bu kişiye de yansır. Kişi, kendi özellikleri yanında doğup büyüdüğü toplumun etkilerini de içinde duyar. Sonradan başka çevrelerde yaşama durumunda kalsa bile, kendi toplumunun verilerini hep özler. İçinin derinliklerinde bunun acısını çeker.

Son günlerde okuduğum, yabancılara göçmüş işçilerimizin yaşamını konu edinen bir öykü kitabında şöyle bir cümle dikkatimi çekti: "Evet burada rahatız, adam gibi çalışıp kazanıyoruz. Ama doğrusunu söylemeli, ben kendi ülkemizin cezaevlerini bile buraya yeğlerim." Biraz abartmalı bir anlatım olsa bile, bir gerçeği vurguluyor. İnsan, ilkel de olsa geri de olsa, kendi yurdunu, kendi çevresini özleyiyor.

Bu insan ruhundaki bir oluşumun saptayımı. Bir gerçek olgu.

Gene uzun yıllar dışarda kalmış bir arkadaşım sık sık anlatır, yurda dönüşte uzun bir yolculuktan sonra gece geç vakit Sofya'ya gelmişler. Araya sora bir otele yerleşmişler. Karınlarını doymak için bodrum kattaki lokantaya inmişler. Sahnede bir şarkıcı küçük bir orkestra eşliğinde şarkılar söylüyormuş. "Birden nasıl oldu" diyor, "hem de kendi diliyle bizim Niksar'ın Fidanları türküsüne başlamasını mı, kendimi tutamadım, hüngür hüngür ağladım. Bütün lokanta bana baktı..."

lumun nesnel koşulları değişmeden, kültürünü değiştirmek mümkün değildir ki.

Arabesk adı verilen ve büyük kentlerimizin gecekondu semtlerinde taban tuttuktan sonra tüm ülkeye yayılan müzik türünü kimse zorla getirmemiştir. Dahası devlet tekelinde olan radyo ve televizyon, bu

gerçeğe katı bir biçimde sırt çevirmiştir. Ama bu müzik türü tutmuştur. Zira seslendiği kitlenin nesnel koşullarına uygunluk içindedir. Kırsal kesimden kente göçen insanın "geçiş ruhunu", "kent karşısındaki umutsuzluğunu" ve "kaderciliğini" anlatmaktadır.

Kültür şu, ya da bu insanın ar-

zusıyla değil; kendi doğasından ötürü ürür, üretilir. Bunu övmek, ya da yermek yerine, bu üretim sürecini anlamaya çalışmak gerekir. O zaman ulusal kültürün nasıl evrenselleştiği de açıkça görülür. O zaman Türk halkının tek sözcüğünü anlamadığı Hintçe "Avare" şarkısını otuz yıldır neden unutamadığı anlaşılır.

KÜLTÜR konusunda hepimizin bildiği, sanırım en yalın tanımlardan biri şöyle: İnsanın çevresini yaratması kültür uğraşdır. Çevresini yaratması... Bir başka deyişle, yaşanılır duruma getirmesi...

Bu uğraşın, insanın var olmasıyla başladığından; kentin yaratılması aşamasını geçip sürdüğünden, süreceğinden hiç kuşku yok.

Kültür uğraşının gene hiç kuşku duyulmaması gereken bir özelliği de, tüm insanlararası, "kollektif" bir olay oluşu... Hangi yöreden, hangi topluluktan gelirse gelsin, bu kollektif uğraşa her katkı, elbette tüm insanlığın sofrasına yapılmış olur. Başka türlü olamaz; ya da insanlığın sofrasını varsıllaştırmayan uğraşa kültür uğraşı denemez. Bu da, gerçek kültür uğraşının, gelecekle ilgili yeni bir şey söylemesi; gerçek yolculuğunda olması; geçmişle, durağanla pazarlığa düşmemesi demektir. Niteliği, geleceğe ne söylediğine bağlıdır... Kısacası, çağdaş olmak; çağdaşın en önünde, gelecekle yüzyüze olmak, kültür uğraşının doğasındandır.

Kültür uğraşının içinde yer almak her aydının elbette sorumluluğudur. Daha doğru deyişle, "aydın" olmak niteliği bu uğraş içinde yerini almakla kazanılabilir. Aydın, bu yerini koruyabilmek için de, kendini sürekli geliştirmek zorundadır. Dalı ne olursa olsun duyarlığı, bilineyenden bilinene aktarma ortamının sağlığının korunmasından yana olacaktır. Bir yerde, bir çağda var olanı, biçim değişikliği ile sunmaya kalkışmanın, kültür uğraşından başka bir şey, bir aldatmaca olduğunu bilmekle kalmayacak; herkesin bilmesinin sağlanmasında da sorumluluk üstlenecektir.

Aydın, hele bir de sanatçıysa, gerçeği sezmek, yöneme (bilime) yol göstermek sorumluluğu onundur. Gerçeklik, özellikle çağımızda öylesine hızlı ki... Onun izini sürebilmek, çağını hiç boşluksuz, bilincle yaşamakla olanaklı. (Bir Batılı düşünürün göre, pek çok ozan bu nedenle yazamaz olmuşlardır. Gerikalmış ülkelerde kimi kişilerin sanatçı -hatta büyük(!)- görülebilmeleri de, o ülkenin kültür ortamının niteliğinden gelmektedir elbette... Lisede bir felsefe öğretmeni vardı. Özel sorumluluk duygusundan ötürü bize -orta bölüme- Yurttaşlık Bilgisi'ne gelir-

KÜLTÜR UĞRAŞININ GERÇEKLİĞİ

■ Cengiz BEKTAŞ

di. Söyle bir ödev vermişti birgün: Gerikalmış ülkelerde dev aynaları çok olur.)

Kültür uğraşının kollektifliği, aydın kişinin çabalarındaki tutumunun ne olacağını da belirler. Aydın kişi, kollektif davranış içinde yer almayı bilen kişidir. Ve de kendi dalının adamı olmakla yetinmez, yetinemez... Kendi dalının, öteki disiplinlerle birlikte oluşan bütünün bir parçası olduğunun bilincindedir. Çevreye yalnız kendi disiplininin ölçütleriyle, kendi gözüyle bakamaz. Bütün disiplinlerin oluşturdukları petek gözün bir parçası olduğunu bilir. Kendi payına düşen görüşü hemen öteki parçalara yayar; öteki parçaların görüşlerini sağlamadan da edemez. Bunun böyle oluşu, kültür uğraşının gerçekliğinin en temel kanıtlarından biridir. Böyle değilse kültür uğraşının gerçekliğinden söz edilemez.

Kimi alanlar için daha doğrudan söyleyelim derseniz: Çağdaş Türk şiirinden bilgisi olmayan Türk ressamının, çağdaş Türk resmine katkısı olamaz. Ya da elbette tersi: Çağdaş Türk resminden bilgisi olmayan Türk ozanının çağdaş Türk şiirine katkısı olamaz. Kimileri için oluyor gibi görünüyor, yukarıda da dediğim gibi, bunlar aldatmacalardır. Elbette birgün aşılacaklardır. Balonlar sönecektir. Başlangıçta azıcık katı gibi gelen bu görüşün gerçekliği, bugünkü kültür ortamımızın nedenidir.

Sayın Melih Cevdet Anday, geçenlerde "Cumhuriyet"teki bir yazısında "Biz birbirimizin ne yaptığımızı bilmiyoruz" gibilerden bir söz ediyordu. Sözcükler böyle de-

ğildiyse, yanılmıyorsam anlamı buydu. Bu doğru saptamaya da sanırım kimse karşı çıkamaz. Sayın Anday'ın kendisi de böyle algılıyor ki, böyle söylüyor. Yalnızca ressam ozanın ne yaptığından, ozan ressamın ne yaptığından bilgisiz değil üstelik... Ozan, yontucunun da, mimarın da ne yaptığından bilgisiz... Bu tümceyi, özneyi değiştire değiştire her biçimde söyleyebilirsiniz. Kesin bildiğim, bir öğretim kurumunun çatısı altında çalışan mimarla yontucu bile birbirlerinden bilgili değiller. Kırk yılda bir kurulan ilişkiler de "iş" için oluyor yalnızca... Ayrıca, kültür uğraşının petek gözü, yalnızca sanat dallarından oluşmuyor elbette...

Birbirinden bilgili olmayan, gerçeği birlikte algılayamayan, en azından bu birliktelik için çaba göstermeyen dallarla, kültür uğraşının temel niteliği saydığımız "kollektiflik" nasıl sağlanır? Böyle bir ortamda kültür çabasının gerçekliğinden nasıl söz edilebilir?

Ozan-düşünür olarak saydığımız sevdiğimiz bir kişi 1983'te, filan köyden, filan halk ozanından aktardığı dizelerle yazmaya kalkışan, ayrıca "Siz de böyle yapın" diyen bir aydını(!) alkışlayabilir mi?

Alkışlayamaz!... Alkışlarsa da, kültür ortamı da ondan kuşku duyar. Peki bu kişi, benzer işi mimarlıkta yapan kişiyi alkışlarsa... O zaman, kültür ortamı elbette şöyle düşünür: Yazık, bu kişi mimarlığın ne olduğunu hiç bilmiyor! En azından kendi dalındaki sorumluluklarından ötürü bilmeliydi oysa...

Daha önce de yazdım, dört yüz yıl öncesinin mimarlık yapitını tüm görüntüsüyle, bugünün gereçleriyle kuyruklu yalanlar söyleyerek kopya eden, bir yeni yapıyı öven bir "sosyolog" karşısında şaşırılmaz mı? Aldatılmışlık duygusuna düşülmez mi?

Bir gün, ünlü bir uygarlık tarihçimiz, bir büyük devletin başkentindeki bir yapıyı hayranlıkla övüyordu. Gerçekten şaşırp kalmışım. Saygısızlık etmekten de ödüm kopuyordu. Ama, kimi davranışlarındaki tutarlılığından, içtenliğinden doğmuş sevgime güvenerek, susmanın ikiyüzlülük olacağını düşünerek, susmamayı beceremedim. Söz konusu yapıdan, hepsi tıpkı tıpkısına bir birinin eşi tam beş tane olduğunu,

birinin üniversite, birinin otel, birinin bakanlık, birinin apartman, birinin kültür merkezi olduğunu, güçleri elinde toplamış bir kişinin buyruğu ile yapıldıklarını anlattım. En kaba deyişle, bir mimarlık yapıtının bir ülkenin sosyo-ekonomik koşullarına bağlı olarak, işleve göre, çevreye, doğaya, insana uygunluk için-

KONUVA tarihin derinliklerine doğru dönüp bakacak olursak, ulusal kültürden önce ilkel insanların -düşünen yaratıkların- bir kültürü vardı: Örneğe, ateş yakmak. Bir sığınmakta, ateşin dumanının boğuculuğundan kurtulmak için, tavana bir delik açmak... Yerde sürünen bir taşıta, tekerlek takmak... Yemek için olsun, iş için olsun, hayvanları evcilleştirmek... Bu örnekleri çoğaltabiliriz. İnsanoğlunun bu gibi ilkel gelişmesi de bir kültür varlığıdır. Taş devri, cilalı taş devri, tunç devri... vb. Bu çağlarda ulus kavramından söz edilemez. Ne var ki insanların bölge bölge bir arada yaşadıkları çağlarda, yukarıda sözünü ettiğimiz bu ilkel buluşlar yaygınlaşmıştır. Evcilleştirilmiş bir hayvanın çektiği tekerlekli bir arabaya, hiç kuşkusuz çağının büyük bir kültür gelişmesidir. Hele sabanı bulup ata, öküzü çektilerle taşıma sürme eylemi; kültür sözcüğünün bir anlamı ile insanlık için büyük bir adımdır. Bütün bu kültürel gelişmelerin insanlığın ilk çağlarında bir bölgeden, bir toplumdaki çıktığını, sonra da yayıldığını düşünmek yanlış olmaz sanırım. Ne var ki bu ilkel kültürün ulusal olup da evrenselliğini tartışmak, saptamak çok zor olur gibime geliyor. Yine de tarihçiler, tarih biliminin çeşitli kollarında çalışanlar bilir bu işi diyelim...

Yine diyebiliriz ki insan, insan toplulukları, önce aralarında anlaşmak için, istek ve düşüncelerini dile ortaya koymaya başladıklarında, gerçekten bir kültür varlığına yönelmişlerdir. Bu düşün, anlaşma aracı dil, birbirinden uzak toplulukları, birbirine yaklaştırdığı gibi, ilkel topluluklar olarak da birbirlerinden ayırmıştır. Ne ki dili yazıya dökmek -yazının icadı, kültür bakımından ilkel de olsa- insan topluluklarını birbirine yaklaştırmıştır. Dünyanın çeşitli coğrafi bölgelerinde yaşayan topluluklar, geçim için, alışveriş için ilişkiler kurmuşlardır. Bu olgu; yazı ile, dile, -birbirlerinin dilini öğrenerek- toplumlararası bir bilen bilmeyene öğretsin! olayını ortaya çıkarmıştır. Buna ulusal kültürden çıkıp, evrensel kültüre katkı diyebilir miyiz? Sanırım ulusallık kavramı, diyelim bilinci, bu çağlarda da henüz gelişmiş değildir. İnsanları, diyelim toplumları ulus olma bilincine yüzyıllar boyu adım adım götüren, ilk çağlarda korku olgusunun doğurduğu dinlerin, giderek birer toplum düzeni ola-

de, kültür birikiminin bilincinde, çağdaş yöntemlerle biçimini almasının gerekliliğini, bir uygarlık tarihçisi elbette bilmeliydi. Anlattım... Doğruladı... Çok sevindim. Ama bu kişinin, yazdığı uygarlık tarihinde, filan ozanı değil de filan ozanı anlatmasındaki nedenlerden gene de kuşku duymadım dersem yalan olur.

ULUSALDAN EVRENSELE

■ Samim KOCAĞÖZ

rak ortaya çıkmasıdır. Dinler, ilk çağ dinlerinin korkuya dayanan yapısının yanında, ekonomik bir yapıya dayanmaya başlamıştır. Örneğe İsa'nın "İnsanlar eşittir" sözünde Roma İmparatorluğunun parçalanma nedenleri saklıdır. Roma-Germen İmparatorluğunun mezhep çatışmaları içinde ortaya çıkan Avrupalı uluslar, kendilerine özgü ekonomik toplum düzenleri kurmuşlardır. Doğuya bakacak olursak, Hristiyan Batı uygarlığının karşısında, bir İslam Doğu uygarlığının varlığını görürüz. Bu uygarlığın içinde İran, Arap, Türk toplumlarının kaynaşması vardır. Tıpkı Batı Hristiyan uygarlığının içindeki uluslar gibi. Bu uygarlıkların içinde bulundukları ulusların ayrı ayrı katkısından söz etmek gerekir. İşte buradan ulusal kültürlerin belli bir uygarlığa, başka bir deyişle evrensel toplum düzenine katkılarında söz etmek olasıdır. Bu katkı, eski Çin'den başlayarak Mezopotamya'dan Mısır'a, Mısır'dan Küçük Asya'ya, oradan da İslam ve Hristiyan uygarlığına dayanır. Üstüne üstlük bu iki uygarlığın birbirine katkısından, bir başka deyişle, yerellikten, ulusalığa, oradan evrenselliğe yürüyen bir katkılar alışverişi vardır. Çağımızda -daha önce de- ta geriye doğru dört beş bin yıl öncesine çıkan insanın tarihsel, kültürel yürüyüşü, bir zincirin halkaları gibi, birbirine halkalana gelmiştir. Bu zince çağımızda ulusal kültürler birer halka daha eklemek çabasındadır. Ekleyebilen ulusun kültürü evrenselliğe tırmanır. Aynı bölgelerde yaşayan, çağların geçişinden gelen birlikte yaşamının geleneklerine sahip olan insanları, bugün birer ulus olarak görürüz. Çağımızda uluslar, felsefede, bilimde, sanatta, bir bütüne gitmektedir. Bu gidiş, ulusalıktan evrenselliğe giden bir kültür katkısı olgusudur. Yine bugün iletişim araçlarının geliş-

İşte bizim kültür ortamımızın gerçeklik sorunu, Sayın Melih Cevdet Anday'ın da dediği gibi gerçekten bu: Birbirinden bilgisizlik... Her birimiz, kültür ortamının bütünselliği içinde yer alabilecek gibi kendimizi yetiştirmedikimiz, bunun sorumluluğunu duymadığımız sürece bu böyle sürüp gidecek.

mesi, uluslararası yakınlaşmayı hızlandırmaktadır.

Yalnız bugün insanlığı yok etmeye yönelik korkunç bir olay var: Bu da bilimin getirdiği -ya da sonucu- teknolojik gelişme! Demokrit, iki bin yıl önce ortaya koyduğu düşüncelerinin, iki bin yıl sonra bir atom bombasına, bir nükleer silah yarışmasına dönüştüğünü görseydi; herhalde Alfred Nobel gibi, belki çok daha büyük bilim, sanat ödülleri koymaya kalkışır(!)

Yazımızda daha önce dinlerin birer toplum düzeni olarak ortaya çıktıklarını söylemiştik. Bu bir gerçektir. İnsanlığın yüzyıllar boyu yürüyüşünde, toplumsal ve ekonomik düzen geride kaldıkça -eskidikçeyeni bir din ortaya çıkmıştır. Dinlerin tarihinde, kurallarında hep insanlara yeni bir yaşam düzeni öğütleyen temel istekler vardır. Tarihsel maddecilik göstermiştir ki, toplumların durmadan değişen istekleri, -ihtiyaçları- yeni dinler arama yolundadır. Çağımızda bu istekler, ihtiyaçlar, ekonomik alanda en büyük ağırlığını hissettirmektedir. XIX. yüzyıldan bu yana, abartmadan söyleyelim; uluslar, toplumlar modern bir dinin -ekonomik düzenin- peşindedir. Bilimle, felsefeyle, sanatta uluslar, evrensel bir yol aramaktadır. Buna ulusal kültürlerin evrensel kültüre katkı çabası da diyebiliriz. Felsefede, bilimde, sanatta uluslar, evrensel, toplumsal bir birlik arayışı, ekonomik bir düzen için çaba harcamaktadır...

Evrensel uygarlığın yeni bir toplum düzenine yöneldiği çağımızda, bilimin getirdiği teknolojiyi birileri çıkıp da kötüye kullanamazsa -ki kullanan çok- hani nükleer bir felaketle dünyamız uzay boşluğunda uçup gitmezse, İsa'nın İncil'de buyurduğu gibi, "Geleceğimizden umut vardır!"

Elbette tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan değerler, kuşaktan kuşağa bir ulusal kültürü ortaya koyar. Bir ulusun böylece kültürü, dünya ölçüsünde evrensel kültüre katkı yapabilmeleri için yöresellikten başlar. Bilimde, önce felsefede, sanatta yöresellikten, -toplumsal değerlerden- ulusalığa ulaşan kültürün, uluslararası kültüre katkıda bulunabilmesi için, önce o ulusun toplumsal değerlerini kullanabilecek bir düzene, sağlıklı bir düzene sahip olması gerekir.

ULUSAL KÜLTÜR kavramı, üzerinde çok tartışılmış kavramlardan biridir. "Çok tartışma" genellikle, belli kavramların daha net ve anlaşılabilir nitelik kazanmasına yol açar. Oysa, "Ulusal Kültür" konusunda bu, tersine olmuştur. "Ulusal Kültür" kavramı, gün geçtikçe karmaşıklaşan, gün geçtikçe tartışma davet eden "muğlak" bir duruma gelmiştir.

Bu "muğlak"lığın nedeni, acaba, kavramı oluşturan ve kendi başına tartışma konusu olan "ulus" ve "kültür" kavramlarının özelliğinden mi gelmektedir?

Hem "evet" hem "hayır". "Evet", çünkü, tek başına "ulus" ve "kültür" kavramları, ciltler dolduracak inceleme, irdeleme, çözümleme ve tartışma konusudur. "Hayır", çünkü "ulusal kültür" kavramı, salt kendine özgü tartışma açıcı niteliği ile kendini oluşturan öteki kavramların önüne geçmiştir.

"Ulusal Kültür" kavramının "tartışmalı" olmasının altında yatan nedenler, ne tek başına "ulus" kavramıdır, ne de tek başına "kültür" kavramı. Tartışma açan konular "kimlik" ve "emperyalizm" konularıdır. "Kimlik" konusu, hem haklı, hem doğru, "emperyalizm" konusu ise haklı fakat yanlış ifade edilen bir nitelik taşır.

KİMLİK

"Ulusal Kültür" üzerinde duranların en önemli sorunu, bu kültür aracılığı ile, bir "ulusu" oluşturan insanları, öteki "uluslardan" ayıran bazı "nitelikleri" vurgulayabilmektir. Bu görüşe göre, örneğin "Türk Kültürü" ile "İngiliz Kültürü" arasındaki fark, "Türk Uslu" ile "İngiliz Uslu" arasındaki farkı olduğu gibi "Türk İnsanı" ile "İngiliz İnsanı"

NEDİR ulusallık? Bu genel soruyu bir bağlamda sınırlandırsak, nedir ulusal kültür? Burada karşımıza çıkan "ulus" ile "kültür" kavramlarını deşimlemeye girmeden, bunların bilinen genel özelliklerini vurgulamakla yetinelim.

Tarihsel bir olgu olan ulus, kapitalizmin şafağında ortaya çıkar. Biçimlenişinde burjuva karakter belirleyicidir. Bu, ulus ile burjuva toplumun, aynı tarihsel zaman diliminde ortaya çıkışının kaçınılmaz doğal sonucudur. Ulusallık ile burjuva toplum biçimi özdeşlik gösterse de, ortaya çıkışındaki dinamiğin, diğer toplumsal ulamlara da ait olduğunu akıldan çıkarmamak gerekiyor. Yani köylüler ve tüm emekçi kesim, kapitalizmin şafağında, antifeodal bir temel üzerinde, burjuvanın bağlaşıklardır. Ancak bu aşamada ilerici bir misyona sahip olan burjuvazi,

ULUSAL KÜLTÜR ÜZERİNE AYKIRI NOTLAR

■ Emre KONGAR

arasındaki farkı da belirtir. Bu "fark" ise, her iki "kültürün" de "bağımsız" birer siyasal birimi belirtmesinde yatar.

Kanımcı bu "kimlik" sorunu tümüyle yanlış bir yaklaşımdır. Ülkelerin bağımsızlıkları, "kültürlerinin" değil, "devletlerinin" gücüyle belirlenir. (Pek çok bilim ve devlet adamı da böyle düşünüyor. Bunların başında da Mustafa Kemal Atatürk geliyor.)

Sözü fazla uzatmak istemiyorum: Yalnız bir görüşü vurgulayıp, tartışmayı zamana bırakmak niyetindeyim. "Ulusal Kültür" kavramı, toplumbilimsel ve antropolojik bir kavramdır. Bunu "siyasal bağımsızlık" ile karıştırmak ve garip bir is-

rarla, bir "ayırddedici kimlik" sorunu olarak ele almak yanlıştır.

EMPERYALİZM

Emperyalizm, "bir ülkenin, bir başka ülkedeki artı ürünü, ya da artı değeri, doğrudan ya da dolaylı olarak, kendi ülkesine aktarması" demektir. Bu açıdan, bugünlerde "etkileme" "etkisi altına alma" anlamında kullanılan "kültür emperyalizmi" deyimini yanlıştır.

Teknik terim olarak yanlış olmakla birlikte, ifade edilmek istenen düşünce bakımından doğru bir yaklaşımı belirtir "kültür emperyalizmi". Yani son zamanlarda, genellikle "ileri teknoloji ülkelerinin, geri teknoloji ülkelerinin kültürüne egemen olmaları" ve bunun bir "emperyalizm ilişkisi içinde olduğu" savı doğrudur.

Böyle bir "etkileme", "egemen olma", yani teknik deyim ile "zorunlu akkültürasyon", ya da "zorunlu kültürel yayılma", "Ulusal Kültür"ü pek doğal olarak tedirgin edebilir. Daha doğru bir deyişle, bir toplumun, başka bir toplumun değerlerini değiştirmesi, değerleri değişen toplumda çeşitli sıkıntılara ve rahatsızlıklara yol açar. Bu da beklenen bir sonuçtur. Öte yandan değişme teknoloji düzeyinde zaten başlamış olup da manevi alana henüz intikal ediyorsa, bunun önlenmesi de teknolojik gelişme geriye çevrilmedikçe olanaksızdır.

SONUÇ: ARABESK GÜNDEMDE

Ben, "Ulusal Kültür" çerçevesinde, "kimlik" ve "emperyalizm" sorunlarının yeterince tartışıldığı kanısındayım. Gelin, "Ulusal Kültür" çerçevesinde biraz da "arabeskleşme" olayını tartışalım. Ne dersiniz?

tün bir insanlık tarihiyle koşuttu ve insanın yarattığı her şey ile açıklanabilir. Saf değildir, temel karakteri sınıfsal oluşudur. "Kültürün içeriği ve gelişme biçimleri, ekonomik toplumsal oluşumların temel yapılarıyla ve bunların tarihsel-somut görünüş biçimleriyle belirlenir."¹

Kültür bir süreklilik gösterdiği halde, onu biçimlendiren toplumsal ulamların aynı özelliklerinden söz edilemez. Bir başka söyleyişle, toplumsal ulamlar kültüre katkıda bulunurken, egemen olan, ona kendi damgasını vurur. Öyleyse kültürel olguyu tümelleştiren salt egemen sınıf değil, ama var olana katkıda bulunanlar biçimlendiren odur. Bu bakımdan sözgelimi "Akdeniz Kültürü" olarak adlandırılan eski Yunan ve Grek kültürleri kölecî toplumun kültürüdür. Bu kültüre damgasını vuran kölecî egemen sınıf, kendisine ulaş-

tırılan eski kültüre köle emeğini de katarak, onu kendi sınıf çıkarına göre biçimlendirir.

Bilinen bu genel doğruları işaretledikten sonra, "ulusal kültür" kavramının neyi içselleştirdiğine bakalım. Ulusal kültür, yukardaki veriler doğrultusunda, burjuva kültürünün egemen olduğu bir kültürdür. Şu var ki, ulusal kültürler, demokratik ve ilerici kültür öğelerini de (gelişmemiş bir biçimde olsa bile) içerirler. İşte insanlığın bize bıraktığı kültür mirası buradadır. Çünkü gelişmemiş de olsa, tüm emekçi katmanların varetmiş olduğu bir öğedir bu. Ama aynı zamanda her ulusun bir de burjuva kültürü olduğunu yineleyelim. Üstelik genellikle gerici ve dinsel olan bu kültür, öğeler halinde değil, egemen kültür biçimindedir.² "Ulusal kültürün güncel bir biçimi (de), sömürgecilğe karşı ulusal bağımsızlık savaşı vererek egemen ulusal devletler haline gelmiş olan ulusların kültürleridir."³

Ulusal kültürün iki ayrı yanını vurguladıktan sonra, bu kavramdan kim, neyi çıkartmakta ve ona nasıl bir işlev yüklemektedir sorusuna karşılık aramızda gerekmektedir.

Ulusal kültürün gerici ve tutucu yanını egemen kılmak isteyen burjuva anlayış, ırkçı ve şoven bir politikayı metropol ülkelerle birlikte emperyalist sisteme bağlı/bağımlı ülkelerde ikame eden bir anlayıştır. Bunlar için ulusal kültür salt geçmiş ile sınırlı, durağan ve "mükemmel" dir. Toplumsal ulamların uzlaşmaz çelişkilerini maskeleyerek ve böylece burjuva çıkarların korunmasını temellendirmek amacındadır bu gerici tutum. Dahası, emperyalizm dönemindeki yoz ve kozmopolit kültür, tüm maddi ve manevi kültür öğelerinin bütünselliğiyle insanlığa yöneltile bir saldırı hattı kurar. Bu işlevle, insanal olan dışlanır ve nesnel gerçeğin dönüştürülmesine yönelik olgular erozyona uğratılır. Kültürde yoz, kozmopolit anlayış, politikada ırkçı ve şoven bir yol izlenir. Bunun doğal bir sonucu olarak da eleştirici ve irdelleyici düşünce yerine yalnızca "inanmak" gerektiği benimsenir. Ortaya koyduğu yaşam biçimini ise bireyci, bencil ve asimilasyoncudur. Bireyin özgülleşmesi anlayışı, sömürgeci bir zorbalığa bırakır yerini. Bir örnekle, "Amerika Birleşik Devletleri'nin burjuva kültürü ve yaşam tarzı, bu anıkarada yaşayan yerlilerin ortadan yok edilmesi üzerine kurulmuştur."⁴

Şimdi şu soru akla geliyor: O halde ulusal kültürün büsbütün reddedilmesi mi gerekir? Kuşkusuz ki hayır. Onu eleştirisiz evetlemek ne denli yanlışsa, sekterce reddetmek de o denli yanlıştır. Burjuva egemenliğine dayanan toplumlarda ulusal kültür sloganının taşıdığı gerici özü gözardı etmeden, insanlığın

bize devrettiği kültür mirasını korumak bir görevdir. İşte "toplumcu" lukla yapılanan ülkelerde geliştirilen yan da budur. Çünkü biraz önce belirtildiği gibi, ulusal kültürlerin bir de ilerici ve demokratik yanı vardır. İşte miras olarak bize bırakılan bu kültürün savunulması, ideolojik bir tavırdır aslında. "Hümanist kültür birikimine gerçek anlamda sahip çıkıp onu yanlış yorumlardan uzak tutarak insanlığın hizmetine sunmak, güncelliğini kaybetmeyen bir görevdir. Bu görev engin bir tarih bilgisi ve eleştirici bir kavrayış olmadan yerine getirilemez. Kültür ve sanat ürünleri, ancak gerçek sahiplerinin ellerinde hakettikleri değerlere kavuşacaklardır."⁵

Burada, "hümanist kültür birikimi"nin genel özelliklerine kısaca bakalım:

Hümanist kültür birikimi geçmişten geleceğe uzanan, yenilenen, gelişen ve üniversal değerler kazarak insanlığın sahipleneceği bir olgudur. Salt geçmişle sınırlı değil, geleceğe yönelik bir sorundur. Bugün "Her ülkenin ulusal sınırları içinde emekçilerin, aydınların yarattığı ve tüm dünyada saygınlık kazanmaya aday bir 'uluslararası' kültür ürettiği dünya kültürü, her ulusal topluluğun bütün kültürlerinden oluşmayıp bütün ulusal kültürlerin demokratik unsurlarını içine almaktadır."⁶ Bir kazanım olarak hümanist kültür birikimi, insanal olanın da gelişmesine, sağlam bir temel üzerine oturmasına katkıda bulunacaktır. Ancak, "Mirası korumak, kendini mirasla sınırlamak demek değildir."⁷ Oysa burjuva kavrayış, geçmişle sınırlanmayı, geçmişin "görmeyi" karşısında eğilmeyi önerir. Böylece geleceğin önüne bir set çekmeyi amaçlamaktadır. Belli ki, "Günümüzde burjuva ideolojisi, kültür mirasını açıklamaya yetmeyecek kadar güçsüzdür." Fakat, "Geniş kitlelerin görüşleriyle oyalanmalarını sürdürmek için, kültür mirasını tahrif edecek kadar güçlüdür."⁸ Onun etkisiz kılacağı demokratik yana sahip çıkmanın anlamı, aslında bir ideolojik savaşımdır. Bu savaşta bilimsel dünya görüşünün gereği olarak bir de "ulusal gurur"u savunmak olgusu var. Ulusal gururu savunmak, antiemperyalist bilincin kitleleşmesine katkıda bulunmak da bir ölçüdür. Burada, ulusal kurtuluş savaşlarının emperyalizmi zayıflattığı gerçeğine işaret ederek, ulusallığın nerede ilerici, nerede gerici öz taşıdığını saptamada, ölçülerin tarih bilincine bağlı olduğunu vurgulayalım. Bilimsel dünya görüşüne sahip olanın ulusallıktan anladığı hiç kuşkusuz ki, insanlığın yararına olan ilerici, demokratik olan şeylerdir ve o, bu mirasın asıl sahibi olduğunun aydınlatılması olarak "geçmişin ele geçirilmesi" savaşımında gerekli olanı yerine getirmekle yü-

kümlüdür. Tutarlı demokraliğin bir ölçüsü de, ulusların kaderlerini tayin hakkının benimsenmesi olduğuna göre, emperyalizm döneminde ulusçuluğun burjuva özünün dışlanarak "toplumcu" yönelimlerini evetlemek gerekir.

Sanat alanında yeri nedir ulusal kültürün? Belli ki burada da egemen burjuva kültürünü temel alan ürünlerle karşı karşıya olacağımız gibi, hümanist kültür birikimini doğru bir kavrayışla sürdüren örneklerle de karşı karşıya olacağız. Burjuva anlayışa yaslanarak dünyanın bilinebilirliğini bulanıklaştıran ne varsa, birer "manevi değer" olarak karşımıza çıkartan ürünler, geçmiş ile ilgili ne varsa kutsanmış, "mükemmel" örnekler olarak yüceltir. Dinsel olanın feodal olanın, ırkçı ve şoven olanın yaygınlaştırılmasıdır bu ve ideolojik bir saldırdır. Oysa hümanist kültür birikimine sahip çıkan, "Bugünün kültür düzeyi(nin), geçmişteki birikiminin mekanik bir sürekliliği" olmadığının⁹ algılayarak dünyanın bilinebilirliğini ve dönüştürülebilirliğini savunur. N. Hikmet'in Bedreddin Destanı bu konuda bir tavrın ve yol göstermenin seçkin örneğidir. Kaldı ki hemen her büyük ve değerli sanat ürününün hümanist kültür birikiminden birşeyler aldığını ve ona birşeyler kattığını görürüz. Oysa kültür birikimini reddeden sanat ürünlerinde öykünmeci, kopyacı bir kimlik bulunur. Silik bir kişilik taşırlar. Örneklerine sık sık rastladığımız bir olgudur bu. Üstelik bu örnekler yazınsal iktidarı da ellerinde bulundurabilirler, bizde görüldüğü gibi.

Sonuç olarak ulusallık, ulusal kültür gibi kavramlar, yaşadığımız şimdi'de, ikili bir özellik gösterir. Bu özellikler mekanik bir eklemleniş değil, birbiri içinde ve kaynaşıktır. Bunlardan burjuva egemen anlayışa yaslanan gerici yan ile savaşmak, yani emperyalizmin yoz ve kozmopolit kültür bombardımanına, ırkçı ve şoven politikasına karşı çıkmak; ama "ulusal gurur"u savunmak, hümanist kültür birikimini bilimsel bir dünya görüşüyle geliştirip insanlığın yararına sunmak, güncel bir görev ve demokraliğin gereğidir.

DİPNOTLAR

- 1- Ansiklopedik Kültür Sözlüğü, Çeviren ve Düzenleyen: Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar Yayınevi, İst. 1983, s. 268.
- 2- Kültür ve..., VİL, Koral Yayınları, İst. 1976, s. 47
- 3- Ansiklopedik Kültür Sözlüğü, s. 437
- 4- Aynı yapıt, s. 436
- 5- Sargut Şölgün, Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi, Dayanışma Yayınları, Ank. 1982, s. 34. (Bu yazıyı hazırlarken, S. Şölgün'ün bu kitabından geniş ölçüde yararlandım.)
- 6- Aynı yapıt, s. 24
- 7- Kültür ve..., s. 10
- 8- S. Şölgün, aynı yapıt, s. 23
- 9- Aynı yapıt, s. 21

bu aşamada

Şükran KURDAKUL

1940 KUŞAĞI TARTIŞMALARI

EVET, 1940 kuşağının en belirgin özelliği değerinin ve sorumluluklarının bilincinde olmayı başarabilmesidir. Biliyorsunuz bu kuşağın ustaları, özellikle edebiyatta ve resimde dönemin beğeni düzeyini değiştiren yapıtlar koydu ortaya.

Önce şunu vurgulayalım:

Dönemin eskiye bağlı şiir beğenisini Yahya Kemal belirler. 1940'dan hemen sonra *Çınaraltı* dergisinde Orhan Seyfi / Yusuf Ziya ikilisinin ırkçı ve turancı amaçlara göre yönlendirmek istediği hececi anlayış belirler.

Kendi duyarlık dünyasına bağlı sözcüklerin, ölçü anlayışının, uyak bulma kaygılarının dışına çıkamayan Yahya Kemal eskimişti. Orhan Seyfi ve Yusuf Ziya ülkeyi hiç kuşkusuz, Naziler safında savaşa sokma çabası içindeydiler.

1940 kuşağının başarısı, bu önemli etkilere karşın çağının insanına özgü düşün ve beğeni dünyası yaratabilmiş olmasıdır.

Yapıtlara bakarak, dönem sanatçılarının şu özellikleriyle kanıtlayabiliriz bu yargıyı:

- o İnsancıdır. İnsancılığa hümanizmayı geliştirerek vardığı için ülke savunması dışında savaşa ve militarizme karşıdır.
- o İnsanı bulunduğu toplumsal konum içinde görmeyi başarmıştır.
- o Özgürlüğüne inanır.
- o Yaratılarında yeni teknikler aramayı varoluş nedeni sayar.

Bu genel özelliklerin ayırdedici niteliğini 1935'lerden 50'lere kadar çıkan dergilerde tartışılan sorunlara, yazılara, şiir ve öyküleri, desenlere alıcı gözüyle bakarak kavramak olasıdır.

Sözünü ettiğim on beş yıllık dönem, Cumhuriyet kuşağının kabulleriyle birlikte yadsımlarını, özgürlüğü ile birlikte avareliği ve tutuklamaları, siyasal iktidara karşı çıkmakla başka siyasal seçenek arama zorunluluğunu da beraberinde getirdiği için, değişimin hem güzelliklerini, hem kaçınılmaz sıkıntılarını gösteren örneklerle doludur.

Önce bunu algılamak zorundayız.

Sonra da, *Varlık*'da Sabahattin Ali ile Sait Faik'in, *Gün'de* Rıfat Ilgaz'la Sait Faik'in, Oktay Akbal'ın... *Servet-i Fünun* / *Uyanış*'da Oktay Akbal'la Cahit İrgat'ın, *Yığın*'da Nazım Hikmet'le İlhan Berk'in, *Ses*'de Nail V. ile Asaf Halet Çelebi'nin, *Yurt ve Dünya*'da Orhan Kemal ile Melih Cevdet Anday'ın, *Ant*'ta Enver Gökçe ile Necati Cumalı'nın yan yana bulunduğu gözönünde tutarak hareketin yarattığı değişiklik kavramak zorundayız.

Abidin Dino, *Fikret Mualla* adlı kitabının 119. sayfasında şöyle der:

"Siyasal bilince erişmeden, fakat sanatkarlarında ne yazık ki- doğrunun bilincine erişememiş kişiler eksik değil, nitelikli."

Kuşkusuz her sanat hareketinin içinde Abidin'in vurguladığı türden sanatçılar olacaktır.

Aslıolan, kırk elli yıl öncemizi değerlendirirken, bugünün gelişmiş ölçütlerine bakarak, sevmediklerimize çalım atma yanlısına düşmemektir.

Yoksa, sevdiklerimize de zararımız dokunur, kendimize de.

"DEMOKRASİYE GEÇİŞ DÖNEMİ..."

YETİŞTİĞİMİZ yıllar, bir kez daha "demokrasiye geçiş dönemi" yaşadık biz. "Cemiyetler kanunu" değiştirilerek birden fazla parti kurulmasına izin verildi.

Daha önemlisi, bu yasanın "sınıf esasına dayalı" dernek ve partilerin kurulmasını yasaklayan maddeleri de değişti.

1945-46 yılları.

İzmir'in Altınpark semtindeki sahafında bulduğumuz kitaplardan ikisi düşüyor elimizden.

Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi.

Büyük ekonomistler.

İkisi de Milli Eğitim Bakanlığı'na yayımlanmış yapıtlar bunlar. Max Beer'in tarihini dilimize kazandıran, belleğim yanıltmıyorsa, "Cumhurbaşkanlığı çevirmenliği" görevinde de bulunan Zühtü Uray.

Öğrendiğimiz bilgiler arasında, Mess Genel Başkanlığı'ndan, Başbakanlık koltuğuna sıçrama becerisi gösteren Bay Turgut Özal'ın bile yadsıyamayacağı iki temel ilke var:

Siyasal özgürlükler...
Ekonomik özgürlükler.

Demokrasiye geçiş aşamasında ekonomik özgürlükten yoksun kalabalıkların nasıl örgütlenebileceklerini soruyoruz birbirimize.

— Sendikalarını kurabilecekler mi?

— Partileşmeye güçleri yeter mi?

— Durumları ceza yasasının ilgili maddeleriyle çelişmeyecek mi?

1945-46 benim on sekiz yaşlarım demek...

İnsanoğlunun sorulara en gerçekçi karşılıkları bulduğunu sandığı dönem bu. Gençlik dönemi.

İsmet İnönü, 1946 yılının Mayıs ayı içinde yaptığı konuşma ile kaygılarımızı yanıtlar gibi oluyor:

"Biz kendi programımızda sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatlerini arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatandaşlardan sınıf menfaatleri üzerine cemiyet ve parti kurmak isteyenlere kanun yolu ile mani olmayacağız." (İstanbul, 15 Mayıs 1946)

Nedir ki, 1946 yılı bile bitmeden dönemin siyasal iktidarı henüz, sekiz on ana kentte örgütlenebilen iki sol partinin işini bitirmiştir.

Demokrasiye geçiş aşamasının yarattığı ilk bunalım, aynı zamanda, kırsal kesimde toprak reformu, endüstri kesiminde toplu sözleşme, grev hakkı isteyen 1940 kuşağının ilk büyük acısını oluşturur.

Çağdaş değerinin ve sorumluluklarının bilincinde olan bir kuşaktır çünkü.

Edebiyatta, resimde, toplumbilinde halkı bulduğu konum içinde değerlendirebilen bu kuşak, ellisinden altmışından sonra ikinci kez demokrasiye geçiş aşamasını yaşıyor günümüzde.

Benzer sorular sorarak, onlara gerçekçi yanıtlar aramaya çalışarak.

BEYİNCİKLE BAŞA ÇIKABİLİRMİSİNİZ?

beyincik

Mantık Oyunları

"Boş zamanlarınızı akıllıca doldurur!"

ÖDÜL: İlk savımızda belirtilen bulmacayı, açıklamalarıyla birlikte çözüp gönderenlerden bir kişiye 100.000 TL. ödül verilecektir. Son gönderme tarihi: 25 Ocak 1984

SAVAŞTAN YANA- SAVAŞA KARŞI FOTOĞRAF

■ Mehmet ÜNAL

İÇİNDE bulunduğumuz yıllarda savaş fotoğrafları ya da savaştan fotoğraflar, kitle iletişim açısından günlük yaşamımıza girmiştir. Gün geçmiyor ki, TV'de bir savaş haberi verilmesin. Gün geçmiyor ki, gazete ve dergilerde yerküremizin herhangi bir köşesinde süren savaştan söz edilmesin.

Verilen, sunulan haberlerin niteliğine bakılırsa, sanırım çok az izleyici gördüğü bu fotoğraflardan etkileniyor gibi. Latin Amerika'ya ilişkin herhangi bir iş yapıldığında, bazıları, "bize ne o olay oradadır" gibi sözler edebiliyor.

Stern yayınlarından yayın yaşamına giren bir kitap, "Savaştan Fo-

toğraflar" adı altında bizlere sunuldu. Biraraya getirilerek, savaşın insancıl olmayan yönlerini gözler önüne sermeyi amaçlayan bu kitapta sansasyon (hadise) yaratacak fotoğraflara yer verilmiş. Savaşın gerçek nedenleri, toplumsal nedenleri, savaştan kâr yapanlar görülemiyor bu fotoğraflarda. Sebebinin ise şu biçimde açıklıyorlar: İnsanlar sansasyonel tipten çalışmalar bekliyor. Peki bu insanlara bu istemi kim veriyor? Sanırım, başka türden çalışmalar, ne fotoğraflarına, ne de dergilere gerekli kazancı sağlar. Bunu Hitler'in sahte güncesi haberinde de yaşadık. Demek ki, savaştan fotoğraflar bir meta muamelesi görüyor.

"No dead bodies" diye öğüt veriyordu, Prens Albert Kırım Savaşı'na gönderdiği fotoğrafçı Roger Fenton'a. Fenton, çadırının önünde pipo içen, ya da kazandığı zaferi kadeh tokuşturarak kutlayan askerlerin fotoğraflarını çekti. Fenton'un fotoğrafladığı Kırım Savaşı, yeşillikler içinde, bir kahvaltı görünümünü taşıyordu.

Bu tutum yıllarca böyle sürdü. Savaş fotoğrafçılığı askerlik hizmeti gibi bir tavır kazandı. Tek farkı bu hizmetin fotoğraf makinesi ile yapılması idi.

Kore ve Vietnam Savaşlarında çekilen ve yayınlanabilen fotoğraflar ile bu anlayış son buldu denilebilir. Ve ilk kez savaşın kara yüzünü gösterebilmek olasılaşmıştı.

Çoğunlukla savaştan foto-röportaj yapmaya gidenlerin önceden hazırlanmış rolleri eksiksiz yerine getiriliyor, denilebilir. Bu doğrultuda görev yapan bir sıra fotoğrafçıdan söz etmek olası. Örneğin: David D. Duncan, Don McCullin vs. gibi. Bu fotoğrafçıların felsefesine, anlayışına göre, savaş "güçlülük" veya "kahramanlık" işi olarak nitelendiriliyor.

Bu fotoğrafçıların çalışmaları, bir takım klişe çalışmaların dışına çıkmadı. "Aslan asker", "iyi savaşçı" gibi dil kullanmaları da aynı bir konuyu içerir.

Tüm bunların yanısıra Fotokina 82, Köln'de sergilenen "Fotoğrafçılar İçin Kurşun Geçirmez Yelekler" ve bu serginin bir Amerikan firması tarafından yapılması bizi hiç yadırgatmadı.

Örnekleme yapıldıysa, birkaç isim daha vermekte fayda var sanırım. Edward Steichen'e ne dersiniz? Önceleri moda fotoğrafçılığı yapan bu "insan" İkinci Dünya Savaşında Amerikan Deniz Kuvvetlerinin savaş fotoğrafçılığını yapar. Kurduğu bir fotoğraf grubu ile, teknik olarak çok iyi nitelikli, ancak içerik olarak Hollywood tipi çalışmalarını aşamadı. Ya da genç fotoğrafçılarından Tim Page'ye ne demeli? Savaşı bir macera olarak nitelendiren bu genç insan, Time ve Life gibi dergilerden fotoğraflarına karşılık milyonlar kazandı.

Başka çalışmalar yok mu? Tüm bu sansasyon tipi çalışma gösteren fotoğrafçıların yanısıra, çalışmaları

nda tam tersi düşünce aktaran fotoğrafçılar da var.

Örneğin; Richard Peter, İkinci Dünya Savaşından sonra memleketi olan Dresden'e dönerek, kentin o zamanki durumunu saptamayı kendisine görev edinir. "Kamera Dava Ediyor" adını verdiği belgesel kitap-

ta, çok ayrı örnekler sunuyor bizlere.

Ya da Robert Capa; O'nu İspanya iç savaşından, bize sunduğu bir cumhuriyetçinin vurulduğunu gösteren fotoğrafından tanır birçoğumuz. Aynı zamanda Çinhindi'nde savaş haberciliği yaptığı zamanlar-

Fotoğraf: John Schneider, Vietnam 1967 tahmin ediliyor. Vietkong olasılığı düşünüyor.

Fotoğraf: Bunde archiv F. Almanya

Fotoğraf: Norbert Przybilla, 1982

Fotoğraf: Philip Jones Griffiths. Napalm bombası atıldığında bir kadının durumu. Kolundaki kartta: Cinsiyet: Kadın, Adı: Billinmiyor yazılı.

Fotoğraf: Philip Jones Griffiths. İki Amerikalı asker, Binh Dinh köylülerini boğazlarından bağlayarak, sorgulamaya götürüyorlar. Amerikalı asker, fotoğrafçı ile şakaşmak istiyor.

dan da tanırız O'nu. O'nun humanist (insancıl) yaklaşımı, savaşı fotoğraf makinesi ile dava ettiğini anlatır bizlere. Bu örnekleri, Eugene W. Smith, Philip Jones gibi fotoğrafçılar ile çoğaltabilmek olası. Bu fotoğrafçılar yaptıkları çalışmalar ile savaşın insanlık dışı yüzünü, dünya kamuoyunun bilincine çıkartabilmek için uğraşmışlardır. Bu fotoğrafçıların yaptıkları taraflı çalışmalar, birçok yazı kurullarının anlayışına ters düşmüş, tamamiyle itiraz edememekle birlikte, alt yazıları ile fotoğrafların içeriğini saptırmaya çalışmışlardır. Ancak fotoğraf olayında alt yazı ile, gerçek amaçtan saptırmak her zaman başanya ulaşamamıştır.

Diğer yandan bu saptırma girişimlerinin yanısıra, iyi niyetli, taraflı fotoğrafçılar insandan yana, savaşa karşı çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Örneğin, Ronald Haeberle 16 Mart 1968 tarihinde, Amerikan askerlerinin, Vietnam'ın bir köyünde yüze yakın kadın, erkek ve çocukları katliamını fotoğraflar. Bunlar ancak 20 Kasım 1969 yılında yayınlanabilmiştir. Bu gecikmeye karşın, bu fotoğrafların şahitliği ile, ABD'nin Vietnam'da sürdürdüğü katliama

dünya çapında dava açılmıştı. Vietnam'daki savaşın sona ermesinde fotoğrafların da önemli görevi yerine getirdiğini kabul edersek, ki etmeliyiz, demek ki, fotoğraf belli ölçüde moral yükselmesinde de görev üstleniyor. Buna dayanarak, savaşı sona erdirmekte yardımcı olacak, savaştan fotoğraflara gereksinim var diyebiliriz.

Evet fotoğraf, okuyabileceğimiz, bizi büyük insan topluluklarını harekete geçirecek, gerçekleri apaçık gösteren fotoğraflara gereksinimi-miz var.

Tüm bu saptamalara karşın, çevremizde fotoğrafa karşı niyeti bozuk kişi ve kuruluş varsa, Amerikan Fotoliga'nın 1947 yılında yayınladığı bir yazıyı anımsatalım: "... Geçmişte sanatçılar politika ile sanatı yanyana getirmekte zorluk çektiler, ancak politikacılar bunu bizim adı-mıza yaptı. Böylece politikanın içine sokulduk, hem de çok derinine (...). Ondan korkarak kaçmanın, ben bir uslu çocuğum demenin anlamı yok (...). gerçekten sanatçı olduğuna inanan sanatçı, doğruyu olduğu gibi söylemek zorunluluğundadır." (Paul Strand)

Ünlü fotoğrafçı Ansel Adams ise konuya şöyle yaklaşmış: "Protesto etmek yetmiyor. Bu dava protesto-dan daha fazla şey istiyor. Yazarlar yazmalı, ressamlar çizmeli, fotoğrafçılar fotoğraf çekmelidirler... Haydi objektifinizi temizleyerek çalışmaya koyulun."

Eugene W. Smith'in "Savaşa karşı suçlamayı her denkleme bası-sında belgelemek istedim" sözlerini anımsarsak, bu gelenek günümüz fotoğrafçıları için de geçerliliğini ko-ruyor diyebiliriz.

Falkland savaşına gazetecilerin sokulmadığını duydunuz mu? Dört hafta süren bu savaştan, Avrupalılar yalnızca ordunun izin verdiği fotoğ-rafları görebildi. Bu çok "demokra-tik" sansürün adı ise "Made in Eng-land"tır.

Bitirirken ünlü din adamı Goll-witzer'in şu sözlerini anımsamak, Avrupa'ya yerleştirilmesi düşünülen atom bombalarının kimin çıkarına olduğuna daha da açıklık kazandırıyor: "Savaşlar halklar tarafından de-ğil, tam aksine onları idare edenler tarafından istenir."

İNSANOĞLUNUN haksızlığa başkaldırışı, başkaldırırken onurunu ve yaradılış nedeni kadar yüce olan kişiliğini savunması hep vardır. Hep var olacaktır. Köşe-ye kısındığı sanılan kişinin, kişile-rin nerede, ne zaman ve nasıl davra-nacağı, çok kez şaşırtıcı sonuçlar göstermiştir. İnsanın sıkıntıya düşü-rüldüğü belli zamanlar vardır. O za-manlarda hep yalnızdır insan. Koyu bir yalnızlık içindedir. Bunalım umutsuzluğa dönüşür gide gide. İn-san sınav verir işte orada, o sırada. Nedir, kime, ne içindir bu sınav? Kendinedir önce. Kişiliğinedir. Var olan toplumsal ve insani değerlere-dir. Bağlandığı, inandığı değerlere-dir. İstenirse çoğaltılabilecek çevre-sel uzak-yakın ilişkiler toplamına-dır. İşte bu saatte, işte bu yerde, in-san, yaşamının sınav gününde, karar anındadır. Şimdi bu insanın tavrı nedir, nasıl olacaktır?

Ankara Sanat Tiyatrosunda Lil-lan Hellman'ın yaşamından bir ke-sit sunuluyor. Yazarın, dilimize de çevrilen Şarlatanlar Dönemi adlı özyaşam romanından, Bilgesu Ere-nus Güneyli Bayan adıyla etkili bir oyun çıkarmış. Elleri dert görme-sin. Lillan Hellman, kendi halinde, demokratik olgulara kapalı olmayan orta halli bir yazardır o sıra. (1952) Küçük bir çiftliği, çiftlikte çalışan-ları; şehirde küçük ama zarif bir dai-resi, iyice de bir geliri vardır. Tabii eşi ve dostları da az değildir. İşte o sıralarda ABD'de aydınlar ve sanat-çılar üzerinde estirilen korku ve kaynatılan cadı kazanı, gelir Lillan Helman'a da bulur. O da McCarthy'ci suçlama sonucu komisyona ifade vermek için çağrı alır. Bu çağrı bile yazarı dehşete düşürür. Kişiliğine, özgürlüğüne bir hakaret sayar, iş-kence diye niteler. Önyargılı bir do-lu kişinin yargılandıkları, nice ünlü ve hızlı sanatçı ve aydınların sapır sapır döküldükleri bir komisyon...

Güneyli Bayan ya da Işık çalabilmek

■ Remzi İNANÇ

Yazarımız her şeye karşın yalnızlık duymaktadır. Sıkılmaktadır. O sıra bir şeyin ayrımlarına varır: Işık ça-la-mıyordur. Onun özlemini duyar. Iş-lık çalabilseydim, der bir ara. Çal-sa çalsa belki kekeme bir ısıktır bu. (Işık simgesi ana mesaja uygun dü-şen güzel bir buluştur oyunda. De-nebilir ki, tüm insan yaşamında...) Hellman, önyargılı ve anlamsız yüz-lü komisyonda sorulanları yanıtlar. Tabii yanıt denirse buna. Komis-yonun alınganlığına yanıtlardır bunlar. Kırkyedi yaşında yumruk kadar bu kadın, kaleminden başka silahı olmayan bu yazar, "korkunun ecele faydası yoktur" Türk atasözü-nü yalın ve cesur bir şekilde yazar. Dehşet Komisyonu, bu yığit, bu onurlu yanıtlar önünde, evet, boyun eğer. Yazar kurtulur. Kurtulunca ısı-lık çalma yeteneği, gücü gelir kendi-sine. Yaşama, insanlara karşı, alni-açık olmanın sesli bir gösterisidir sanki ışık çalma edimi. Yaşamın hak edilişidir. Kendine güvenin saf, aydınlık bir simgesidir. Korkuya, baskıya, karanlık güçlere nanik yap-maktadır.

Bu yazıyı yazmayı düşündüğüm gün, bir rastlantı, Erkekçe Dergisi'n-

de (Kasım 1983) Ahmet Kahra-man'ın Aziz Nesin'le yapılmış ilginç konuşmasını okumuştum. Çilenin, sıkıntının daniskasını yaşamış olan kırk yıllık yazarımız Aziz Nesin, bir soru üzerine şöyle diyordu Kahra-man'a:

"Ellerinden gelse yaşatmayacak-lar. Ama ben zorlu bir adamım. Kimsenin sayesinde değil, kendi gü-cümle yaşadım. Aslında benim gibi yazarları istemiyorlar. Fakat toplu-mun birtakım yasaları vardır. Onlar-dan yararlanarak yaşıyoruz. Örne-ğin Mafya ile uğraşanı yaşatmıyor-lar. Biz Mafya'dan daha uygar kişi-lerle uğraştığımız için yaşayabiliyo-ruz. Bir de artık güçleri fazla yetmi-yor. 30 yaşında genç bir yazarken, dilediklerini yapıyorlardı. Bugün kendime göre zırlarım var."

Nedir zırları Aziz ustanın? Şa-ka yapıyor bizce. Onun tek zırrı var: "Kendi gücümle yaşadım" dedi-ği şey... "Yaşayarak intikam alaca-ğım" (Bu söz de onundur.) diyerek geliştirdiği direnç... Tıpkı Güneyli Bayan gibi, o da uzun uzun ışık ça-labilmişse sonunda, hak edilmiş bir yaşamı olduğu içindir. Yaşamı ve insani değerleri hep savunduğu içindir. Yoksa bu memlekette nice yaş-lı ve ünlü yazarlar gördük ki, yetmi-şinden sonra bile cezaevlerine tıklı-dılar... Nice yaşlı ve ünlü politika-cılar gördük ki, kıskırtılmış ve ko-runmuş sokaktaki adamın elinden kılpayı kurtuldular.

Neyse sözü Güneyli Bayan'da bi-tirelim. Nicedir oyun yönetmekten oynamaya vakit bulamayan Rutkay Aziz, bu oyunu hem yönetiyor, hem de Işık Yenersu'nun karşısın-da oynuyor. Sesi, fiziki, elbette de-neyimiyle, oyundaki pek çok kimli-ği canlandırıyor. Işık Yenersu'ya gelince... Lillan Helman'da olağan-üstü ve etkileyici bir kompozisyon çıkartıyor. Oyunculğunun doru-ğunda... İki saate yakın süren oyun-da Rutkay Aziz'le Işık Yenersu ki-şileri, olayları ve düşünceleri sergi-lerken, şiirsellikten de nasibini alan, dolu dolu iki saat yaşıyorlar seyir-cilere. Dekorları hazırlayan Yücel Tanyeri de belli ki oyunun geçtiği dönemi iyi incelemiş ve araştırmış. Oldukça başarılı. Yadırgatıcı hiç bir şey yok ortaklık.

Yirmi yıldır Ankara'da tiyatro-nun ve ilercisi düşüncenin onurunu birlikte koruyan, savunan ve sergile-yen AST'ın bu yeni ürünü mutlaka görülmelidir.

YURT YAYINLARI

METE TUNÇAY

Türkiye Cumhuriyeti'nde
Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)

ZAFER TOPRAK

Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)

ÇAĞLAR KEYDER

Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)

YAHYA S. TEZEL

Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)

HALDUN GÜLALP

Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri

S. KEMAL KARTAL

Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle
Türkiye'de Kentleşme

FREDERIC C. SHORTER, MIROSLAV MACURA

Türkiye'de Nüfus Artışı
Doğurganlık ve Ölümölülük Eğilimleri (1935-75)

NECDET SAKAOĞLU

Anadolu Derebeyi Ocaklarından
Köse Paşa Hanedanı (Basılıyor)

ŞEVKET PAMUK

Osmanlı Ekonomisi
ve Dünya Kapitalizmi (1920-1913) (Basılıyor)

İLHAN TEKELİ, ÇAĞLAR KEYDER,
ERGÜN TÜRKCAN, GALİP YALMAN,
NAZİF EKZEN, OKTAR TÜRELİ,
KORKUT BORATAV
Türkiye'de ve Dünyada
Yaşanan Ekonomik Bunalım (Basılıyor)

YURT YAYINCILIK A.Ş.

ESAT CAD. 44, ANKARA, Tel: 25 25 95

ŞERİF TEKBEN İÇİN

■ Nihat AKSOY

KÖY Enstitülerinin yiğit müdürlerinden birisini, Akçadağ Köy Enstitüsü Müdürü Şerif Tekben Hocayı 1983 Eylül'ünde toprağa verdik. Teni öldü, eserleri gözümüzün önünde. Altına girdiği kara toprağın üstünde çok büyük eserler bırakıp gitti Hocamız... Şerif Hocalar hem özgül koşullarımıza uyan bir eğitim deneyiminin kurmaydılar, hem de bir ulusal kültür kirizmasının başlatıcıları... Bunun birkaç örneğini aşağıda, Şerif Hoca'nın yazılarından izleyeceğiz.

ÖZYAŞAMI

1908 yılında Edirne'de doğdu. Mahalle mektebini ve ilkokulu bitirdikten sonra Edirne Erkek Öğretmen Okulu'nda okudu. 1928 yılında öğretmen okulunu bitirdikten sonra sekiz yıl köylerde öğretmenlik yaptı. Bu sırada yaptığı ilginç gözlemler, onun eğitimci kişiliğinin örülmesinde çok etkili olmuştur. 1938 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümünü bitirdikten sonra Kırşehir'de kısa bir süre ilköğretim müfettişliği yapmıştır. 1939 yılında önce Isparta-Gönen Eğitim Kursu şefliği, sonra Malatya-Akçadağ Köy Enstitüsü kurucu müdürlüğüne atanmıştır. 1940-42 arasında ikinci askerliğini yaparken yerini, daha sonra Sivas-Yıldızeli Köy Enstitüsü kurucu müdürlüğü yapacak olan Şinasi Tamer doldurmuştur. Dönüşünde kalınan yerden Akçadağ'ın kurulup gelişmesini sürdürmüştür. 1944 yılında yeni kurulması kararlaştırılan Diyarbakır-Dicle Köy Enstitüsü'nün kurucu müdürlüğünü de sürdürmüştür. Daha sonra bu görevi yeni atanan müdür Nazif Evren'e devretmiştir. 1946 yılı sonlarında yeni hükümetin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer tara-

fından ilköğretim Müfettişliğine sürülmüştür. Elazığ, Edirne ve yeniden Elazığ ilköğretim müfettişliği yapmıştır.

Şerif Hoca yazı hayatını aralıksız sürdürürken, Köy Enstitülerinin babası İsmail Hakkı Tonguç'la ilişkisini de sürdürmüş ve Tonguç'un hastalıklı yıllarında desteğini kesmemiştir. Bunu mektuplaşmalarından da anlıyoruz. (Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları. Çağdaş Y. 1976). Bu mektupların saklanıp, belge haline getirilmesinde büyük katkıları olmuştur. Zaten çileli çocukluk yaşamının çoğu matbaa işçiliğinde geçen Şerif Hoca, daha Edirne Öğretmen Okulu öğrenciliği sırasında "Renk" adlı okul dergisini çıkarmıştır. Akçadağ Köy Enstitüsü'nde 1943 yılında kurduğu matbaada "Akçadağ" dergisini çıkarmıştır. Çok olumsuz koşullarda kurulan Akçadağ Köy Enstitüsü'nün en çok yazar yetiştiren enstitülerinden birisi olmasında bu çabanın büyük etkisi olmalıdır. Sürüldüğü günlerde gene aynı matbaada öğrencileriyle birlikte "Canlandırılacak Köy Yolunda." (1947) adlı kitabını basmıştır. Bu kitap Tonguç'un "Canlandırılacak Köy." (1. bas. 1939, 2. bas 1947) adlı kitabına en önemli bir cevap gibidir. Ve köy enstitüleri üzerine sığağı, sığağına yazılmış en önemli belgelerden birisidir. Bunun dışında "Okul Uygulama Bahçeleri" (?), "Neden Köy Enstitüleri?" (1962, broşür), "Sendikali Öğretmen" (1964) adlı kitapları bulunmaktadır. 1960'dan sonra köy öğretmenlerinin ürünlerini sergileyen ve bugün kendileriyle öğündüğümüz pek çok yazarımızı yetiştiren "İmece Dergisi" (1961-70)'nin kurucularından ve ilk yöneticilerindendir. Daha sonra "Türk Solu Dergisi"ni yönetmiştir. "Köy Enstitülerini Sevenler Derneği"ni kurmuş ve yönetmiştir.

Bu Dernek adına üç sayı süren "Köy Enstitüleri Defteri" adlı süreli yayını çıkarmıştır. Bunun dışında pek çok eğitim dergisinde yazılar yazmıştır.

DELİKANLILAR

Şerif Hoca ve arkadaşları Köy Enstitülerini kurmakla görevlendirildiklerinde birer ateşli delikanlıydılar. Yirmi kurucu müdürden onyedisi 30-31 yaşlarında göreve başlamışlardır. Üçü de 35-37 yaşları arasında. Yani çoğunluk, öğrencilerinden yarım gömlek ileri yaştı. Yaşadıklarının bir bölümü üniversitelerde "bohem" hayat yaşarken, onlar Anadolu Bozkırında birer köylü çocuğu ile destanlar yaratıyorlardı. (Atalarının aksine önce eserlerini, sonra destanlarını). Hoca günleri anlatırken, görev verildiğinde "dehşete düştüğünü" ve "dünyanın omuzlarına yüklendiğini hissettiğini" anlatır. Gerçekten korkunç bir yük. Köy Enstitüleri gibi bir "kendini yaratma" eğitimi, ancak, genç, dinamik, koşullanmamış insanların omuzlarında yükselebilirdi. Genel Müdür Tonguç'la öğretmen-öğrenci ilişkisinin sürdürülmesinde yaş faktörünün önemi küçümsememeli. Bu delikanlılar taptaze Cumhuriyet Çocuklandılar. Ayrıca yaptıkları iş sağlıklı, güçlü insan işidir. İşe uygun adamlar bulunmuştur gerçekten...

Şerif Hoca işe başladığı günleri şöyle betimliyor: "... Arkası dağa dayalı üçbin dekar, saban girmemiş bir arazide kurulu enstitü. Gölgesine sığınacak bir yeşil daldan, içecek bir damla sudan yoksun. Yazın kavurucu sıcakta çadır gölgesi satılırdı çocuklar arasında. Yılan, akrep, kertenkele gırla. Kışın telefon direklerini aşan kar kalınlığı ve bu

yüzden açlık. Aç kalan tavşanlar diktiğimiz fidanları kemiriyorlardı. Bedenimizin her yanı, dişlerimizin arasına kadar kırmızı toz. Ama etrafımızda bulunan köylüler de bizim gibi. Doğadan gelen bu zorluklar karşısında ayrılık, gaynık yoktu, tam bir kader birliği içindeydik." (Köy Enstitüleri Defteri. I, 1974, s. 20).

Gene o yıllarda yaptığı bir sap-tama korkmayı gerektiriyor: "... İkinci Dünya Harbi üçüncü yaşının içinde. En büyük sıkıntımız yiyecek maddelerinin bulunmayışı oluyor. Etrafta kıtlık var. Bir çok köyler dut kurusu yiyerek geçiniyorlar. Diğer yiyecek maddelerini o kadar aramıyoruz. Fakat, ekmeçlik buğdayı tedarik edemezsek ne olacak? Bu bizi çok düşündürüyor. Başvurmadık yer, almadık tedbir kalmıyor. Kapı kapı dolaşarak, binbir zorluk içinde nihayet Haziranı getirebiliyoruz..." (Canlandırılacak Köy Yolunda. 1947, s. 59-60). Ekmek, erzak yedi kilometre öteden gelmektedir. Henüz Enstitü kendi yerine yerleşmemiştir. Bina ve yer yetersizliği vardır. Yapı malzemesi bulunamaz. Bir öğrenci açlık tehlikesini şöyle anlatıyor: "... karlarla elimizi, yüzümüzü yıkıyor, gene kar suyu ile yemeğimizi pişiriyoruz. Erzakımız katırlara yüklü sandıklar içinde geliyordu. Bazen erzakın gelmesi gecikiyor, sabırsızlıkla dakikaları saymaya başlıyorduk. Çıkardığımız gözçülerden katırların görüldüğünü ilk haber veren bizim takdirlerimizi kazanıyordu. Karnı adam boyunu geçtiği bir gün gene erzak beklemeye başlamıştık. İkinci oldu, gözçülerden bir haber çıkmadı. Artık anladık ki, bu havada... hayvan gelmez. Öğretmenler de telaşa düştüler. Köyden ekmek saçları toplandı, öğretmen aileleri hamurun başına oturdular, nihayet sıcak bazlamalarla karınlarımızı doyurduk. İki gün sonra karışık bayırdan katırların inmekte olduğunu haber verdikleri zaman, içimiz sevinçle doldu..." (Aynı kitap. s. 58-59.)

Herkes yazı sabırsızlıkla bekler ve "canlar dişlere takılır", yeni binaların yapımı hızlandırılır. Yeni yatakhaneler ve derslikler yapılır, hamam yapılır. Herkes asıl Enstitüye gelir. Şerif Hoca, Haziran-Ekim 1942 arasında yapılan işleri şöyle özetliyor: "... 70 metre uzunluğunda bir okul binası, bir fırın, iki ışık, dokuz kurnalı bir hamam, bir okul binasının tamamlanması, 65 metre uzunluğunda kerpiç yatakhane, 85 bin oluklu kiremit, 110 ton kireç, 220 bin tuğla, 200 tabure, 60 masa,

kendi buğdayımızdan kışık bulgur, bin dönümün hasatı, altı yüz dönüm ekim, bir çeşme, 30 bin kavak dikimi..." (Aynı kitap, s. 64). Bütün bu işleri, başlarında öğretmenleri olmak üzere öğrenciler yaparlar. 1946 yılı sonuna kadar yapılan işlerin o zamanki para değeri 7 milyon TL'dir. Gönderilen ödenek ise 1 milyon 624 bin 628 TL'dir. Yaklaşık dörtte bire maledilmiştir.

"TRENLER GİDER..."

Şerif Hocalar başlattılar, bizlere sürdürmek düşer. Neyi sürdüreceğiz?... Uygulama olanağımız yoksa bilimsel çalışma yapacağız. Şerif Hoca bunun da örneğini verdi. 1930'larda yaptığı, köy üzerine gözlemlerini 1960'larda da sürdürdü. Onun üç öğretmenle yaptığı "okulun köye etkisi" konulu bir araştırma o günlerde eğitimciler ve toplumbilimciler arasında tartışmaların açılmasına neden oldu. Belki yapılan bazı alan araştırmalarını da etkiledi. Bu araştırma iki yönlü yapılmıştı. Birinci yönü, 56 yıldır okulu bulunan bir köyde okuyanların bugün neler bildiği idi. Bu kırk soruluk bir sınavla saptanıyor. Buna göre ancak son yıllarda okulu bitirenlerde pek az bilgi kırıntısı bulunabiliyor. İkinci aşama ekip tarafından yapılan gözlemlerin ve 80 soruluk

soru kağıdına alınan cevapların değerlendirilmesi idi. Bu gözlem, okulu bulunan ve bulunmayan on köyden onbeş aile üzerinde yapılıyor. İki tip köy aileleri arasında manidar bir fark bulunamadığı ortaya konuyor. ("Köyün Yaşayışı Üzerine Köy Okulunun Etkileri" İmece Dergisi, Sayı 7, Kasım 1961).

İşte başlangıç. İlk iş —önce de değinildiği gibi— Köy Enstitüleri gibi bir ulusal kültür kirizması hareketinin bıraktığı ürünlerin bilimsel olarak değerlendirilmesidir. Bu görev eğitimbilimcileri olduğu kadar toplumbilimcileri, siyaset bilimcilerini, kültür ve eğitim tarihi yazarlarını da sorumluluk alanına alır. Bunun ilk adımı da gene Şerif Hoca'nın başlattığı Köy Enstitüleri Belgeliğini kurup geliştirmektir.

Adına ve eserlerine saygılar Şerif Hocam!...

Hürrem Arman, Piramidin Tabanı - Köy Enstitüleri ve Tonguç. I, Ankara, 1970.

Hürrem Arman, "Şerif Tekben'in Ardından" Cumhuriyet, 1 Ekim 1983.

"Köy Enstitüleri Defteri - I", İstanbul, 23 Haziran 1974.

Şerif Tekben, Canlandırılacak Köy Yolunda. Akçadağ M. 1947.

cem yayınevi

AZİZ ÇALIŞLAR

Günümüzde Sanatsal Kültür ve Estetik

BÜTÜN KİTAPÇILARDA

“PAZAR” İÇİN Mİ, RESMİN “NAMUSU” İÇİN Mİ?

■ Ahmet SAY

BUGÜN Türkiye'de resimden söz açmak için, konuya mobilya sanayimizden başlamak gerektiğine inanıyorum. Malumunuz, mobilyacılık ülkemizde aldı başını gidiyor. Halkımız "yer gibi" mobilya satın alıyor. Başkent Ankara bile, hiç bir zaman sanayi kenti olarak düşünülmemesine karşın, Siteler semtindeki mobilya üretimi yığılmasına bakılırsa, basbayağı eğilim değiştiriyor. Mobilya firmaları televizyon reklamlarında da yer almaya başladı. Banker ve banka reklamlarının defedilmesinden sonra, ağır basan ansiklopedi reklamları furyasını ise mobilya sanayimiz kapsamında değerlendirmek gerekir. Çünkü bu renkli ve yaldızlı cilt kapaklarının evlerde illaki bulundurulma zorunluluğu, ansiklopedilerin, dekoratif bir malzeme olarak anlaşılmasından ileri gelmektedir. Ansiklopedi, mobilyanın bir parçasıdır, aksesuardır.

İşte böyle; vatandaşlarımız hemen her kesimiyle mobilya satın alma tutkusuna kapılmışken, kentlerde ve kasabalarda, hatta kırsal kesimin kimi evlerinde odalara halılar ve mobilyalar doldurulurken, duvarlar boş kalmaktadır! Olamaz, duvarlar boş kalamaz, bu bir çelişkidir.

Bu çelişkiyi çözmek, günümüz resim sanatına düşmektedir ve zaten öyle olmaktadır.

Bu nasıl olmaktadır? Efendim, arz ve talep kanununa göre olmaktadır. Müşteriler, boş kalan duvarları doldurmak için siparişler vermekte, çoğu ressamlarımız da bu siparişlere göre resimler yapıp, duvarları doldurmaktadırlar.

Sonuç budur: Resim metalaşmıştır. Metalaşmış bulunan bir sanat ürününün özünü ve biçimini belirleyen kurallar bütünü, içinde yaşadığımız ekonomik sistemin kuralları bütününden başka bir şey değildir ve olamaz. Başka fırsatlarla da yazdık ve alıntılادık: Sistemin başlıca belirleyici kuralı kâr maksimizasyonudur. "Kâr mantığı, her türlü şeyin (mal, emek, statü, vb.) kâr amacıyla alınıp satılmasını gerektirir. Böyle bir toplumda doğaldır ki,

bilim, sanat, eğitim, vb. gibi kültür ürünleri de bu bağlamın dışında kalamaz." Sermayenin yönlendirdiği kültürel normlara göre, bir sanat yapıtını "güzel" ve "olağanüstü" olarak değerlendiren ölçüler nelerdir? "Bir insanın, bir manzara resminin, bir müzik parçasının 'fevkalâde' olarak değerlendirilmesi de, bu gibi şeylerin belirli özelliklerine göre değil, piyasa başarısına, maliyetine, en son meraklarla ilişkili olup olmadığına, getireceği 'neşe' ve dinlendirme özelliklerine göre yapılır."

Kısacası, ressamlarımız pazar için resmetmeye itilmişlerdir. Ne tür resimlerdir bunlar? Her şeyden önce, "resim" midir bunlar? Bizce, bugün Türk resminin temel sorunu burdan başlamaktadır ve eleştirmenlerimize düşen, pazar için yapılan resimlerin üzerine giderek, gerçek resmin onuru adına çaba göstermektir. Üzüler belirtelim, bazı piyasa eleştirmenleri, resmin onuru adına değil, pazar için yapılan bir parçası, bir ögesi olarak kalem oynatmaktadır. Hesaplaşması uzun sürecektir, ama bilinsin ki, meydan onların değildir.

Aslında, "sanatta güdümlenme" sorunu, Türkiye'de başlangıçtan beri en çok plastik sanatların sorunu olmuştur. Cumhuriyet dönemi resim tarihi, bu açıdan dört evreye ayrılabilir: 1) Batı ülkelerinde eğitim gören sanatçıların, yurda döndükten sonraki yönlendirmeleri. 2) İnkılap resimleri denemesinin yönlendirmeleri. 3) Devlet Resim Heykel Sergileri'nin yönlendirmeleri. 4) Pazar için resim yönlendirmeleri.

Güdümlenme, "kişilik" ögesinin karşılığıdır. Güdümlenmenin dışı olarak kişiliğini koruyan ressamlarımız da hep olmuştur. Zaten Türk resmini ayakta tutan onlardır. Bugün de sanatçı kişiliğini, yaratıcılığını, özgürlüğünü, yenilikçiliğini, tüm baskı ve güdümlenmelerin üzerinde tutabilen, onurlu, sağlam, resmin isterlerine bağlı kalan ressamlarımız vardır; ama kabaca belirttiğimiz bu dört evrenin içinde, Türk resmine en büyük zararı, "pazar için resim

yapma" evresi vermiştir. Bu son dönemin yaptığı tahribatı, kişiliği öldürme açısından, önceki evrelerin hiç biri yerine getirmemiştir.

Burada bir örnek üzerinde durmak istiyorum: Cumhuriyet dönemi resmimizin bütün dönemlerini yaşamış olan ressam İsmail Altınok'un sanatçı serüveni, değerlendirmelerimize yardım edecek ipuçlarını verebilir.

1920 doğumlu olan Altonak, 1943 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş bölümünü bitirmiş, Trakya'da üç yıl süren bir askerlik süresinden sonra, Eskişehir ve Ankara'nın birkaç lise ve ortaokulunda otuz yıl resim öğretmenliği yaparak 1973 yılında emekli olmuş, eğitimciliğinin yanı sıra, kendi olanaklarıyla ressamlığı elden bırakmayarak çalışmalarını geliştirmiş bir ressamımızdır. Biyografisinden de anlaşılacağı gibi, İsmail Altınok resim kariyerinde çarpıcılıktan uzak, hatıraların dışında kalmıştır. O, flaş bir isim değildir. Bir "harika çocuk" ressamı değildir, "sosyetik" bir ressam, "Paris'ten gelen" bir ressam, "çok satan" bir ressam, vs. değildir. Bizim ressamlarımızdan biridir. Değeri de ordadır. Eğer Türk resminin sorunları üzerine konuşurken "kendiliğinden işleyeni" söz konusu edeceksek, saf olanı, bize özgü olanı arıyorsak, Altınok'un serüveninden çok şeyler çıkartabiliriz.

Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nin kurucularından olan Refik Epikman ile Türk resminin yönlendirici imzalarından olan Malik Aksel'in Gazi Eğitim'den öğrencisi bulunan Altınok, bu iki önemli ressamımızın etkisini resimlerinde hemen hiç taşımamıştır. Ya Altınok'un gençlik yıllarındaki bilinçsizliğinden (ki bunda onun taşralı, yoksul bir aileden gelmesinin payı vardır), ya da Epikman ile Aksel'in Gazi'deki öğrencilerine ressam adayı olarak değil, "resim öğretmeni adayı" olarak bakmasından... Her ikisi de olabilir, ama sonuç değişmemiştir.

Güdümlenme ve bir akım doğrultusunda yönelme değil de, söz konusu olan resim yapmayı "öğrenme" ise, yani geniş anlamda "etkilenme" ise, asıl etkiyi öğrenciyken yaz aylarında memleketi olan Burdur'a gittiğinde rastladığı Cemal Tollu ustadan görmüştür Altınok. Tollu'nun müdahaleciliğinden bütünüyle uzak, ılımlı, sıcak, önerici bir tavnı vardır: "Bak, şöyle daha serbest çalışabilirsin." — "Evet, şimdi resim daha bir canlandı." — "Böylesi daha pentür olmuyor mu?" — "Şimdiki tazeliğe bak!"

Bugün bile, "daha taze" sözü İs-

mail Altınok'un dilinden düşmez.

Tazelik, özgür yaratıcılığı, araştırıcılığı, yeniliği, buluşçuluğu ele verir. Cemal Tollu, bütün bunların simgesidir.

Sanıyoruz ki, İsmail Altınok resim yapmayı, resme "tazelik" getirmeyi, Cemal Tollu'nun öğretmez gibi görünen, ama temelde meseleyi kavratan önerici tutumu sayesinde elde etmiştir. Askerlikten sonra atandığı Eskişehir Lisesi'nde öğretmenken, "çalışkan" bir ressam tavrına girmesi, kendine olan güveninden geldiği ölçüde, Porsuk Çayı'nın hayat verdiği gür bitki örtüsü karşısında duyduğu heyecanla da açıklanabilir.

1948 yılında Ankara Devrim İlkokulu'nda, 1949'da Eskişehir Halk evi'nde İsmail Altınok'un açtığı sergiler, plastik sanatlarda o yılların benzer etkinlikleri gibi, yaygarasız, biraz da ressam olmanın çilesini dile getiren, ama sevimli olaylardır. "Pazar için resim" olgusunun tam karşılığı etkinlikler...

Sonra, 1951 yılında, İstanbul'da Maya Galerisi'nde açılan ve zamanına göre geniş yankı uyandıran sergisi... Maya Galerisi, o yıllarda, yenilikçi, hatta öncü sanat akımlarını tanıtmayı üstlenmiş bir odak konumundadır. Adalet Cimcoz'un yönettiği galeri, çağdaş sanat anlayışlarının tartışıldığı, ilerici aydınların bir kültür lokali gözüyle baktığı, İstanbul'un en önemli sanat merkezidir. Tunç Yalman "Vatan" gazetesinde Altınok'un sergisi için şunları yazar:

"İlk bakışta kendi halinde bir sanatkar olduğu intibayı uyandırmamasına rağmen, eserlerine dikkatle bakınca aslında cesur ve şahsiyet sahibi bir ressam karşısında bulunduğumuzu fark ediyoruz. Vaki bu şahsiyet zaman zaman ve yer yer Bonnard ve Vuillard'ın tesiri altında kalmaya meylediyor, lakin bugünün genç Türk ressamları arasında Altınok muhakkak ki, bir kıymet ifade etmekte ve apayrı bir yer işgal etmektedir. Ona resmimizin Abdülhak Şinasi Hisar'ı da diyebiliriz. Nasıl Abdülhak Şinasi Hisar, bir Proust üslubu ve ruh haleti içerisinde edebiyatımıza bir yenilik getirdi ise, İsmail Altınok da esasen aynı ruhu taşıyan bir Bonnard ve Vuillard görüşü ile bize kendi cemiyetimizin çeşitli köşelerini aydınlatmaktadır."

Yeni Sabah gazetesinde Cemal Tollu, "Maya'da İsmail Altınok" başlıklı yazısında şöyle der:

"O, belki de resimlerini asla tanımadığı Vuillard'a; birbirine yakın renk ve tonları, gri renkleriyle çok benzer. Bu benzeriyi tesadüfî değildir. Onun Bonnard'ı çok sevdiğini biliyorduk. Bonnard'dan aldığı kuv-

vetle çalışan İsmail Altınok, çekingen tabiatı, tabiat karşısındaki samimi tavrıyla kendiliğinden bugünkü yoluna girmiş bulunuyor. Gördüğünü, beğendiğini kolaylıkla taklit edebilen bir yaratılıştaki olsaydı, o zaman örneğini memleketimizde çok gördüğümüz Bonnard kopyelerini tekrarlayacaktı. Halbuki, onun dürüst ve azimkar yaratılışı, bize Vuillard gibi mütevazı ve (intimiste) bir ressamı hatırlatan, fakat hiç bir zaman taklitçi olmayan bir ressam kazandırmış oluyor."

Fikret Adil ise "Yeni İstanbul" gazetesinde okurlarına şöyle seslenir: "Sanat dostlarının İsmail Altınok adını not etmeleri lazımdır."

İsmail Altınok, artık Devlet Resim ve Heykel Sergilerine de sürekli olarak katılır ve ödülleri toplamaya başlar. Eşref Üren, Halkevi amatörleri resim sergilerinden beri izlediği ve Ülkü Dergisinde övdüğü Altınok'un başka yönlerini de övgüyle dile getirir:

"Altınok'un hisli bir sanatkar yaratılışından başka güzel bir tarafı da alçak gönüllü ve çalışkan oluşudur. Öğretmeni bulunduğu Eskişehir Lisesi orta kısım öğrencileriyle bir arada sergisini açmayı düşüncüsü bunun en güzel misalidir. (...) İlerisi için çok umut veren bu genç, güneş ışığını çok seviyor ve onun insanı bayağıla düşüren azizliğinden kaçınmasını, korunmasını pek iyi biliyor ki, bu az şey değildir. Bu, koloristik demektir. Konularında insandan korkmuyor, kaçmıyor. Çarşıya, pazara sehpasını kuruyor veya not alıyor, hisli resimlerini dokuyor."

Serüven olaysız geçmektedir. Resim çevreleri Altınok'u desteklemekte, sergilerinin açılışını zamanın Güzel Sanatlar Gn. Müdürü yerine getirmektedir. Peki, yıllar böyle akıp giderken, kendisine "yüri ya kulum!" denmiş bir ressam, birden bire neden Devlet Resim ve Heykel Sergilerini boykot etmektedir? Gazetelerde, dergilerde şöyle bir başlık: "Sergilerde Resim Ağalığı"! "Bazı Ressamlar, Devlet Resim Sergilerini Boykot Ediyor!"

İsmail Altınok'un güdümlenmeye ve eyyamcılığa karşı çıkan kişiliği, "üçüncü evre" olarak tanımladığımız "Devlet Resim Heykel Sergileri dolayısıyla uygulanan yönlendirmeler" karşısında tavrı almayı getirmiştir. Sorun bellidir: Devlet resim sergilerini tekellerinde tutan seçici kurul üyeleri, zamanla işlerine geldiği biçimde ödül dağıtan bir kuruluş görünümüne girmişlerdir. Ödüllere bakılırsa, belli bir resim anlayışı desteklenmemiş, tam tersine, her yıl değişik anlayışlar ödüllendirilerek, bazı çıkar hesapları yapıldığı izlenimi uyandırılmıştır. Seçici kurulun tutarsızlıklarına boyun eğmeyecek kişilikli sanatçıların çıkması,

Türk resminin sorunlarını çözümlenemez; ama yükselen sesler, sanatçılarımızın güncel sorunlar önünde ve pratikte yeniden tavrı geliştirebileceğini gösterir.

Geldik yine "pazar için" resim dönemine... Pazar için resim, müşterinin beğeni düzeyine göre resmetmek demektir. Eğer bir ülkede resim alıcısının beğeni düzeyi, ressamları yeni arayışlar içine sokacak bir kaliteye zorluyorsa, söylenecek söz pek yoktur. Ama resim alıcısının beğeni düzeyi, seri imalat yapıldığı, belbelleli olan sözde figüratif bir takım natürlmort ve peyzajları el üstünde tutuyorsa, gerçek bir ressamın piyasa işi bu resim anlayışının üstündeki bir düzeyde çalışması gerekir. Esas olan "satan resim" değil, resimdir. Talep, bayağılaştırılmış bir figüratif resme yönelikse, onurlu sanatçıların nonfigüratif yönelebilir. İsmail Altınok, op-art resim anlayışına kaymasının nedenini böyle açıklıyor. Peyzaj yapayım derken yağlıboya tuvalin üzerine reçel sürer gibi süren bir piyasa ressamı durumuna düşmek yerine, op-art tarzını denemek, çok daha akla yatkındır.

İsmail Altınok'u son olarak geçen ay içinde Sanat Yapım'da açtığı "Burdur Resimleri" sergisinde izledik. Bu resimlerdeki yapısal kuruluş ve denge, Eşref Üren'in yıllar önce "bu koloristik demektir" biçiminde vurguladığı renk anlayışıyla birleşince, gene de Vuillard resmine yatkın, ama kişilikli ve içten bir resimler toplamıyla karşılaştırdı bizi. Altınok bu kez peyzajın üzerine bilinçle yürüyor ve mekanı, daha geniş mekanı elde edebilmek için, kırların ve ihtiyaç dağların yalnızlığından yola çıkıyor. Peyzajda ne de olsa bir toparlanma, bir derli topluluk, bir sınırlanma vardır. Altınok'un Burdur Resimleri bu sınırlılığı aşıyor; bir daha söyleyelim, geniş mekan olgusuna varıyor. Gri/beyaz renklerde hem kırılığın başıboşluğunu duyumsuyorsunuz ve sanki kırdaki tek başınıza yürürken, kuraklığın kokusuyla böcek cızırtısından başka bir şey yaşamamanın verdiği yalnızlık duygusunu tadıyorsunuz (sonsuzluk içinde ben bir zerreyim demektir bu), hem de buna bir antitez olarak getirilen koyu yeşil (emerot) ağaçları, ağaçlıkları (ki bu da yaşıyanı, hayatın sürüp giden tarafını, belki de insanı dile getirmektedir)... Veronez yeşili lekeler de, çok tadında ve bilinçle kullanıldığı için, ölgün doğa ve yalnız kırılıklar içinde sevinci simgeliyor.

Daha geniş durmak isterdim bu sergi üzerinde. Ama ne resim eleştirmenliği yükümlülüğündeyim, ne de bu yazının görevi Altınok'un sergisine ilişkin görüşler ileri sürmek... Temel saydığım birkaç noktayı kurcalamak istiyordum resmimiz üzerine, hepsi bu.

SUÇ" denilen kavram, insanların birarada yaşamaya başladıkları tarihten önce yıllarda gündeme gelmiştir. Evrensel ve genel bir olay olarak kabul edilmektedir.¹ Suçu, ruhun bir tür hastalığı olarak görmüş olan Platon'a göre bu hastalığın nedenleri; tutkular, haz arama alışkanlığı ve bilgisizliktir. Aristoteles, suçluları toplum düşmanları olarak görmüş ve acımasızca cezalandırılmalarını istemiştir. Aristoteles'e göre suçun nedenleri, yoksulluk ve benzeri toplumsal koşullardır. Hippocrate'a göre ise, suçun toplumsal nedenleri yanı sıra, beden şekilleri ve karakter de söz konusudur.²

Görüldüğü gibi, insanlar, yüzyıllardır "suç ve suçlu" kavramları üzerinde düşünmektedirler. Günümüz toplumlarında, eylemin suç olması için, yasa koyucu tarafından ceza yaptırımının konulmuş olması gerekmektedir.⁴ Suç; toplumsal yaşam koşullarına yönelik her türlü saldırdır.⁵ Suçlu ise, genel olarak, "Ceza yasalarında suç sayılan bir eylemin eylemcisi şeklinde tanımlanmaktadır."⁶

Çocuk suçluluğunu, yetişkin suçluluğundan ayrı olarak incelemek gerekmektedir. Yetişkin suçluluğunda olduğu gibi, çocuk suçluluğunun oluşumunda da kültürel, toplumsal ve ekonomik etmenlerin rolü yadsınmaz. Ancak bütün bunların yanı sıra, çocuk suçluluğunda suç işlemiş çocuğun ailesindeki duygusal ve toplumsal etkileşim de büyük önem taşımaktadır.⁷ Özellikle çocuk suçluluğunun oluşumunda toplumsal sorumluluğun payının büyük olduğu, bugün artık iyice anlaşılmıştır. Çevresel koşullar, bir çocuğun hırsız olarak yetişmesine yol açabileceği gibi, hırsız bir çocuğu bu kötü huyundan vazgeçirebilir.⁸ Çocuk suçluluğunda kalıtımın gereğinden çok vurgulanmasının nedeni, eğitimle ilgili becerisizliklerin gözden uzak tutulmak istenmesindendir.⁹ Buna, toplumsal ve ekonomik dengesizlikleri de eklemek gerekir. Sosyolojik okul düşüncülerinden Albert Cohen ve diğerleri, suçluların karakter bozukluklarını düzeltmek için, toplumsal reformları gerekli görmektedirler. Üstlendikleri rol, suçluların, gruplarında ve akranları arasında kabul görmelerini sağlıyorsa ve onları, kendi sınıflarındaki insanların hiçbir zaman ulaşamayacakları bir parasal duruma getiriyorsa, daha fazla toplumsal ve siyasal şans eşitliği dağılımına dayalı reformlar gerekmektedir. Bu reformlar yapılmaz, yaşamın suçluluk yolu, çekiciliğini ve statülerini yitirecektir.¹⁰

Bu durumda suç, "Toplumsal

ÇOCUK SUÇLULUĞU

■ Handan ATTAR

bireylerinin bir bölümüne yönelmiş kör bir yumruk gibi görülebilir. Bu insanlara ilkel duygularını kontrol etmeleri hiçbir zaman öğretilmemiştir.¹¹ Araştırmalara göre, suç işlemiş çocuklar, genellikle, çok çocuklu yoksul ailelerden çıkmaktadırlar. Hem yoksul hem de yeterli sevgi ve güven sağlayamayan bir ailenin çocuğu, çevrenin olumsuz etkilerine kolayca kapılmaktadır.¹² Çocuğun eğitiminden birinci derecede sorumlu ve görevli olanlar, kuşkusuz ana babalardır. Ancak toplumsal ve ekonomik sorunlarla boğuşmaları bir yana, bir de okur-yazar bile değillerse, çocuklarında istedik davranış değişiklikleri yaratmalarını ve ilkel duygularını kontrol etmeyi öğretmelerini beklemek, boş bir umut gibi görünmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1972'de yaptığı bir araştırmaya göre;¹³ Türkiye'de suç işlemiş çocukların büyük bir çoğunluğunun ana-babası, okur-yazar değildir. 1.181 suçlu çocuğun, yalnızca 10'unun annesi ve yalnızca 26'sının babası, orta ya da yükseköğrenimlerini tamamlamışlardı. 871'inin annesi, 461'inin de babası, okuma-yazma bilmemektedir. Geçen on yıl içinde, durumun değiştiğini gösterecek herhangi bir belirti de görünmemektedir.

Ana-babalarının eğitimsizliği, çocuk suçluluğunun kuşkusuz biricik nedeni değildir. Toplumsal ve ekonomik yetersizlikler içindeki nice eğitimsiz ana-babalar, başarılı gençler yetiştirebilmektedirler. Ama bu gençler, okyanusta yalnızca birer damladır. Okulda çocuklar, yeterince aydınlatılsalar bile, akşam olunca eve dönmektedirler. Okulda öğrendikleriyle evdeki yaşantıları arasında büyük bir farklılık varsa, umutsuzluğa ve çelişkiye düşmektedirler. Toplumsal ve ekonomik elverişsizlikler, ilgileri uyuşturmaktadır. Evdeki olumsuz ortam, çocuğun toplumsal ve akademik gelişimini engellemektedir.¹⁴ New York'ta yapılmış bir araştırma, yoksul ve suç işlemiş öğrencilerin olanakları elverişli bir okul ortamında bulunmaları ve biraz daha teşvik edilmeleri durumunda, becerilerinde olağanüstü artış olduğunu ve yüksek edim göstereceklerini ortaya çıkarmıştır.¹⁵

Ancak bu çocukları, birlikte okudukları olanakları geniş arkadaşlarıyla rekabete sürüklemek, gerilemelerine neden olabilmektedir.

Suçlu çocukların topluma kazandırılmaları için yapılan araştırmaların yeterince desteklendiklerini söylemek güçtür. Bir görüşe göre, "Minimum düzeydeki yeteneklerini ortaya çıkarmak için topal ördeklere yardım etmeye gereğinden çok dikkat edilirse, değerli önderleri ve yaratıcı olabilecekleri yüzüstü bırakmış olma tehlikesi bulunmaktadır."¹⁶ Kuşkusuz bu durum, toplumların eğitime ayırdıkları finansmanla yakından ilgilidir. Olanaklar yetersiz bile olsa, suçlu çocukların topluma kazandırılmaları için her türlü önlem alınmalıdır. Çünkü suçun topluma maliyeti, pek de ucuz olmamaktadır. Avrupa Konseyinin 1965'te yaptığı bir araştırmaya göre, Türkiye'nin suç nedeniyle doğrudan giderleri 319 milyon 75 bin 172 TL'dir.¹⁷ Geçen yıllar zarfında, bu rakamın sonuna birkaç sıfır eklendiği kolayca tahmin edilebilir. Aslında, suç nedeniyle toplumun uğradığı maddi zararları, kesin olarak saptama olanağı bile bulunmamaktadır; verilen rakamların tümü tahmin niteliğindedir.¹⁸ Suçun toplum üzerinde yarattığı en yıkıcı etki, toplumsal olaylara neden olan korku durumudur. Böylece toplumda yaşayan herkes, bir dereceye kadar suçun kurbanı olmaktadır.¹⁹

7 Kasım 1979'da kabul edilen 2253 Sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Dünya Çocuk Yılına yetiştirilmek üzere aceleyle çıkarılmış bile olsa, atılmış olumlu bir adımdır. Dünyada ilk çocuk bayramını kutlayan toplumumuz, suçlu çocuklarını yazgılarıyla başbaşa bırakmayacaktır.

- 1-Sulhi Dönmezer, Kriminoloji, 1975.
- 2-Selmin Evrim, Suçluluk Sorunu, 1970.
- 3-Haluk Yavuzer, Çocuk Suçluluğu, 1981.
- 4-5- S. Dönmezer, a.g.y.
- 6-Esin Onur, Suçlu Çocuklara Uygulanan Yaptırımlar, 1978.
- 7-H. Yavuzer, a.g.y.
- 8-9- Hans Zulliger, Suçlu Çocuklar ve Çocuk Mahkemeleri, 1979.
- 10-11- D.J. West, The Young Offender, 1967.
- 12-Atalay Yörüköğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, 1980.
- 13-Devlet İstatistik Enstitüsü, Kadın ve Çocuk Hükümler Anketi, 1972, 1973.
- 14-15- D.J. West, a.g.y.
- 17-18-19- S. Dönmezer, a.g.y.

Kitaplar

aziz çalışmalar
günümüzde
sanatsal kültür
ve estetik

kültür sorununa
kuramsal bir yaklaşım
sanatsal kültür bunalımı
sanata bilimsel yaklaşım
gerçekçilik üstüne
estetik gelişmeler

AZİZ ÇALIŞLAR
GÜNÜMÜZDE SANATSAL
KÜLTÜR VE ESTETİK
İSTANBUL 1983,
CEM YAYINLARI, 232 s.
350 TL

Çalışlar'ın son üç yılda (çoğunluğu "Bilim ve Sanat" ta) yayınlanmış çalışmalarının bir bölümünü içeren bu kitap, kültür ve sanat sorununa bilimsel yaklaşımın yol açtığı bir yoğunluğu taşıyor. Daha önce çeşitli dergilerde yayınlanmış incelemeler arasında bir seçme yapılarak oluşturulan "kitap"lar, ilk bakışta bir "özgünlük" izlenimi vermezler. Bu tür kitapların yararı, dergilerde "kaybolabilecek" çalışmaların birarada bulunmasını ve bir anlamda, "koruma altına alınmasını" sağlamalarıdır. Aziz Çalışlar'ın kitabını da, değindiğim özelliğinden dolayı, böyle bir çerçevede değerlendirmek mümkündür. Ancak, yalnız bu kadarla kalmak, titiz ve ayrıntılı bir çalışmanın ürününe haksızlık yapmak anlamına gelir. Bundan dolayı, "kültür sorununa kuramsal" ve "sanata bilimsel yaklaşım" çabası içinde olan bir düşünce, "sanatsal kültür bunalımı", "gerçekçilik" ve "estetik" gibi komplekslerde ilgili hareket noktalarını ve önerilerini kavramak gerekiyor. Kaldı ki, böyle bir kavrayışın, bilim ve sanat gibi iki faaliyet alanının toplumsal ve bireysel bilince yapacağı katkılar konusunda, yaratıcı ve eleştireci perspektifler sağlayacağı açıktır. Ayrıca, bu tür perspektiflerin, içinde yaşadığımız toplumsal gerçeklik açısından taşıdığı güncelliği de gözardı edemeyiz.

Aziz Çalışlar'ın kitabının eksenini, sanatın bilimsel düzeyde ele alınması ve bununla ilgili sorunların işlen-

mesi oluşturmaktadır. "Sanata Bilimsel Yaklaşım" başlıklı incelemesine, bu nedenle özel olarak dikkati çekmek istiyorum.

Söz konusu yazıda Çalışlar, sanat ürünlerinin bilimsel değerlendirilmesi sorununu "roman" türü örneğinde işlemekte; somut bir durumun analizini yaptıktan sonra, ilgi alanına seslendiği okura soyutlama imkanı vermektedir. Çalışlar, "... romanın varlığı konusunu, romanı özgül bir sanat yapıtı kılan özelliklerin ve değerlerin ne olduğu konusunu ortaya koyması gereken bir roman kuramından da yoksun" olduğumuzu belirterek, bunun, tarihi-toplumsal gerçeklikle olan bağlantısının düşünülmesini sağlayabilmektedir. "Roman kuramı'nın işlenmediği ve geliştirilmediği bir toplumda, roman yazarının yetişmesini engelleyen sorunların üzerinde kafa yormak daha verimli bir duruma gelebilir. Yeni koşullarda yeni gerçeklikleri anlatmak için, yeni imkanları araştırmak ve bulmak kaçınılmazdır. "Birey" anlayışının gelişmediği bir toplumda, romanın da gelişme imkanlarının sınırlı olduğunu düşünebiliriz. Üstelik, çağımızın istemlerinin, roman ve birey anlayışının biçimlenmeye başladığı yüzyıllardan daha farklı, daha üst düzeyde, yani, "yeni" boyutlarla yüklü olduğu bilinmez değildir. "Sanata Bilimsel Yaklaşım" başlıklı incelemede, kullanıldığı bağlamda benimseyemediğim bir terim var: "Edebiyat sosyolojisi". Edebiyat bilimiyle ilgili bu terimin, geleneksel burjuva biliminin aracılığıyla geliştiği bilinmektedir. Bir yöntem olarak öne sürülmüş olan "edebiyat sosyolojisi", burjuva edebiyat biliminde, diyalektik ve tarihi materyalist anlayışın, edebi metnin analizinde kullanılması olarak ortaya çıkmıştır ve bu noktada, vülger marksizmin yönüne destek işlevi görür. Aziz Çalışlar'ın, kısa sürede yapacağı bir çalışmayla bu kavrama açıklık getirmesi beklenir. Kendisi, Türkiye'de sanat kuramı, edebiyat bilimi ve estetik alanlarında teorik temelin oluşmasında büyük pay sahibi olan adlardan biridir.

Sargut ŞÖLÇÜN

ANSİKLOPEDİK
KÜLTÜR
SÖZLÜĞÜ

ANSİKLOPEDİK
KÜLTÜR
SÖZLÜĞÜ

ANSİKLOPEDİK KÜLTÜR
SÖZLÜĞÜ,
ÇEVİREN VE
DÜZENLEYEN:
AZİZ ÇALIŞLAR,
İSTANBUL 1983,
ALTIN KİTAPLAR
YAYINEVİ, 488 s., 600 TL

"İki yüz elliye yakın Alman bilim adamınca yazılan, çok geniş kapsamlı bir çalışmayla temel alan" bu sözlüğün çevirisi hakkında, orijinali önümüzde olmadığı için bir karşılaştırmadan yola çıkarak belli sonuçlara varmak mümkün değildir. Ancak, ortada entelektüel hayatımızın başvuru kitaplarından biri olacak nitelikte bir çalışma vardır ve bu, Türk okurunun kullanımına sunulmuştur. Aslında, ansiklopedik sözlük bilgisinin derin bakış açıları sağlayamayacağı ve maddelerin içeriğinin birer hareket noktası olmaktan ileriye gidemeyeceği, tartışılmayacak bir saptamadır. Bununla birlikte, "paragraf başları" bilgisine ihtiyaç duyan bir "ilgili kitle"nin nicelik boyutunu hesaba katarsak, söz konusu sözlüğün büyük pratik yarar sağlayacağı şüphesizdir. Buna ek olarak, Aziz Çalışlar'ın yaptığı düzenlemenin ve kullandığı dilin, kendisinin bilimsel yönteminin ürünü olduğunu unutmamak gerekir.

Sargut ŞÖLÇÜN

24 OCAK DENEYİMİ
ÜZERİNE
OSMAN ULAGAY,
HİL YAY.,
171 s, 1983

Tekelleşme, gelir dağılımı, tekel dışı kesimlerin yoksullaşması, dışa bağımlılık, kalkınma politikaları, de-

OSMAN ULAGAY
24 OCAK
DENEYİMİ
ÜZERİNE

hıl yayın

mokrası, vb. ekonomik ve siyasal kavramlar 24 Ocak'la birlikte daha çok gündeme gelir oldu, derin etkileri ve sonuçlarıyla da daha çok tartışılacak. Tartışılarken kuşkusuz, 24 Ocak modelinin alternatifleri söz konusu edilecek, kalkınma sorunları irdelenecek. 24 Ocak, tekel dışı kesimleri ortak müştereklerde buluştururken, kitleler önüne somut önerilerle çıkarması, eleştiriyi, programsızlığın girdabında yalnız bırakan kesimler için daha az yakıcı olmamalı.

Köşesindeki yazılarıyla ve demokrat tutumuyla 24 Ocak dönemini, güncel gazete yazılarının çerçevesi içinde ele alan Osman Ulagay'ın yazılar derlemesi, 4. yılına girerken 24 Ocak üzerine okunacak kitaplardan biri. Tartışan, soran, eleştiren bir yaklaşımın olumlu bir örneği: Dönemin kapsamlı, istatistiksel verilerle desteklenmiş çözümlemelerini burdan kaynaklanan kuramsal çıkarımlarının gerekliliğini de anımsatarak. Tekeller-devlet bütünleşmesinde atılan adımlar, devletin yeniden yapılanışı, dış dünya ile oluşan yeni bağlar, vb. noktalarda özetlenen nitel sıçramayı işlemek, bunu kitle bilincine taşımak, demokratik görevlerden biri olarak önümüzde duruyor.

Cemil TURAN

DOBRUCALI İSA

Öyküler
Yazan: Ekrem Güneş

Edinme Adresi:
Dost Kitabevi
TİRE / İZMİR

Dünya Satranç Birinciliği için Karpov'la oynayacak oyuncuyu seçmek üzere yapılmakta olan ön maçlar devam ediyor. Maçlardan biri Simislov ve Ribli arasında, ikincisi ise Kasparov ve Korçnoy arasında oynanıyor. Kasparov ve Korçnoy maçı 1983 yılının maçı olarak nitelendiriliyor. Maçlarda son durum şöyle:

Maç	Simislov	Ribli	Maç	Kasparov	Korçnoy
1	1	0	1	0	1
2	0	1	2	0.5	0.5
3	0.5	0.5	3	0.5	0.5
4	0.5	0.5	4	0.5	0.5
5	1	0	5	0.5	0.5
6	0.5	0.5	6	1	0
7	1	0	7	1	0
TOPLAM	4.5	2.5	TOPLAM	4	3

Maça iyi başlayan Korçnoy ilk oyunu kazandı ama, genç satranççı Kasparov son iki oyununda Korçnoy'u yenmeyi başardı ve çok önemli 2 puan aldı. Maçların devamı büyük bir ilgiyle bekleniyor.

Aşağıda Kasparov-Korçnoy maçının ilk oyununu bulacaksınız:

Kasparov - Korçnoy (1. Oyun)
Beyaz : Kasparov
Siyah : Korçnoy
Londra, 1983

1) d4, Af6; 2) c4, e6; 3) Af3, b6; 4) Ac3, Fb7; 5) a3, d5; 6) cxd5, Axd5; 7) e3, g6; 8) Fb5+, c6; 9) Fd3, Fg7; 10) e4, Axc3; 11) bxc3, c5; 12) Fg5, Vd6; 13) e5, Vd7; 14) dxc5, 0-0; 15) cxb6, axb6; 16) 0-0, Vc7; 17) Fb5, Fxe5; 18) Fh6, Fg7; 19) Fxg7, Şxg7; 20) Vd4+, Şg8; 21) Ag5, h6; 22) Ae4, Fxe4; 23) Vxe4, Aa6; 24) Ve3, Vc5; 25) Vxc5, Axc5; 26) Kfb1, Kfd8; 27) Ff1, Kd6; 28) Kb4, Şf8; 29) a4, Ka5; 30) g3, Şe7; 31) Şg2, f5; 32) Fb5, Kd2; 33) Kd4, Kxb4; 34) cxd4, Axa4; 35) Kxa4, Kxb5; 36) Ka7+, Şd6; 37) Kh7, h5; 38) Kg7, Kd5; 39) Kxg6, b5; 40) b5, Şf3; 41) b4, Şe3; 42) b3, Şd3; 43) b2, Şc2; 44) Kxd4, Şxb2; 45) Kd2, Şc3; 46) Kxf2, h4; 47) f4, Kg5; 48) Kf3+, Şd4; 49) Kxg3, Kxh5; 50) Ke2, Kh6; 51) Şe7, h5; 52) Şd5, f3; 53) Terk, 0-1

Uluslararası Satranç Federasyonu'nun kuvvet derecelerine göre yaptığı son sıralama şöyle:

1. Anatoli Karpov 2710; 2. Geri Kasparov 2690; 3. Ljubamir Ljubojevic 2645; 4. Ulf Andersson 2640; 5. Robert Huebner 2620; 5. Lev Polugayevski 2620; 5. Mikhail Tal 2620; 5. Rafael Vaganian 2620; 9. Zoltan Ribli 2615; 10. Viktor Korçnoy 2610; 11. Yasser Seirawan 2605; 12. Boris Spaski 2605; 12. Jan Timman 2605; 14. Lajos Portisch 2600; 14. Vassili Simislov 2600

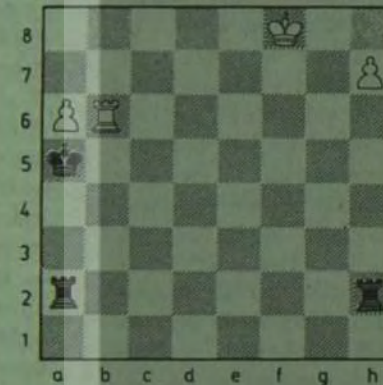
Etüd: 1
C. Behting, 1908

Çözüm:

1. Şc6!!
A. 1. ... g1=V; 2. Axb4, Vh1+
3. Ahf3, =
B. 1. ... h3; 2. Ag3+ Şh4;
3. Ae2, h2; 4. Af3+, Şh3;
5. Axb2, Şxh2; 6. Şc5, =

Etüd: 2
(V. Kalandadze, 1983)

Çözüm:

1. Kb2!
A. 1. ... Kxb2; 2. a7 Kb2+
3. Şe8, Ke2+ 4. Şd8, Kd2+
5. Şc8, Kc2+; 6. Şb8, Kxh7
7. a8=V+, Şb6; 8. Va7+!
Kxa7; 8. = (Pat)
B. 1. ... Khxb2; 2. a7Kf2+
3. Şg8!, Kg2+ 4. Şf8, Kaf2+
5. Şc8, Ke2+; 6. Şd8, Kd2+
7. Şc8, Kc2; 8. Şb8, Kb2+
9. Şc8, Kgc2+; 10. Şd8, =

İki hamlede mat
(O. Wurzburg, 1936)

1) Ad4 beklemeye hamlesi
Siyahın her hamlesi için de-
ğişik bir mat var.
Çözüm:

evinize ingilizce girsin

Öyküler, çizgi romanlar,
güncel konular, sözlük, gramer,
aşama testleri, spor,
mizah, bulmaca...

Bizim English, az bilenleri zorlamayacak,
çok bilenleri zenginleştirecek, dengeli,
özlü, bir kaynaktır.

Dinlenirken okuyun, okurken dinlenin.
İngilizcenizi ilerletin...

BİZİM ENGLISH'e abone olun

BİZİM ENGLISH
İngilizce/Türkçe
aylık dergi

"İngilizce kolaydır"

ABONE KOŞULLARI

Yurtiçi	1 yıllık
Normal posta	2440 TL.
Taahhütlü	2950 TL.
6 aylık	
Normal posta	1250 TL.
Taahhütlü	1450 TL.
Yurtdışı	1 yıllık
Posta ücreti dahil	19 US

Havalelerinizi İş Bankası Türbe Şubesi
2938 numaralı hesaba yatırınız.

ÇIKTI!

YAYIN YAŞAMINDA YENİ BOYUT:

BİLİM ve SANAT YAYINLARI

KİM KORKAR MATEMATİKTEN

Nazif Toprakçekenli

BİLİM ve SANAT YAYINLARI

Matematik bir zamanlar ortaokulda, lisede sınıf geçmek için ezberlemek zorunda kaldığımız birtakım formüller, denklemler kargaşasıdır bizim için. Gerçekten öyle midir? Elbette hayır! Çünkü matematik güzeldir. Matematik eğlendirir!

Hayatınız boyunca matematikten mi korktunuz? Öyleyse korkmadan bu kitabı okuyabilirsiniz.

Eder: 250 TL.

NUKLEER TEHLİKE

nükleer silahlar
ve nükleer savaş

Haluk Gerger

BİLİM ve SANAT YAYINLARI

Nükleer bombaların sayısı insanlığı onlarca kez yok edebilecek düzeye ulaştı. "Savaşılabilir" ve "kazanılabilir" bir nükleer savaştan söz edilmeye başlandı. Çıkabilecek bir nükleer savaşta milyonlarca insan ne olduğunu anlamadan derisinin tutuştuğunu görecek.

Nükleer sorunda başvuru kitabınız. Alanında dilimizde yayınlanan tek kitap.

Eder: 250 TL.

HEP ARANIZDA OLACAĞIM

Frederic Joliot-Curie'nin
Yaşamöyküsü

Güney Gönenc

BİLİM ve SANAT YAYINLARI

Joliot-Curie yüzyılımızın en büyük fizikçilerinden biri. Dünya Bilim İşçileri Federasyonu Başkanı, İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız Ulusal Direniş Cephesi Başkanı, Dünya Barış Konseyi'nin kurucusu ve 1958'e dek sürekli Genel Başkanı. Bu kitapta Joliot-Curie'nin bilime radyoaktiflikten atom reaktörüne uzanan katkılarını, Direniş'teki ve Barış Hareketi'ndeki unutulmaz etkinliklerini, onurlu ve örnek yaşamını, tanıdığı olduğu tarih kesiti içinde izleyebilirsiniz.

Eder: 350 TL.

Dağıtım: İstanbul : Özgür, Cemmay, Say, Barış Ankara : Bilim ve Sanat İzmir : Datic

En iyi dostluk armağanı aboneliğidir

Abonelerimiz;

- Bilim ve Sanat Dergisini yüksek bir indirimle edineceklerdir.
- Yayınlarımızdan çıkacak olan bütün kitapları yüzde 25 indirimle satın alabileceklerdir.
- Abone koşulları: Yıllık 1200, altı aylık 800 TL; Avrupa 25 ve 15 DM, ABD ve Avustralya (uçakla) iki katı
- 1. ve 2. ciltler (dizinli olarak) herbiri 1300, 1. ve 2. cilt kapakları (dizinli) 350'er liradır. Tek tek geçmiş sayılar yüzde 25 indirimlidir. 3. cilt ve cilt kapağı hazırlanmaktadır.
- Ankara adresimize yazarak 1000 liradan yukarı isteklerinizi ödemeli olarak ya da ederince posta pulu göndererek edinebilirsiniz. Ödemeli posta gideri okuyucularımıza aittir. Para gönderileriniz için Posta Çeki No: "Bilim ve Sanat Dergisi 12526 1" (Posta çeki kağıdının arkasına gerekli bilgileri yazınız)
- İsteklerinizi Ankara merkezimizle İstanbul ve İzmir temsilciliklerimizden elden karşılayabilirsiniz.

BİLİM ve
SANAT